



**Desmond Morris**

**MAIMUȚA GOALĂ**

Traducere din limba engleză de Valeriu Rendec

EDITURA ART

2007

ISBN: 9789731241951

Redactor: Georgiana Zmeu  
Corector: Aristița Cios  
Machetare și Design: Walter Weidle  
Tehnoredactor: Ecaterina Godeanu  
Design copertă: High Contrast  
Foto: High Contrast  
DTP copertă: Alina Adăscăliței  
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României  
MORRIS, DESMOND  
Maimuța goală/Desmond Morris; trad.: Valeriu  
Andrei Rendec. – București: Art, 2008  
ISBN 978-973-124-195-1  
I. Rendec, Valeriu (trad.)  
821.111-31135.1

Desmond Morris  
The Naked Ape, 1967

## **Introducere**

Există o sută nouăzeci și trei de specii de maimuțe în viață, unele cu coadă, altele fără. O sută nouăzeci și două dintre ele sunt acoperite cu păr. Excepție face o maimuță goală, auto-numită HOMO SAPIENS. Această specie neobișnuită și foarte reușită își petrece o bună parte din timp examinându-și mobilurile superioare și tot atât timp ignorându-și-le în mod studiat pe cele fundamentale. Este mândră că are cel mai mare creier dintre toate primatele, dar încearcă să ascundă faptul că are și cel mai mare penis, preferând să acorde această onoare puternicei gorile. Este o maimuță intens vocală, cu un acut simț al explorării, care suprapopulează planeta; e timpul să-i examinăm comportamentul.

Eu sunt zoolog, iar maimuța goală este un animal. Ea este, prin urmare, un vânat frumos pentru tocul meu și refuz să o mai evit, pur și simplu, numai pentru că unele din modelele sale comportamentale sunt ceva mai complexe și impresionante. Scuza mea este că, deși devenit atât de erudit, HOMO

SAPIENS a rămas, totuși, o maimuță goală; dobândind mobiluri noi, elevate, el nu și-a pierdut niciunul din cele vechi, pământești. Aceasta îi provoacă, adesea, o oarecare jenă, dar vechile sale impulsuri l-au însoțit milioane de ani, cele noi doar câteva mii cel mult – și nu există nicio speranță de a se lepăda rapid de zestrea genetică acumulată de-a lungul întregului său trecut evolutiv. El ar fi un animal cu mult mai puține griji și mult mai realizat dacă pur și simplu ar privi în față acest fapt. Probabil că aici poate veni un ajutor din partea zoologului. Una dintre caracteristicile cele mai ciudate ale studiilor anterioare asupra comportamentului maimuței goale este că acestea au evitat aproape întotdeauna evidentul. Primii antropologi s-au precipitat spre tot felul de colțuri neverosimile ale lumii pentru a descifra adevărul fundamental despre natura noastră, pierzându-se în rădăcini culturale îndepărtate, atât de atipice și de nereușite, încât aproape că au dispărut. Ei reveneau apoi, cu faptele uimitoare despre bizarele obiceiuri de împerechere, sistemele stranii de rudenie sau ritualurile caraghioase ale acestor triburi, și utilizau acest material ca și cum ar fi fost de o importanță fundamentală în comportamentul speciei noastre ca întreg. Munca întreprinsă de acești cercetători a fost, desigur, extrem de interesantă și deosebit de valoroasă arătându-ne ce se poate întâmpla atunci când un grup de maimuțe goale intră pe o linie moartă, fără perspective din punct de vedere cultural. Ea a dezvăluit cât de departe de normal pot evolua modelele noastre comportamentale, fără a se ajunge la o prăbușire socială totală. Ceea ce nu ne-a spus este cât de cât ceva despre comportamentul specific al maimuțelor goale tipice. Aceasta se poate face numai prin examinarea modelelor comportamentale comune, proprii tuturor membrilor obișnuiți, reușiți ai culturilor majore – speciile direcției evolutive principale care, împreună, reprezintă vasta majoritate.

Din punct de vedere biologic, acesta este singurul mod sănătos de abordare a problemei. Împotriva acestuia, antropologul de stil vechi ar aduce argumentul că grupurile sale tribale, simple din punct de vedere al tehnologiei, se află mai aproape de miezul problemei decât membrii civilizațiilor avansate. Eu afirm că nu este așa. Grupurile tribale simple care trăiesc în zilele noastre nu sunt primitive, ci doar desconsiderate. Triburi cu adevărat primitive nu mai există de mii de ani. Maimuța goală este, în esență, o specie exploratoare și orice societate care nu a reușit să avanseze a eșuat într-un anume sens, „a mers pe o cale greșită”. I s-a întâmplat ceva care a

ținut-o în loc, ceva care lucrează contra tendințelor firești ale speciei de a explora și investiga lumea din jur. Caracteristicile pe care primii antropologi le-au studiat la aceste triburi ar putea fi chiar acele trăsături care au barbat progresul grupurilor respective. Este, prin urmare, primejdios a utiliza aceste informații ca bază pentru orice schemă generală a comportamentului nostru ca specie.

Psihiatrii și psihanaliștii, din contră, au rămas mai aproape de casă și s-au axat pe studii clinice asupra specimenelor din direcția evolutivă principală. Multe din primele lor materiale, deși fără a suferi de lipsa de soliditate a informației antropologice, au și ele o tendință nefericită. Indivizii pe care și-au bazat concluziile sunt, în ciuda descendentei lor din direcția evolutivă principală, în mod inevitabil specimene aberante sau eșuate într-o oarecare măsură. Dacă ar fi fost indivizi sănătoși, reușiți și, prin urmare, tipici, nu ar fi trebuit să apeleze la psihiatri și nu ar fi contribuit la îmbogățirea stocului de informații ale acestora. Încă o dată, nu doresc să minimalizez valoarea acestei cercetări. Ea ne-a dat o cunoaștere aprofundată extrem de importantă asupra modului în care modelele noastre comportamentale se pot prăbuși. Pur și simplu simt că în încercarea de a discuta natura fundamental biologică a speciei noastre, ca întreg, nu este înțelept să se pună un accent prea mare pe primele descoperiri ale antropologiei și ale psihiatriei. (Trebuie să adaug că situația în antropologie și în psihiatrie se schimbă rapid. Mulți cercetători moderni în aceste domenii recunosc limitele primelor investigații și se îndreaptă tot mai mult spre studii asupra unor indivizi tipici, sănătoși. Așa cum s-a exprimat recent un cercetător: „Am așezat carul înaintea boilor. Ne-am repezit asupra anormalilor și de abia acum începem, puțin cam târziu, să ne concentrăm atenția asupra normalilor”.)

Metoda pe care îmi propun s-o utilizez în această carte își extrage materialul din trei surse principale: (1) informațiile despre trecutul nostru furnizate de către paleontologi și bazate pe fosile și pe alte rămășițe ale strămoșilor noștri ancestrali; (2) informațiile de care dispunem din studiile de etologie comparativă asupra comportamentului animalelor, bazate pe observații detaliate asupra unei game largi de specii de animale, în special rudele noastre cele mai apropiate existente încă, maimuțele cu și fără coadă; și (3) informațiile care pot fi puse cap la cap prin observația simplă, directă a modelelor comportamentale de bază cele mai comune tuturor specimenelor

reușite aparținând direcției evolutive principale din culturile contemporane majore ale înseși maimuței goale.

Datorită proporțiilor acestei sarcini, va fi necesar ca totul să se simplifice într-un fel oarecare. Modalitatea prin care voi realiza acest lucru este de a ignora în bună parte ramificațiile detaliate ale tehnologiei și ale exprimării prin cuvinte, și de a mă concentra, în schimb, asupra acelor aspecte ale vieții noastre care au un corespondent evident la alte specii: activități cum sunt hrănirea, igiena personală, somnul, încăierarea, împerecherea și educarea celor mai tineri. Pusă în fața acestor probleme fundamentale, cum reacționează maimuța goală? Care sunt reacțiile sale în comparație cu cele ale altor maimuțe cu sau fără coadă? În ce aspect particular este ea unică și cum se leagă ciudățeniile sale de istoria sa evolutivă specială?

Abordind aceste probleme, îmi dau seama că voi risca să ofensez o serie de oameni. Sunt unii care ar prefera să nu-și contemple propriile euri animale. Aceștia pot considera că am degradat specia noastră, punând-o în discuție în termeni aspri, proprii animalelor. Eu nu pot decât să-i asigur că nu aceasta îmi este intenția. Sunt alții care vor avea un resentiment față de orice încercare a unui zoolog de a invada arena specialității lor. Dar eu cred că acest mod de abordare poate fi de mare valoare și că, oricare i-ar fi neajunsurile, va arunca o lumină nouă (și într-un anumit fel neașteptată) asupra naturii complexe a extraordinarei noastre specii.

## **Mulumiri**

ACEASTĂ carte se adresează unui public larg și, de aceea, sursele de referință nu au fost citate în text. A face acest lucru înseamnă a rupe curgerea cuvintelor, și aceasta este o practică ce se potrivește numai unei lucrări mai tehnice. Dar pe parcursul întocmirii volumului de față s-au făcut referiri la multe lucrări și cărți strălucite și ar fi nedrept să-l prezentăm tară a recunoaște ajutorul lor prețios. La sfârșitul cărții am inclus o anexă pe capitole ce pune în relație subiectele tratate cu principalele surse de referință. Această anexă este apoi urmată de o bibliografie selectivă cu referințe detaliate.

Aș dori, de asemenea, să-mi exprim îndatorarea și recunoștința față de

numeroșii colegi și prieteni care m-au ajutat, direct și indirect, prin discuții, corespondență și în multe alte feluri. Printre aceștia se numără îndeosebi următorii: dr. Anthony Ambrose, dl. David Attenborough, dr. David Blest, dr. N.G.

Blurton-Jones, dr. John Bowlby, dr. Hilda Bruce, dr. Richard Coss, dr. Richard Davenport, dr. Alisdair Fraser, profesor J.H. Fremlin, profesor Robin Fox, baronesa Jane van Lawick-Goodall, dr. Fae Hali, profesor Sir Alister Hardy, profesor Harry Harlow, d-na Mary Haynes, dr. Jan van Hooff, Sir Julian Huxley, d-ra Devra Kleiman, dr. Paul Leyhausen, dr. Lewis Lipsitt, d-ra Caroline Loizos, profesor Konrad Lorenz, dr. Malcolm Lyall-Watson, dr. Gilbert Manley, dr. Isaac Marks, dl. Tom Maschler, dr. L. Harrison Matthews, d-na Ramona Morris, dr. John Napier, d-na Caroline Nicolson, dr. Kenneth Oakley, dr. Frances Reynolds, dr. Vernon Reynolds, onorabila Miriam Rothschild, d-na Claire Russell, dr. W.M.S. Russell, dr. George Schaller, dr. John Sparks, dr. Lionel Tiger, profesor Niko Tinbergen, dl. Ronald Webster, dr. Wolfgang Wickler și profesor John Yudkin. Mă grăbesc să adaug că includerea unui nume în această listă nu înseamnă neapărat că persoana respectivă este de acord cu punctele mele de vedere așa cum sunt exprimate aici, în această carte.

## **Capitolul unu**

### **Origini**

Există o cușcă într-o anumită grădină zoologică pe care se află o etichetă care spune simplu: „Acest animal este nou pentru știință”. Înăuntrul cuștii stă o mică veveriță. Are picioare negre și provine din Africa. Până acum nu s-a mai găsit nicio veveriță cu picioare negre pe acel continent. Nu se știe nimic despre ea. Nu are nici nume. Pentru zoolog ea reprezintă o provocare imediată. Ce anume din modul ei de viață a făcut-o unică? Cum diferă ea de celelalte trei sute șazeci și șase de specii de veverițe în viață deja cunoscute și descrise? Cumva, într-un punct din evoluția familiei veverițelor, strămoșii acestui animal trebuie că s-au desprins de ceilalți și s-au stabilit ca populație care se reproduce independent. Ce anume din mediul înconjurător a făcut

posibilă izolarea lor ca formă nouă de viață? Noua tendință trebuie să fi început la scară mică, cu un grup de veverițe dintr-o anumită zonă ce se transformau treptat și deveneau mai bine adaptate la condițiile specifice de acolo. Dar în această etapă ele ar mai fi putut încă să se corcească cu rudele lor din apropiere.

Noua formă ar fi avut un ușor avantaj în regiunea ei specială, dar nu ar fi fost mai mult decât o rasă a speciei de bază și ar fi putut fi înghițită, reabsorbită în direcția evolutivă principală în orice moment. Dacă, cu trecerea timpului, noile veverițe și-ar fi perfecționat din ce în ce mai mult adaptarea la mediul lor particular, ar fi sosit, în cele din urmă, momentul când ar fi fost avantajos pentru ele să se izoleze de posibila contaminare cu vecinii. În această etapă comportamentul lor social și sexual ar fi suferit modificări speciale, corcirea cu alte feluri de veverițe devenind improbabilă și, în cele din urmă, imposibilă. La început, anatomia lor poate să se schimbe și să fie mai adecvată hranei speciale a ținutului, dar mai târziu instinctul lor de împerechere și înfățișarea lor exterioară s-ar fi modificat și ele, asigurându-se atracția numai între perechi de noul tip. În final, ar fi apărut o nouă specie, separată și deosebită, o formă unică de viață, un al trei sute șaiszeci și șaptelea tip de veveriță.

Când ne uităm la veverița noastră neidentificată din cușca ei din grădina zoologică, nu putem decât să ghicim aceste lucruri. Singurul lucru de care putem să fim siguri este că petele de pe blana ei - picioarele negre - indică faptul că este o formă nouă.

Dar acestea sunt numai simptomele, erupția care îi dă unui doctor un indiciu despre boala pacientului său. Ca să înțelegem cu adevărat noua specie, trebuie să utilizăm indiciile doar ca punct de pornire, care să ne spună că aici este ceva ce merită cercetat. Am putea încerca să ghicim istoria animalului, dar acest lucru ar fi îndrăzneț și periculos. În schimb, vom începe modest prin a-i pune o etichetă simplă și evidentă: o vom numi veverița africană cu picioare negre. Acum trebuie să observăm și să ținem evidența fiecărui aspect al comportamentului și structurii sale și să vedem cum diferă de sau se aseamănă cu alte veverițe. Apoi, puțin câte puțin, îi putem înfiripa povestea.

Marele avantaj pe care îl avem când studiem asemenea animale este că noi înșine nu suntem veverițe cu picioare negre - fapt care ne obligă la o atitudine de umilință ce stă bine investigației științifice. Cât de diferite sunt

lucrurile, cât de exasperant de diferite, când încercăm să studiem animalul uman.

Chiar și pentru zoolog, care este obișnuit să numească animalul animal, este dificil să evite aroganța implicării subiective. Putem încerca să depășim acest lucru, într-o oarecare măsură, abordind ființa umană în mod deliberat și cam timid, ca și cum ar fi o altă specie, o formă ciudată de viață pe masa de disecție, în așteptarea analizei. Cum putem începe?

Ca și la veverița cea nouă, putem începe prin a o compara cu alte specii care par a fi cele mai îndeaproape înrudite. După dinți, mâini, ochi, și diferite alte trăsături anatomice, este evident un soi de primată, dar de un tip foarte ciudat. Cât anume de ciudat devine clar când întindem, pe un șir lung, pieile celor o sută nouăzeci și două de specii actuale de maimuțe cu și fără coadă, iar apoi încercăm să introducem o piele umană undeva într-un punct adecvat în această lungă serie. Oriunde o punem, pare a nu-și avea locul. În cele din urmă, ne simțim îndemnați să o așezăm chiar la un capăt al șirului de piei, imediat după pieile marilor maimuțe fără coadă, cum sunt cimpanzeul și gorila. Chiar și aici este cu totul nepotrivită. Picioarele sunt prea lungi, brațele sunt prea scurte, iar labele picioarelor sunt cam ciudate. În mod clar, această specie de primate și-a dezvoltat un tip de locomoție special care i-a modificat forma de bază. Dar mai este o caracteristică ce sare în ochi: pielea este, de fapt, neacoperită. Cu excepția smocurilor de păr vizibile de pe cap, de la subsuoară și din jurul organelor genitale, suprafața pielii e complet expusă. Când se face comparația cu alte specii de primate, contrastul este izbitor. Adevărat, unele specii de maimuțe cu sau fără coadă au mici porțiuni de piele neacoperite pe noadă, pe față, pe piept, dar la niciuna dintre celelalte o sută nouăzeci și două de specii nu există ceva care măcar să se apropie de condiția umană. În stadiul acesta și fără alte investigații, este justificat să numim această nouă specie „maimuța goală”. Este o denumire simplă, descriptivă, bazată pe o observație simplă, care nu face nicio afirmație specială. Poate că ea ne va ajuta să ne păstrăm simțul proporției și să ne menținem obiectivitatea.

Holbându-se la acest specimen ciudat și rămânând uimit de semnificația trăsăturilor sale unice, zoologul trebuie să înceapă acum să facă comparații. Unde este în altă parte nuditatea la mare preț? Celelalte primate nu sunt de niciun ajutor, ceea ce înseamnă că trebuie căutat undeva mai departe. O



rapidă trecere în revistă a întregii game de mamifere actuale dovedește imediat că ele sunt remarcabil de legate de acoperământul lor protector de blană și că foarte puține din cele 4 237 de specii existente au găsit nimerit să-l abandoneze. Spre deosebire de strămoșii lor reptile, mamiferele au dobândit un mare avantaj fiziologic, fiind capabile să-și mențină o temperatură a corpului constantă, ridicată. Aceasta menține în formă, pentru performanțe optime, delicata mașinărie a proceselor din corp. Nu este o proprietate care să fie pusă în pericol sau desconsiderată cu ușurință. Mijloacele de control asupra temperaturii sunt de importanță vitală și o haină groasă, păroasă, izolatoare joacă, evident, un rol major în oprirea pierderii de căldură. În lumina intensă a soarelui, ea împiedică, de asemenea, supraîncălzirea și deteriorarea pielii ca urmare a expunerii directe la razele soarelui. Dacă părul trebuie să dispară, atunci categoric trebuie să existe un motiv foarte puternic pentru a renunța la el. Cu puține excepții, acest pas decisiv a fost făcut numai când mamiferele s-au lansat într-un mediu complet nou. Mamiferele zburătoare, liliecii, au trebuit să-și dezgolească aripile, dar și-au păstrat aspectul păros în rest și cu greu pot fi socotite o specie nudă. Mamiferele care trăiesc în vizuini și-au redus în câteva cazuri – cârtița fără blană, furnicarul african și tatuul, de exemplu – acoperământul păros. Mamiferele acvatice, cum sunt balenele, delfinii, marsuinii, dugongii, lamantinii și hipopotamii, și-au pierdut și ele blana ca parte a unei direcții generale de evoluție. Dar pentru toate mamiferele mai obișnuite ce trăiesc la suprafață, fie că aleargă de colo până colo pe sol, fie că se cațără prin vegetația arboricolă, pielea acoperită de un păr des reprezintă regula de bază. Lăsând deoparte acei giganți anormal de grei, rinocerii și elefanții (care au probleme de încălzire și răcorire specifice lor), maimuța goală este unică, diferită prin nuditatea ei de toate celelalte mii de specii de mamifere cu păr scurt, cu păr lung sau cu blană, care trăiesc pe uscat.

În acest punct, zoologul este nevoit să conchidă că, ori are de a face cu un mamifer care trăiește în vizuină sau cu un mamifer acvatic, ori există ceva foarte ciudat, cu adevărat unic, în evoluția maimuței goale. Înainte de a porni la drum pentru a observa animalul în forma sa din zilele noastre, primul lucru care trebuie făcut, prin urmare, este să-i scormonim trecutul și să-i examinăm cât mai îndeaproape strămoșii imediați. Poate că prin examinarea fosilelor și a altor rămășițe și prin observarea celor mai apropiate rude actuale, vom putea

obține un fel de tablou asupra a ceea ce s-a întâmplat atunci când acest nou tip de primată a apărut și s-a îndepărtat de grosul familiei primatelor. Ar lua prea mult timp pentru a prezenta aici toate micile fragmente de dovezi care s-au adunat cu trudă în secolul trecut, în schimb, vom considera că această sarcină a fost îndeplinită și vom rezuma pur și simplu concluziile ce se pot trage de aici, combinând informațiile provenite din munca paleontologilor, aflați în permanentă căutare de fosile, cu faptele adunate de etologi, care au observat cu răbdare maimuțele.

Grupul de primate cărui îi aparține maimuța noastră goală a apărut inițial din neamul insectivorelor primitive. Aceste mamifere timpurii erau creaturi mici, insignifiante, care fugeau nervoase de colo-colo la adăpostul pădurilor, în timp ce suveranele reptile dominau scena în lumea animalelor. Cu optzeci - cincizeci de milioane de ani în urmă, după încheierea bruscă a marii ere a reptilelor, aceste mici mâncătoare de insecte au început să se aventureze în afară, în teritorii noi. Acolo s-au răspândit și s-au dezvoltat în multe forme ciudate. Unele au devenit mâncătoare de plante și și-au săpat vizuini sub pământ pentru siguranță, altora le-au crescut picioare lungi, adevărate picioroange cu care să fugă din fața dușmanilor. Altele au devenit ucigași cu gheare lungi, cu dinți ascuțiți. Deși principalele reptile abdicaseră și părăsiseră scena, câmpul deschis era încă o dată un câmp de lupta.

Între timp, dintre subdezvoltate, cele cu picioare mici se agățau încă de siguranța oferită de vegetația de pădure. Progrese se făceau și aici. Vechile mâncătoare de insecte au început să-și lărgescă dieta și să-și rezolve problemele digestive rezultate din devorarea fructelor, nucilor, bachelor, mugurilor și frunzelor.

Pe măsură ce au evoluat în cele mai primitive forme de primate, vederea li s-a îmbunătățit, ochii avansând spre partea frontală a feței, iar mâinile li s-au modificat pentru apucarea hranei. Cu o vedere tridimensională, cu manevrabilitatea membrelor și odată cu creșterea treptată a volumului creierului, ele au început să-și domine din ce în ce mai mult lumea arboricolă.

Cândva, cu douăzeci și cinci-treizeci și cinci de milioane de ani în urmă, aceste premaimuțe începuseră deja să evolueze în maimuțe propriu-zise. Începeau să-și dezvolte cozi lungi, pentru echilibrare, iar corpul le creștea considerabil în dimensiuni.

Unele erau pe cale de a deveni specialiste în mâncatul frunzelor, dar

majoritatea își păstrau un regim larg, mixt. Cu trecerea timpului, unele din aceste creaturi asemănătoare maimuțelor au devenit mai mari și mai grele. În loc să mai fugă și să mai sară, au trecut la bracare – trecerea unei mâini peste cealaltă în lungul crengilor din partea de jos a arborilor. Cozile au devenit demodate. Corpul de dimensiuni mari, deși le făcea mai greoaie în copaci, le făcea să acorde mai puțină atenție atacurilor venite de pe sol.

Chiar și așa, în acest stadiu – faza maimuței fără coadă – erau multe argumente în favoarea nerenunțării la confortul luxuriant și la culesul ușor din pădurea lor edenică. Numai dacă mediul le-ar da un brânci violent spre marile spații deschise ar fi probabil ca ele să se mute. Spre deosebire de primii exploratori mamiferi, ele se specializaseră în traiul în pădure. Milioane de ani de dezvoltare trecuseră pentru perfecționarea acestei aristocrații a pădurii și, dacă ar fi fost să plece acum, ar fi trebuit să intre în competiție cu (acum deja) foarte avansatele ierbivore și cu ucigașii care trăiau la nivelul solului. Și așa s-a făcut că au rămas pe loc, rumegându-și fructele și văzându-și în liniște de treburile lor.

Trebuie accentuat că această direcție a maimuțelor fără coadă s-a dezvoltat dintr-un motiv sau altul numai în Lumea Veche. Maimuțele cu coadă se dezvoltaseră separat ca specie arboricolă atât în Lumea Veche, cât și în Lumea Nouă, dar ramura americană a primatelor n-a cunoscut niciodată faza maimuței fără coadă. În Lumea Veche, pe de altă parte, maimuțele fără coadă ancestrale se găseau răspândite pe o suprafață întinsă de pădure, din Africa de Vest, la un capăt, până în Asia de Sud-Est la celălalt. Astăzi rămășițele acestei dezvoltări pot fi văzute în cimpanzeii și gorilele din Africa și gibbonii și urangutanii din Asia. Între aceste două extremități, lumea este acum lipsită de maimuțe cu blană. Pădurile luxuriante au dispărut. Ce s-a întâmplat cu maimuțele de demult? După câte știm, clima a început să lucreze împotriva lor și, la un moment dat, acum vreo cincizeci de milioane de ani, citadelele lor de pădure se redusese serios ca mărime. Maimuțele fără coadă ancestrale au fost silite să facă una din două: ori au trebuit să se agate de ceea ce rămăsese din vechile lor cămine din pădure, ori, într-un sens aproape biblic, au trebuit să facă față expulzării din Grădina Raiului. Strămoșii cimpanzeilor, gorilelor, gibbonilor și urangutanilor s-au cramponat de mediul lor și de atunci încoace numărul lor scade în continuu. Strămoșii celeilalte unice maimuțe fără coadă supraviețuitoare – maimuța goală – au pătruns în afară, au părăsit pădurile și

s-au aruncat în competiție cu deja eficient adaptatele locuitoare ale solului. Era o treabă riscantă, dar în materie de succes al evoluției a meritat din plin.

Povestea succesului maimuței goale de aici încolo este bine cunoscută, dar un scurt rezumat va prinde bine, deoarece este vital să se păstreze în minte evenimentele care au urmat, dacă vrem să ajungem la o înțelegere obiectivă a comportamentului actual al speciei.

Puși în fața unui nou mediu, strămoșii noștri aveau o perspectivă sumbră. Ei trebuiau sau să devină ucigași mai buni decât carnivorele din timpurile străvechi, sau să ajungă să pască mai bine decât ierbivorele din acele timpuri. Noi știm astăzi că, într-un fel, succesul a fost în ambele sensuri; dar agricultura este veche de numai câteva mii de ani, iar aici este vorba de milioane de ani. Exploatarea specializată a vieții plantelor în câmp deschis era peste putința strămoșilor noștri ancestrali și a trebuit să aștepte dezvoltarea tehnicilor avansate ale timpurilor moderne. Sistemul digestiv necesar pentru o cucerire directă a resurselor de hrană ale pășunilor lipsea. Dieta de pădure bazată pe fructe și alune putea fi adaptată la o dietă bazată pe rădăcini și bulbi, la nivelul solului, dar limitările erau severe. În loc de a se întinde leneș la capătul unei ramuri după un fruct copt și succulent, maimuța terestră, căutătoare de legume, ar fi fost nevoită să zgârie și să scurme cu efort în pământul tare pentru prețioasa ei hrană. Vechea sa dietă de pădure, totuși, nu era alcătuită în întregime din fructe și alune. Proteinele animale erau fără îndoială de mare importanță pentru ea. Se trăgea, de altfel, din neamul insectivorelor și căminul arboricol al strămoșilor fusese întotdeauna bogat în insecte. Gândacii succulenți, ouăle, puii neajutorați din cuiburi, brotăceii și reptilele mici erau toate grăunțe pentru moara sa. Ba mai mult, ele nu puneau mari probleme sistemului său digestiv destul de generalizat. Jos, la nivelul solului, această sursă de hrană nu era câtuși de puțin absentă și nimic nu o împiedica să-și sporească această parte a dietei. La început, ea nu a fost un adversar pe măsura ucigașului profesionist din lumea carnivorelor. Chiar și o mică mangustă, ca să nu mai vorbim de o pisică mare, o putea învinge și ucide. Dar erau animale tinere de tot felul, cele neajutorate sau cele bolnave, numai bune de înhățat, și primul pas pe calea hrănirii pe scară largă cu carne a fost ușor. Trofee cu adevărat mari, totuși, erau înzestrate cu picioare lungi, gen picioroange, gata a o lua la fugă, într-o clipă, cu viteze de-a dreptul imposibile. Animalele copitate, adevărate cămări de proteine, îi depășeau

posibilitățile de acțiune.

Cu acestea ajungem la aproximativ ultimul milion de ani al istoriei ancestrale a maimuței goale și la o serie de dislocări și dezvoltări tot mai spectaculoase. S-au întâmplat mai multe lucruri deodată, și este important a se conștientiza acest lucru.

De cele mai multe ori, când se spune povestea, părțile ei separate sunt prezentate ca și când un progres major ar fi condus la un altul, dar acest lucru induce în eroare. Maimuțele ancestrale care trăiau la nivelul solului aveau deja un creier mare și evoluat. Aveau ochi mari și mâini care apucau bine. Ca primate aveau, inevitabil, un oarecare grad de organizare socială. Odată cu presiunea puternică exercitată asupra lor de a-și spori îndrăzneala în uciderea vânatului, au început să aibă loc schimbări vitale. Au câștigat în verticalitate – au devenit alergătoare mai rapide, mai bune. Mâinile li s-au eliberat de sarcinile locomotoare – au devenit susținătoare puternice, eficiente, de arme.

Creierul le-a devenit mai complex, mai inteligent, mai rapid în luarea deciziilor. Aceste lucruri nu au urmat unul după altul într-o succesiune majoră, prestabilită; ele au înflorit împreună, un progres infim făcându-se, mai întâi, într-o direcție și, apoi, în cealaltă, fiecare impulsionând-o pe cealaltă. Era pe cale a se forma o maimuță-vânător, o maimuță-ucigaș.

S-ar putea argumenta că evoluția ar fi putut favoriza un pas mai puțin radical în sensul dezvoltării unui ucigaș mai apropiat de pisică sau de câine, un fel de maimuță-pisică sau maimuță-câine, prin simplul proces al măririi dinților și unghiilor pentru a le transforma în arme sălbatice de genul colților și al ghearelor.

Dar aceasta ar fi pus maimuța-de-sol ancestrală în competiție directă cu deja foarte specializații ucigași-pisici și câini. Ar fi însemnat să intre în competiție cu aceștia în condițiile impuse de ei, iar rezultatul ar fi fost fără îndoială dezastruos pentru primatele în discuție. (După câte cunoaștem, acest lucru poate să se fi întâmplat efectiv și să fi fost un eșec atât de mare, încât dovezile să nu mai fi fost descoperite.) În schimb, problema a fost abordată complet diferit, folosindu-se arme artificiale în locul celor naturale, și a dat rezultate. Pasul următor a fost de la folosirea uneltelor la confecționarea acestora și simultan cu această evoluție s-au îmbunătățit tehnicile de vânătoare, nu numai în privința armelor, ci și în cea a cooperării sociale. Maimuțele-vânător vânau în haită și, pe măsură ce tehnicile lor de a ucide se

îmbunătățeau, li se îmbunătățea și modul de organizare socială. Lupii adunați în haită atacă desfășurat, dar maimuța-vânător avea deja un creier mult mai bun decât al unui lup și-l putea folosi în probleme de genul comunicării și cooperării în grup. S-au putut dezvolta manevre din ce în ce mai complexe. Dezvoltarea creierului a făcut un pas înainte. În esență, era vorba de un grup de vânătoare alcătuit din masculi. Femelele erau prea ocupate cu creșterea generației tinere pentru a mai putea să joace un rol major în urmărirea și prinderea prăzii. Pe măsură ce complexitatea vânătorii a crescut, iar incursiunile deveneau mai prelungite, a devenit esențial pentru maimuța-vânător să abandoneze drumurile cu ocolșuri, nomade ale strămoșilor. Era nevoie de un cămin permanent, un loc în care să se întoarcă cu prada, unde femelele și odraslele să aștepte și să împartă hrana. Acest pas, așa cum vom vedea în capitolele următoare, a avut efecte profunde asupra multor aspecte ale comportamentului, chiar al celor mai sofisticate maimuțe goale din zilele noastre. Astfel, maimuța-vânător a devenit o maimuță teritorială, întregul său model sexual, părintesc și social a început să fie afectat. Vechiul său mod de viață de hoinăreală și cules de fructe pălea rapid. Părăsise acum cu adevărat pădurea sa edenică. Era o maimuță cu responsabilități. A început să-și pună problema echivalentului preistoric al mașinilor de spălat și al frigiderelor. A început să-și sporească confortul de acasă – focul, depozitarea hranei, adăposturile artificiale. Dar aici trebuie să ne oprim pentru moment, pentru că ieșim din domeniul biologiei și pătrundem în cel al culturii. Baza biologică a acestor pași înainte consta în dezvoltarea unui creier suficient de mare și complex care să-i permită maimuței-vânător să-i parcurgă, dar forma exactă pe care o îmbracă nu mai este o chestiune de control genetic specific. Maimuța-de-pădure, care a devenit maimuța-de-sol, care a devenit maimuța-vânător, care a devenit maimuța-teritorială, devine acum o maimuță a culturii și trebuie ca pentru moment să ne oprim. Se cuvine să reiterăm aici că, în această carte, nu ne preocupă masivele explozii culturale care au urmat, de care maimuța goală din zilele noastre este atât de mândră – progresul spectaculos ce a dus-o, în mai puțin de o jumătate de milion de ani, de la a face un foc la a face o navă spațială. Este o poveste palpitantă, dar maimuța goală este în pericol de a fi amenințată cu totul de ea și de a uita că, pe sub luciul de suprafață, ea este încă în foarte mare măsură o primată. („Maimuța-i maimuță, pungașii-s pungași, chiar în mătase și purpură de-i îmbraci.”)

Până și o maimuță spațială trebuie să urineze. Numai privind cu atenție la drumul parcurs în evoluție și apoi studiind aspectele biologice ale modului în care ne comportăm azi ca specie putem să ajungem cu adevărat la o înțelegere echilibrată, obiectivă, a extraordinarei noastre existențe. Dacă acceptăm istoria evoluției noastre așa cum a fost expusă aici, atunci un fapt iese în evidență cu claritate: respectiv că am apărut în esență ca primate prădătoare. Printre maimuțele cu și fără coadă existente, acest lucru ne face unici, dar asemenea transformări majore nu sunt necunoscute în alte grupuri.

Urișul panda, de exemplu, este un caz perfect de proces invers. Pe câtă vreme noi suntem vegetarieni deveniți carnivori, panda este un carnivor devenit vegetarian și, ca și noi, este în multe privințe o creatură extraordinară și unică. Ideea este că o comutare majoră de acest gen produce un animal cu o dublă personalitate. Odată ajuns dincolo de prag, el se implică în noul rol cu mare energie evolutivă, atât de mult, încât poartă cu sine multe din vechile sale trăsături. A trecut prea puțin timp pentru ca el să se poată debarasa de toate vechile sale caracteristici în timp ce îmbracă în grabă haina celor noi. Când peștii ancestrali au cucerit pentru prima dată uscatul, noile lor calități terestre au țâșnit înainte în timp ce continuau să le târască cu sine pe cele vechi, de animale acvatice. Este nevoie de milioane de ani pentru ca un model animal complet nou să se perfecționeze, iar formele de pionierat sunt, de obicei, amestecături cu adevărat foarte ciudate. Maimuța goală este o astfel de amestecătură, întregul său corp, modul său de viață au fost angrenate într-o existență în sânul pădurii, pentru ca apoi brusc (brusc în sens evoluționist) să fie aruncată într-o lume în care putea supraviețui numai dacă începea să trăiască precum un lup priceput, care-și cară armele cu el. Trebuie să examinăm acum modul exact în care acest lucru i-a afectat nu numai corpul, ci și în special comportamentul, și în ce formă resimțim influența unei atari moșteniri în prezent. O modalitate de a face acest lucru este de a compara structura și modul de viață al unei primate „pur” culegătoare de fructe cu o „pură” carnivoră. Odată ce ne-am lămurit asupra diferențelor esențiale legate de cele două metode diferite de hrănire, putem să reexaminăm situația maimuței goale pentru a vedea cum s-a realizat amestecătura de care vorbeam.

Stelele cele mai strălucitoare din galaxia carnivorelor sunt, pe de o parte, lupii și câinii sălbatici și, pe de altă parte, marile pisici ca leii, tigrii și

leopardzii. Ele sunt frumos echipate cu organe de simț perfecționate până la finețe. Simțul lor auditiv este ascuțit, iar urechile lor externe se pot răsuci într-o direcție sau alta pentru a detecta cel mai slab foșnet sau furnăit. Ochii, deși slabi în privința detaliului stade și al culorii, le sunt incredibil de sensibili la cea mai mică mișcare. Simțul mirosului le este atât de bun, încât ne este greu a-l înțelege. Probabil că ele încearcă senzația unui peisaj de mirosuri. Nu numai că sunt capabile să detecteze un anumit miros cu o precizie fără greș, ci sunt, de asemenea, capabile să culeagă separat nuanțele componente ale unui miros complex. Experiențele efectuate cu câini în 1953 au indicat că la ei simțul mirosului este de un milion până la o mie de milioane de ori mai ascuțit decât al nostru. Aceste rezultate uimitoare au fost de atunci încoace puse sub semnul îndoielii, iar ulterior, teste mai atente nu le-au putut confirma, dar până și cele mai precaute estimări plasează simțul mirosului la câine la de aproximativ o sută de ori mai bun decât al nostru. Pe lângă acest echipament senzorial de prima clasă, câinii sălbatici și marile pisici au o conformație minunat de athletică. Pisicile s-au specializat ca sprinteri iuți ca fulgerul, câinii ca alergători de cursă lungă de mare rezistență. Când ucid, pot pune în acțiune maxilare puternice, dinți ascuțiți, sălbatici și, în cazul pisicilor mari, membre anterioare cu musculatură puternică, înarmată cu gheare uriașe, ascuțite ca pumnalele. Pentru aceste animale, actul de a ucide a devenit un scop în sine, un act de consumație. Este adevărat că ele rareori ucid în mod absurd și fără rost, dar dacă, în captivitate, uneia dintre aceste carnivore i se dă hrana gata ucisă, impulsul ei de a vâna este departe de a fi satisfăcut. De fiecare dată când un câine domestic este luat la plimbare de către stăpânul său sau când i se aruncă un băț pe care să-l urmărească și să-l prindă, i se satisface nevoia vitală de a vâna într-un fel pe care nicio cantitate de hrană conservată nu i-l poate înlocui. Chiar și cea mai îndopată pisică domestică cere o plimbare nocturnă după pradă și șansa de a sări pe o pasăre nebănuitoare.

Sistemul lor digestiv este obișnuit să accepte perioade de post comparativ lungi, urmate de oșpețe exagerate. (Un lup, de exemplu, poate mânca o cincime din greutatea totală a corpului său la o singură masă - echivalentul unei fripturi de 13-18 kg pe care eu sau dumneavoastră am devora-o la o singură masă.) Hrana lor este de valoare nutritivă mare și prea puțin se pierde. Fecalele lor, totuși, sunt împrăștiate și mirositoare, iar



defecația implică modele comportamentale speciale. În unele cazuri, fecalele sunt efectiv îngropate, iar locul este acoperit cu grijă. În altele, actul defecării este întotdeauna săvârșit la o distanță considerabilă de casă. Când puii murdăresc vizuina, fecalele sunt mâncate de mamă și casa este menținută curată în felul acesta. Hrana este depozitată simplu. Hoiturile sau părți din ele pot fi îngropate, ca la câini și anumite tipuri de pisici, sau pot fi cărate sus într-un copac-cămară, ca la leopard. Perioadele de intensă activitate athletică din timpul vânatului și al fazelor de ucidere se intercalează cu perioade de mare lene și relaxare. În timpul disputelor sociale, armele necruțătoare, atât de vitale pentru a ucide, constituie o potențială amenințare pentru viața și membrele animalului în dispute și rivalități, oricât de minore. Dacă doi lupi sau doi lei au ceva de împărțit, ei sunt ambii atât de puternic înarmați, încât lupta ar putea duce ușor, într-o chestiune de secunde, la mutilare sau moarte. Aceasta ar putea pune serios în pericol supraviețuirea speciei și, în decursul lungii evoluții care le-a dat acestor specii armele lor letale pentru uciderea prăzii, ele au dezvoltat din necesitate și puternice inhibiții în privința utilizării armelor asupra altor membri ai propriei specii. Aceste inhibiții par a avea o bază genetică specifică: ele nu trebuie să fie învățate. S-au dezvoltat atitudini de supunere care în mod automat potolesc un animal dominant și-i inhibă atacul. Posedarea acestor semnale este o parte vitală a modului de viață al carnivorelor „pure”. Metoda efectivă de a vâna variază de la o specie la alta. Leopardul pândește sau se ascunde solitar și, în ultima clipă, se aruncă asupra prăzii. Pentru că ea este o hoinăreală atentă în căutarea prăzii, urmată de un sprint decisiv. La leu este, de obicei, o acțiune în grup, cu prada mânăta în panică de către un leu spre ceilalți, care stau ascunși. Pentru o haită de lupi ea poate consta dintr-o manevră de încercuire urmată de o ucidere în grup. Pentru o haită de câini sălbatici africani este, în mod tipic, o urmărire fără milă, un câine după altul mergând la atac până când prada în goană este slăbită de pierderea sângelui.

Studii recente făcute în Africa au dezvăluit că hiena pătată este tot un vânător sălbatic de haită și nu, așa cum s-a crezut întotdeauna, un animal care se hrănește în primul rând cu stârvuri. Greșeala s-a făcut deoarece haitele de hiene se formează numai noaptea, iar o hrănire cu stârvuri de importanță minoră a fost întotdeauna înregistrată în timpul zilei. Pot vâna împreună până la treizeci de animale. Ele întrec cu ușurință zebrele sau antilopele pe care le

urmăresc și care nu îndrăznesc să alerge cu viteza lor maximă de pe timp de zi. Hienele încep să sfâșie picioarele oricărei prăzi pe care o ajung, până când una este suficient de rănită ca să rămână în urmă față de turma aflată în goană.

*Note:*

*1 Specie de leopard din India (n.tr.).*

*2 Aproximativ 24 km.*

Toate hienele atunci converg spre aceasta, sfâșiindu-i părțile moi până când cade și este ucisă. Hienele se stabilesc în comunități de vizuini. Grupul sau „clanul” care folosește acest cămin-bază poate număra între zece și o sută de membri. Femelele nu se îndepărtează din jurul acestei baze, dar masculii sunt mai mobili și pot hoinări prin alte regiuni.

Între clanuri există o agresivitate considerabilă dacă indivizi hoinari sunt prinși în afara teritoriului propriului clan, dar agresivitatea este redusă între membrii aceluiași clan. Împărțirea hranei este cunoscută ca fiind practică de o serie de specii. Desigur, când se ucide mult este carne suficientă pentru întregul grup de vânători și nu e nevoie de multă ceartă, dar în unele cazuri împărțirea e dusă mai departe decât atât. Câinii sălbatici africani, de exemplu, sunt cunoscuți prin aceea că-și regurgitează hrana unul altuia după ce s-a terminat vânătoarea. În unele cazuri au făcut acest lucru într-o asemenea măsură, încât s-a spus despre ei că au un „stomac comun”.

Carnivorele care au pui întâmpină probleme considerabile în asigurarea hranei pentru progenerura lor în creștere. Leoaicele vânează și cară carnea înapoi la vizuină sau înghit porții mari de carne pe care, apoi, o regurgitează pentru pui. Ocazional s-a relatat despre leii masculi care dau asistență în această chestiune, dar nu pare a fi o practică uzuală. Lupii masculi, pe de altă parte, sunt cunoscuți prin aceea că străbat până la cincisprezece mile<sup>2</sup> pentru a face rost de hrană, atât pentru femelă, cât și pentru pui. Pot căra înapoi oase mari cu carne pentru ca cei mici să le roadă sau pot înghiți bucăți de carne atunci când ucid și, apoi, le regurgitează la intrarea în vizuină.

Acestea sunt, așadar, câteva dintre trăsăturile principale ale carnivorelor specializate, așa cum se leagă ele de modul lor de viață de animale care vânează. Cum se compară ele cu cele ale maimuțelor cu și fără

coadă, care sunt culegătoare tipice de fructe?

Echipamentul senzorial al primatelor superioare este mult mai dominat de simțul văzului decât de simțul mirosului. În lumea lor de cățăratore în copaci, a vedea bine este cu mult mai important decât a adormea bine, și râtul s-a scurtat considerabil, dând ochilor o vedere de ansamblu mult mai bună. În căutarea hranei, culorile fructelor sunt indicii prețioase și, spre deosebire de carnivore, primatele și-au dezvoltat o foarte bună vedere în culori. Ochii lor sunt, de asemenea, buni în înregistrarea detaliilor statice. Hrana lor este statică și detectarea mișcărilor infime este mai puțin vitală decât recunoașterea diferențelor subtile de formă și țesut. Auzul este important, dar mai puțin decât pentru ucigașii de pradă, și urechile lor externe sunt mai mici și le lipsește mobilitatea în răsucire pe care o au cele ale carnivorelor. Simțul gustului este mai rafinat. Dieta este mai variată și puternic aromată – sunt mai multe de gustat. În special există un răspuns pozitiv puternic la obiecte cu gust dulce.

Fizicul primatelor este bun pentru urcat și cățărare, dar nu e făcut pentru sprinturi de mare viteză pe sol și nici pentru acțiuni de uzură îndelungate. Este mai curând corpul agil al unui acrobat decât structura solidă a unui atlet puternic. Măinile sunt bune pentru a apuca, dar nu pentru a sfâșia sau a lovi. Maxilarele și dinții sunt rezonabil de puternice, dar nu se compară cu aparatul masiv de prindere și sfărâmare al carnivorelor. Uciderea ocazională a unei prăzi mici, insignifiante, nu necesită eforturi deosebite de mari. A ucide nu este, de fapt, o parte esențială a modului de viață al primatelor.

Hrănirea se întinde pe o bună parte a zilei. În locul ospetelor pantagruelice, urmate de posturi lungi, maimuțele cu și fără coadă mestecă tot timpul – o viață de gustări non-stop. Sunt, desigur, perioade de repaus, în mod obișnuit la miezul zilei și în timpul nopții, dar contrastul rămâne, totuși, izbitor. Hrana statică se află întotdeauna acolo, așteptând doar să fie culeasă și mâncată. Tot ce au de făcut animalele este să se mute de la un loc cu hrană la altul, după cum li se schimbă gusturile sau după cum fructele intră și ies din sezon. Nu se face nicio depozitare a hranei decât, pentru foarte puțin timp, în pungile umflate ale obrazilor anumitor maimuțe.

Fecalele sunt mai puțin mirositoare decât cele ale mâncătoarelor de carne și nu s-a dezvoltat vreun comportament special în vederea debarasării de ele, din moment ce cad din copaci pe jos și departe de animale. Cum grupul

se mută tot timpul, există prea puțin pericolul ca o anumită zonă să devină exagerat de infestată sau de mirositoare. Chiar și marile maimuțe care își fac culcușul jos în paturi speciale își schimbă locul în fiecare noapte, astfel că nu au de ce să-și pună problema igienei culcușului. (Cu toate acestea, este oarecum surprinzătoare constatarea că 99 din culcușurile de gorilă abandonate dintr-o zonă din Africa aveau bălegar de gorilă în ele și că în 73 din cazuri animalele au stat întinse pe el. Faptul constituie un risc de îmbolnăvire prin creșterea șanselor de reinfecție și este o ilustrare remarcabilă a dezinteresului fundamental față de fecale al primatelor.)

Datorită naturii statice și abundenței hranei, nu este nevoie ca grupul de primat să se despartă pentru a o căuta. Ele pot să se mute, să fugă, să se odihnească și să doarmă împreună într-o comunitate strâns unită, fiecare membru urmărind mișcările și acțiunile tuturor celorlalți. Fiecare individ al grupului va ști destul de bine, în orice moment, ce face fiecare din ceilalți. Este un procedeu total necarnivor. Chiar și la acele specii de primat care se despart din când în când, unitatea cea mai mică nu este niciodată alcătuită dintr-un singur individ. O maimuță solitară este o ființă vulnerabilă. Ei îi lipsesc puternicele arme naturale ale carnivorelor și, în izolare, cade ușor pradă ucigașilor ce stau la pândă.

Spiritul de cooperare, care este prezent la vânătorii în haită, cum sunt lupii, este în mare parte absent în lumea primatelor. La ele, competitivitatea și dominația sunt la ordinea zilei. Competiția în ierarhia socială este, desigur, prezentă la ambele grupuri, dar e mai puțin temperată de acțiuni de cooperare în cazul maimuțelor. Manevrele complicate, coordonate, de asemenea, nu sunt necesare: secvențele acțiunii de hrănire nu necesită a fi puse cap la cap într-un mod atât de complex. Primata poate trăi mult mai mult de la un minut la altul, de la mână la gură. Deoarece hrana primatului se găsește pretutindeni în jurul ei la îndemână, nu este nevoie aproape deloc să acopere distanțe mari. Au fost studiate cu atenție grupuri de gorile sălbatice, cele mai mari dintre primatul actuale, și li s-au urmărit mișcările, astfel încât acum știm că ele parcurg în medie aproximativ o treime de milă<sup>3</sup> pe zi. Doar uneori se deplasează câteva sute de picioare<sup>4</sup>. Carnivorele, prin contrast, trebuie frecvent să parcurgă multe mile la o singură incursiune după vânat. Se cunosc unele cazuri când au parcurs peste 50 de mile<sup>5</sup> după vânat, trebuindu-le câteva zile până să se întoarcă acasă.

*Note:*

*3 Cca. 535 m.*

*4 1 picior 30,479 cm.*

*5 Cca. 80 km.*

Acest act al reîntoarcerii la un cămin stabil este tipic pentru carnivore, dar este cu mult mai puțin obișnuit printre maimuțe. Adevărat, un grup de primate trăiește într-o zonă destul de clar definită drept „acasă”, dar noaptea își face culcușul oriunde se întâmplă să-și fi terminat peregrinările din timpul zilei. Ajunge să cunoască regiunea generală în care trăiește deoarece întotdeauna hoinărește încoace și încolo prin ea, dar tinde să folosească întreaga zonă mult mai la voia întâmplării. De asemenea, interacțiunea dintre o ceată și cea învecinată este mai puțin defensivă și mai puțin agresivă decât în cazul carnivorelor. Un teritoriu este, prin definiție, o zonă apărută și deci primatele nu sunt în mod obișnuit animale teritoriale.

Un lucru mărunț, dar care este relevant aici: carnivorele au purici, dar primatele nu. Maimuțele cu și fără coadă sunt săcâite de păduchi și de alți paraziți externi, dar, contrar opiniei populare, ele sunt complet lipsite de purici, dintr-un motiv foarte clar.

Pentru a-l înțelege, este necesar să examinăm ciclul de viață al puricelui. Această insectă își depune ouăle nu pe corpul gazdei sale, ci printre rosăturile din locul de dormit al victimei. Ouălor le sunt necesare trei zile pentru a sparge coaja lăsând să iasă larve mici, târătoare. Aceste larve nu se hrănesc cu sânge, ci cu resturi care s-au acumulat în murdăria vizuinei sau a bârlogului.

După două săptămâni ele Țes o gogoasă și se metamorfozează în nimfă. Rămân în această stare de adormire aproximativ încă două săptămâni până să iasă ca adulți, gata să sară pe un corp-gazdă adecvat. Astfel, cel puțin în prima sa lună de viață puricele este rupt de specia gazdei. Reiese clar de aici de ce un mamifer nomad, așa cum este o maimuță cu sau fără coadă, nu este săcâit de purici. Chiar dacă câțiva purici rătăciți se nimeresc pe unul și se împerechează cu succes, ouăle lor vor rămâne în urmă pe măsură ce grupul de primate se mută, iar când gogoșele se desfac nu va mai fi nicio gazdă „acasă” pentru ca legătura să poată continua. Puricii sunt, prin urmare,

paraziți numai ai animalelor cu un cămin stabil, așa cum sunt carnivorele tipice. Semnificația acestui fapt se va vedea imediat.

Comparând diferitele moduri de viață ale carnivorelor și primatelor, m-am axat în mod firesc, pe de o parte, pe vânătorii tipici de câmp deschis, iar, pe de altă parte, pe culegătorii de fructe tipici care trăiesc în pădure. Există anumite excepții minore de la regulile generale de ambele părți, dar acum trebuie să ne îndreptăm atenția asupra unei excepții majore – maimuța goală. În ce măsură a fost ea capabilă să se schimbe, să-și îmbine moștenirea de mâncătoare de fructe cu nou-adoptatul regim de carnivoră? Ce tip anume de animal a devenit din această cauză?

Să începem cu aceea că avea un echipament senzorial nepotrivit vieții pe sol. Nasul îi era prea slab, iar urechile insuficient de sensibile. Fizicul îi era fără de speranță de inadecvat pentru epuizantele teste de rezistență și pentru sprinturi fulger. În privința personalității, aceasta era dominată mai curând de spiritul competitiv decât de cel de cooperare și era neîndoielnic slabă în privința planificării și a concentrării. Dar, din fericire, avea un creier excelent, deja mai bun ca inteligență generală decât al rivalilor săi carnivori. Ridicându-și corpul în poziție verticală, modificându-și mâinile într-un fel și picioarele în altul, îmbunătățindu-și creierul în continuare și folosindu-l cât de intens putea, avea o șansă.

Acest lucru este ușor de spus, dar a trebuit un timp îndelungat pentru a se realiza, și a avut tot felul de repercusiuni asupra altor aspecte ale vieții sale zilnice, după cum vom vedea în capitolele ce urmează. În clipa de față nu trebuie să ne preocupe decât cum s-a realizat acest lucru și cum i-a afectat comportamentul la vânătoare și în hrănire. Cum bătălia urma a fi câștigată mai curând de creier decât de forța mușchilor, trebuia făcut un pas evolutiv spectaculos care să-i mărească puterea creierului. Ceea ce s-a întâmplat a fost cam ciudat: maimuța vânător a devenit o maimuță infantilă. Acest truc în evoluție nu este unic; el s-a petrecut la un număr de cazuri complet separate. Spus foarte simplu, este un proces (numit neotenie) prin care anumite caractere juvenile sau infantile sunt reținute și prelungite în viața adultă. (Un exemplu faimos este axolotlul, un fel de salamandă care poate rămâne în stadiul de mormoloc toată viața și poate crește în această stare.)

Modul în care acest proces al neoteniei ajută creierul primatelor să crească și să se dezvolte se înțelege cel mai bine dacă analizăm faptul unei

maimuțe tipice. Înainte de naștere creierul fetei maimuței crește rapid în dimensiune și complexitate.

Când animalul se naște, creierul său a atins deja șaptezeci la sută din mărimea finală a celui de adult. Restul de treizeci la sută se realizează repede în primele șase luni de viață. Chiar și un pui de cimpanzeu își încheie dezvoltarea creierului în decurs de douăsprezece luni de la naștere. Specia noastră, prin contrast, are la naștere un creier care este de numai douăzeci și trei la sută din mărimea sa finală de adult.

Creșterea rapidă continuă încă șase ani după naștere, iar întregul proces nu se termină până în jurul celui de-al douăzeci și treilea an de viață.

Pentru dumneavoastră și pentru mine, deci, creșterea creierului continuă aproximativ încă zece ani după ce am atins maturitatea sexuală, dar pentru cimpanzeu ea este terminată cu șase sau șapte ani înainte ca animalul să devină activ din punct de vedere reproductiv. Aceasta explică foarte clar ce se înțelege atunci când spunem că am devenit maimuțe infantile, dar este esențial să explicăm această afirmație. Noi (sau, mai degrabă, strămoșii noștri maimuțe-vânător) am devenit infantili în anumite privințe, dar în altele nu. Ritmurile de dezvoltare ale diferitelor noastre proprietăți s-au defazat. În timp ce sistemele noastre reproductive o luau repede înainte, creșterea creierului la noi rămânea în urmă. Și tot așa s-a întâmplat cu diferite alte părți ale alcătuirii noastre, unele fiind foarte mult încetinite, altele doar puțin, iar altele deloc. Cu alte cuvinte, a fost un proces de infantilism diferențiat. Odată ce tendința s-a pornit, selecția naturală a favorizat menținerea oricăror caracteristici din structura animalului care îl ajutau să supraviețuiască în noul său mediu ostil și dificil. Creierul nu a fost singura parte a corpului afectată: poziția corpului a fost și ea influențată în același mod. Un mamifer nenăscut își are axa capului în unghi drept cu axa trunchiului. Dacă s-ar naște astfel capul său ar fi orientat în jos spre sol atunci când se mișcă pe cele patru picioare, dar înainte de naștere capul se rotește spre înapoi, astfel că axa sa este în linie cu cea a trunchiului. Deci, când se naște și umblă, capul îi este orientat spre înainte, așa cum trebuie. Dacă un astfel de animal ar începe să umble pe picioarele posterioare în poziție verticală, capul i-ar fi orientat spre în sus, privind la cer. Pentru un animal vertical, cum este maimuța-vânător, este important, așadar, să se păstreze unghiul capului din stadiul de fetus, menținându-l în unghi drept cu corpul astfel ca, în ciuda noii poziții în

locomoție, capul să privească înainte. Aceasta este, desigur, ceea ce s-a întâmplat și, încă o dată, este un exemplu de neotenie, faza dinaintea nașterii fiind păstrată în cea postnatală și în viața adultă.

Multe dintre celelalte caractere fizice speciale ale maimuței-vânător pot fi redată astfel: gâtul lung și subțire, aplatizarea feței, dimensiunea mică a dinților și erupția lor întârziată, absența încrețirii puternice a sprâncenelor și nerotirea degetului mare de la picior.

Faptul că atât de multe caracteristici embrionare separate au avut valoare potențială pentru maimuța-vânător în noua sa postură a reprezentat breșa evolutivă de care avea nevoie.

Dintr-un singur salt neotenic ea și-a putut dobândi atât creierul de care avea nevoie cât și corpul care să i se potrivească. Putea să alerge în poziție verticală, cu mâinile libere pentru mânguirea armelor și, totodată, și-a dezvoltat creierul care să poată concepe armele. Mai mult decât atât, nu numai că a devenit mai inteligentă în manipularea obiectelor, ci a avut și o copilărie mai lungă în timpul căreia putea învăța de la părinți și de la alți adulți. Maimuțele fără coadă și cimpanzeii sunt în copilărie jucăușe, exploratoare și inventive, dar faza aceasta moare repede. Copilăria maimuței goale era, în această privință, prelungită direct până în viața adultă din punct de vedere sexual. Era timp din belșug pentru a imita și a învăța tehnici speciale ce fuseseră puse la punct de generațiile anterioare. Slăbiciunile sale ca vânător fizic și instinctiv puteau fi mai mult decât compensate prin inteligența și posibilitățile sale imitative. Ea putea fi învățată de către părinți așa cum niciun animal nu mai fusese învățat până atunci.

Dar numai învățarea nu era suficientă. Era necesară și o contribuție genetică. Modificările genetice de bază din natura maimuței-vânător trebuiau să însoțească și ele acest proces.

Dacă cineva ar lua pur și simplu o primată obișnuită, culegătoare de fructe, care trăiește în pădure, de tipul celei descrise mai înainte și i-ar da un creier mare și un corp de vânător, ar fi dificil ca ea să devină o maimuță cu succes la vânatoare fără alte câteva modificări. Modelele sale comportamentale de bază ar fi greșite. Ea ar putea fi capabilă să cântărească lucrurile și să planifice într-un mod foarte inteligent, dar pornirile sale animalice de prim ordin ar fi de tip necorespunzător. Învățarea ar lucra împotriva tendințelor ei naturale, nu numai în comportamentul privind



hrănirea, ci și în comportamentul ei social general, agresiv și sexual, și în toate celelalte aspecte comportamentale de bază ale vechii sale existențe de primată. Dacă aici nu s-ar lucra și asupra modificărilor genetice controlate, atunci noua educație a tinerei maimute-vânător ar fi o sarcină obositoare, practic imposibilă. Pregătirea culturală poate realiza mult, dar oricât de strălucitoare ar fi mașinăria centrilor superiori ai creierului, ea necesită un sprijin considerabil din partea zonelor inferioare.

Dacă privim acum înapoi la diferențele dintre o carnivoră „pură” tipică și o primată „pură” tipică, putem vedea cum s-a ajuns probabil la ele. O carnivoră avansată separă acțiunile de căutare a hranei (vânatul și ucisul) de acțiunile mâncatului. Ele au devenit două sisteme motivaționale distincte, depinzând numai parțial unul de celălalt. S-a ajuns la aceasta deoarece întreaga secvență este atât de lungă și epuizantă. Actul hrănirii este prea îndepărtat și, astfel, acțiunea de a ucide a devenit o recompensă prin ea însăși. Cercetări asupra pisicilor au indicat chiar că aici secvența s-a subdivizat în continuare. Prinderea prăzii, uciderea ei, prepararea ei (jumulirea) și mâncatul ei, fiecare își au propriile sisteme motivaționale parțial independente. Dacă unul din aceste modele comportamentale este satisfăcut pe deplin, aceasta nu le satisface în mod automat și pe celelalte. Pentru primata culegătoare de fructe situația este complet diferită. Fiecare secvență de hrănire, cuprinzând simpla căutare a hranei și, apoi, înghițirea ei imediată este comparativ atât de scurtă, încât nu este necesară o despărțire în sisteme motivaționale separate. Acest lucru este ceva ce ar trebui schimbat, și schimbat radical, în cazul maimuței-vânător. Vânătoarea ar trebui să-și aducă propria ei recompensă, nu ar mai putea să acționeze ca o secvență a apetitului ce duce la consumarea mesei. Probabil, ca și la pisică, vânărea, uciderea și prepararea hranei și-ar dezvolta fiecare propriile lor scopuri separate, independente, ar deveni fiecare scopuri în sine. Fiecare ar trebui atunci să-și găsească expresia și nu s-ar putea ca unul să fie estompat prin satisfacerea altuia. Dacă examinăm – așa cum vom face într-un capitol ulterior – comportamentul legat de hrănire al actualelor maimuțe goale, vom vedea că există o mulțime de indicii că ceva de acest gen s-a și întâmplat.

Pe lângă faptul că a devenit un ucigaș biologic (în opoziție cu unul cultural), maimuța-vânător a trebuit, de asemenea, să-și modifice repartițiile în timp ale comportamentului său legat de masă. Au dispărut gustările minut-

după-minut și au apărut mesele consistente, distanțate. Hrana se depozita. În sistemul comportamental trebuia să se constituie o tendință fundamentală de a reveni la un cămin fix. Capacitățile de orientare și de regăsire a căminului trebuiau îmbunătățite. Defecatia trebuia să devină un model comportamental organizat în spațiu, o activitate privată (ca la carnivore), în locul uneia comune (ca la primate).

Am menționat că un rezultat al utilizării unui cămin fix este că face posibilă parazitarea de către purici. Am mai spus despre carnivore că au purici, dar primatele nu. Dacă maimuța-vânător era unică între primat prin aceea că avea un cămin fix, atunci ne-am aștepta ca ea să încalce regula primatelor și în privința puricilor, și pare sigur că așa au stat lucrurile. Știm că astăzi specia noastră este parazitată de aceste insecte și că avem propriul nostru tip de purice – unul care aparține unei specii diferite de alți purici, unul care a evoluat odată cu noi. Dacă a avut timp suficient pentru a se dezvolta într-o nouă specie, atunci trebuie să este cu noi într-adevăr de foarte mult timp, suficient de lung pentru a fi fost o companie nedorită încă de demult, din primele noastre zile de maimuță-vânător.

Din punct de vedere social, maimuța-vânător a trebuit să-și sporească instinctul de a comunica și a coopera cu semenii săi. Expresiile faciale și vocalizările au trebuit să devină mai complicate. Cu noile arme în mână, a trebuit să dezvolte semnale puternice care să inhibe atacurile din interiorul grupului social. Pe de altă parte, cu un cămin fix pe care să-l apere, a trebuit să dezvolte răspunsuri agresive mai puternice față de membrii grupurilor rivale.

Datorită cerințelor noului său mod de viață, ea a trebuit să-și atenueze puternicul instinct al primatelor de a nu părăsi niciodată grosul grupului.

Ca parte a nou instituitului spirit de cooperare și datorită naturii eratice a resurselor de hrană, ea a trebuit să înceapă să-și împartă hrana. Ca și lupii paterni menționați anterior, și masculii maimuței-vânător au trebuit să care rezerve de hrană acasă pentru femelele ce alăptau și pentru puii lor care creșteau încet. Acest gen de comportament patern trebuia să fie o nouă direcție evolutivă, pentru că regula generală a primatelor este că toată grija părintească vine din partea mamei. (Numai o primată înțeleaptă, ca maimuța noastră vânător, își cunoaște tatăl.)

Datorită extrem de lungii perioade de dependență a celor mici și a

pretențiilor lor multiple, femelele erau aproape încontinuu consemnate acasă. În această privință noul mod de viață al maimuței-vânător a ridicat o problemă specială, pe care nu au cunoscut-o și carnivorele „pure” tipice: rolul sexelor trebuia să devină mai distinct. Vânătorile, spre deosebire de cele ale carnivorelor „pure”, au trebuit să ajungă a fi organizate de grupuri alcătuite numai din masculi. Dacă era ceva care să acționeze împotriva firii primatelor, tocmai asta era deoarece nu se mai pomenise ca un mascul viril al primatelor să plece în căutare de hrană și să-și lase femelele neprotejate împotriva avansurilor altor masculi care s-ar întâmpla să treacă prin apropiere. Cu oricâtă pregătire culturală, problema nu se putea rezolva. Era ceva care cerea o modificare radicală în comportamentul social.

Răspunsul a fost realizarea unui cuplu. Maimuțele-vânător mascul și femelă trebuiau să se îndrăgostească și să-și rămână credincioși unul altuia. Aceasta este o tendință comună multor altor grupuri de animale, dar este rară printre primat. Ea a rezolvat trei probleme dintr-odată. A însemnat că femelele rămâneau legate de masculii lor individuali și credincioase lor în timpul când aceștia erau plecați la vânătoare. A însemnat că rivalitățile sexuale grave dintre masculi erau atenuate. Ceea ce a ajutat la dezvoltarea spiritului lor de cooperare. Dacă urmau să vâneze împreună cu succes, se cuvenea ca atât masculii mai slabi, cât și cei mai puternici să-și aibă rolul lor. Ei trebuiau să joace un rol central și nu puteau fi aruncați la periferia societății, așa cum se întâmplă la atât de multe specii de primat. Mai mult, cu nou createle arme, exclusiv artificiale, masculul maimuței-vânător s-a văzut puternic constrâns să reducă orice sursă de neînțelegere în cadrul tribului. În al treilea rând, crearea unei familii alcătuite dintr-un mascul și o femelă a însemnat că și progenitura avea de câștigat. Sarcina grea a creșterii și pregătirii copilului care se dezvolta încet cerea o strânsă unitate a familiei. La alte grupuri de animale, fie ele pești, păsări sau mamifere, când este o povară prea mare pentru a o putea duce un singur părinte, constatăm formarea unui cuplu puternic, care-i leagă pe părinții mascul și femelă unul de celălalt pe toată durata sezonului creșterii puilor. Acest lucru este ceea ce s-a întâmplat și în cazul maimuțelor-vânător. În acest fel, femelele erau sigure de sprijinul masculilor lor și se puteau devota îndatoririlor materne. Masculii erau siguri de loialitatea femelelor lor, erau pregătiți să le părăsească pentru vânătoare și evitau să se bată între ei pentru ele. Iar progeniturile se bucurau de maximum

de grijă și atenție. Sună ca o soluție ideală, dar implică o schimbare majoră în comportamentul socio-sexual al primatelor și, așa cum vom vedea mai încolo, procesul nu a fost niciodată desăvârșit. Reiese clar din comportamentul actual al speciei noastre că această tendință a fost doar parțial încheiată și că vechile noastre instincte de primate continuă să reapară în forme minore.

Acesta este, așadar, modul în care maimuța-vânător și-a asumat rolul de carnivoră ucigașă și în conformitate cu care și-a modificat obiceiurile de primată. Am sugerat că toate au fost modificări biologice de bază mai curând decât niște simple modificări de cultură, și că noile specii s-au modificat genetic în felul acesta. Poate o considerați o afirmație nejustificată. Poate aveți impresia - atât de puternică este îndoctrinarea culturală - că modificările ar fi putut foarte bine să apară prin învățare și dezvoltarea noilor tradiții. Mă îndoiesc de acest lucru. Nu trebuie decât să ne uităm la comportamentul speciei noastre din ziua de azi pentru a vedea că nu așa stau lucrurile. Progresele culturale ne-au dat un progres tehnologic din ce în ce mai impresionant, dar oriunde acesta se ciocnește de caracteristicile noastre biologice de bază întâmpină o rezistență puternică.

Modelele comportamentale fundamentale, fixate în primele noastre zile de maimuțe-vânător, încă se fac simțite în tot ceea ce întreprindem, oricât de înălțător ar fi. Dacă organizarea activităților noastre mai pământești - hrănirea, teama, agresivitatea, sexul, grija părintească - s-ar fi dezvoltat numai prin mijloace culturale, nu încape îndoială că până acum ni le-am fi controlat mai bine și le-am fi modelat într-un fel sau altul, astfel încât să corespundă extraordinarelor și crescândelor cerințe la care le supun progresele noastre tehnologice. Dar n-am reușit acest lucru. Ne-am înclinat în mod repetat capul în fața naturii noastre animalice și am admis tacit existența fiarei complexe care se agită în noi. Dacă suntem sinceri, vom mărturisi că vor trebui să treacă milioane de ani și să se petreacă același proces genetic care a pus fiara acolo, pentru a o modifica. Intre timp, civilizațiile noastre incredibil de complicate vor putea să prospere numai dacă le proiectăm astfel încât să nu se ciocnească sau să nu tindă să suprimă cerințele noastre animalice fundamentale. Din păcate, creierul nostru rațional nu este întotdeauna în acord cu creierul nostru sentimental. Sunt multe exemple care arată unde lucrurile au apucat-o pe un drum greșit, iar societățile umane s-au prăbușit ori s-au bagatelizat.

În capitolele ce urmează vom încerca să vedem cum s-a întâmplat acest lucru, dar mai întâi este o întrebare la care trebuie să răspundem - întrebarea pusă la începutul acestui capitol. Când am întâlnit prima dată această specie ciudată am observat că avea o trăsătură care se detașa imediat dintre celelalte, atunci când era plasată ca specimen într-un lung șir de primate. Trăsătura era pielea sa despuiată, ceea ce m-a determinat, ca zoolog, să numesc această ființă „maimuța goală”. Am văzut între timp că i s-ar putea da oricât de multe nume adecvate: maimuța verticală, maimuța făuritoare de unelte, maimuța teritorială și așa mai departe. Dar nu ele au fost primele lucruri pe care le-am observat. Privită simplu, ca specimen zoologic într-un muzeu, goliciunea este cea care are un impact imediat, și acesta este numele la care vom rămâne, chiar și numai pentru a o alinia altor studii zoologice și pentru a ne aminti că aceasta este maniera specială în care o abordăm. Dar care este semnificația ciudatei trăsături? De ce naiba să fi devenit maimuța-vânător o maimuță goală?

Din păcate, fosilele nu ne pot ajuta în privința diferențelor la piele și păr, așa că habar nu avem când anume precis a avut loc marea denudare. Putem fi destul de siguri că nu s-a petrecut înainte ca strămoșii noștri să-și fi părăsit căminele din pădure. Este o evoluție atât de ciudată, încât pare mult mai probabil a fi fost încă o caracteristică a scenei marii transformări din câmp deschis. Dar cum s-a întâmplat exact, și cum a ajutat-o pe maimuța nou apărută să supraviețuiască? Problema i-a frământat pe experți timp îndelungat și multe teorii fanteziste au fost avansate. Una dintre cele mai promițătoare idei este că a fost parte integrantă a procesului de neotenie. Dacă examinați un pui de cimpanzeu la naștere veți constata că are capul bine acoperit cu păr, dar corpul îi este aproape neacoperit. Dacă această stare ar fi întârziată în viața animalului adult, prin neotenie, aspectul părului cimpanzeului adult ar fi foarte asemănător cu al nostru.

Este interesant că la specia noastră suprimarea creșterii părului de către neotenie nu a fost dusă complet până la capăt. Fătul în creștere pornește pe drumul acoperirii cu păr proprie mamiferelor, astfel că între a șasea și a opta lună de viață intrauterină ajunge aproape complet învelit cu păr fin. Această haină fetală este cunoscută sub numele de lanugo și nu este dată jos până cu puțin înainte de naștere. Nou-născuții prematuri vin uneori pe lume purtând încă acest lanugo, spre groaza părinților, dar, cu excepția

unor cazuri foarte rare, el cade foarte curând. Nu se cunosc mai mult de aproximativ treizeci de cazuri înregistrate de familii cu progenitură care, maturizându-se, ajunge complet acoperită cu blană. Chiar și așa, toți membrii adulți ai speciei noastre au un număr mare de fire de păr pe corp – mai multe, de fapt, decât rudele noastre cimpanzeii. Nu e atât că am pierdut fire întregi de păr, cât faptul că ne-au crescut numai fire de păr anemice, (întâmplător, acest lucru nu este valabil pentru toate rasele – negrii au suferit o pierdere a părului reală, precum și aparentă).

Faptul i-a determinat pe anumiți anatomiști să declare că nu ne putem considera o specie fără păr sau despuiată, iar o renumită autoritate în materie a mers până acolo încât să spună că afirmația potrivit căreia noi suntem „cea mai puțin păroasă dintre toate primatelor este, prin urmare, foarte departe de a fi adevărată; iar numeroasele teorii stranii care au fost avansate pentru a explica imaginara pierdere a firelor de păr sunt, cu părere de rău, nenecesare”. Acest lucru, în mod clar, nu are sens.

Este ca și cum am spune că deoarece orbul are o pereche de ochi, el nu e orb. Din punct de vedere funcțional, suntem puternic despuiați și pielea noastră este expusă total lumii exterioare. Este o stare de lucruri care oricum trebuie explicată, indiferent câte fire de păr minuscule putem număra cu lupa. Explicarea prin neotenie ne dă numai un indiciu asupra modului în care s-a ajuns la dispariția blănii. Ea nu ne spune nimic despre valoarea nudității ca o caracteristică nouă ce a ajutat maimuța goală să supraviețuiască în mediul său ostil. S-ar putea argumenta că nu a avut nicio valoare, că a fost doar un rezultat secundar al altor modificări neotenice, mai importante, ca de pildă dezvoltarea creierului. Dar așa cum am văzut deja, procesul neoteniei este o întârziere diferențiată a altor procese ale dezvoltării. Unele lucruri se încetinesc mai mult decât altele – vitezele creșterii se defazează. Este greu de crezut, prin urmare, că o trăsătură infantilă atât de periculoasă potențial precum nuditatea avea să fie lăsată să persiste pur și simplu pentru că alte modificări se încetineau. Dacă nu ar fi avut o valoare specifică pentru noua specie, ar fi fost repede rezolvată prin selecție naturală.

Care a fost atunci valoarea pielii nude din punctul de vedere al supraviețuirii? O explicație este că atunci când maimuța-vânător și-a abandonat trecutul nomad și s-a stabilit într-un cămin fix, vizuinile sale au devenit puternic infestate cu paraziți ai pielii. Folosirea acelorași locuri de

dormit noapte de noapte se consideră a fi furnizat un teren anormal de propice dezvoltării unei game variate de căpușe de tot felul, de purici și gândaci, până într-acolo încât situația crea un risc serios de îmbolnăvire. Lepădându-și haina de păr, locuitorii vizuinilor erau mai în măsură să facă față problemei.

Această idee ar putea avea un sâmbure de adevăr, dar cu greu ar fi putut fi de o importanță majoră. Prea puține alte mamifere ce locuiesc în vizuini – și sunt sute de specii din care să alegem – au luat această măsură. Oricum, dacă la nuditate s-a ajuns pe altă cale, se poate ca ea să fi înlesnit înlăturarea supărătorilor paraziți ai pielii, sarcină care și astăzi ocupă o bună parte din timpul primatelor păroase.

O altă idee mergând pe aceeași linie este că maimuța-vânător avea obiceiuri de hrănire atât de murdare, încât o haină de blană s-ar fi năclăit și murdărit repede și, iarăși riscul de îmbolnăvire. Se subliniază faptul că vulturii, care își înfig capul și gâtul în hoituri însângerate, și-au pierdut penele de pe aceste părți ale corpului; și că aceeași evoluție, extinsă asupra întregului corp, ar fi putut avea loc și la maimuțele-vânător. Dar capacitatea lor de a crea unelte cu care să ucidă și să jupoaie prada nu se prea poate să o fi precedat pe aceea de a folosi alte obiecte pentru a-și curăța părul. Chiar și un cimpanzeu din sălbăticie folosește ocazional frunzele ca hârtie igienică atunci când are probleme cu defecația.

S-a avansat chiar ideea că descoperirea focului a fost cea care a dus la pierderea hainei de blană. Se argumentează că maimuța-vânător ar fi simțit frigul doar în timpul nopții și că, odată ce a dispus de luxul de a sta în jurul unui foc de tabără, s-a putut dispensa de blană putând astfel face față mai bine căldurii din timpul zilei.

O altă teorie, mai ingenioasă, este că, înainte de a deveni maimuța-vânător, maimuța-de-sol care părăsise inițial pădurea a cunoscut o fază îndelungată de maimuță-acvatică. Ea este înfățișată ca mutându-se spre țărmurile mărilor tropicale în căutare de hrană. Acolo ar fi găsit moluște și crustacee și alte ființe litorale relativ din abundență, o rezervă de hrană mult mai bogată și mai atractivă decât cea din câmpie. La început s-ar fi grupat în jurul bazinelor naturale formate de stânci și al apelor de adâncime mică, dar treptat ar fi început să înoate la adâncimi mai mari și să se scufunde după hrană. În timpul acestui proces, se argumentează, și-ar fi pierdut părul la fel

ca și alte mamifere care s-au reîntors la apa mării. Numai capul, care ieșea deasupra nivelului apei, și-ar fi păstrat haina de blană pentru a-l apăra de razele directe ale soarelui. Apoi, mai târziu, când uneltele sale (inițial create prin spargerea scoicilor deschise) au progresat suficient, ar fi părăsit leagănul litoralului îndreptându-se spre spațiile deschise ale câmpiei ca vânător în formare.

Se susține că această teorie explică de ce noi suntem astăzi atât de agili în apă, pe când cimpanzeii, rudele noastre actuale cele mai apropiate, sunt atât de neajutorați și se îneacă repede.

Explică forma aerodinamică a corpului nostru și chiar și poziția noastră verticală, cea din urmă presupunându-se a fi apărut pe măsură ce am pătruns tot mai adânc în apă. Ea lămurește o trăsătură ciudată a orientării firelor de păr ale corpului nostru. O examinare atentă dezvăluie că minusculele noastre rămășițe de fire de păr de pe spate diferă izbitor de cele ale altor maimuțe. La noi, ele sunt îndreptate diagonal spre înapoi și spre interior, către șira spinării. Aceasta urmează direcția curentului de apă ce trece peste corpul unui înotător și indică faptul că, dacă haina de păr s-a modificat înainte de a fi pierdută, atunci s-a modificat exact cum trebuia pentru a se reduce rezistența întâmpinată la înot. Se mai scoate în evidență faptul că suntem unici între toate primatele prin aceea că suntem singurii care posedă un strat gros de grăsime subcutanată. Este interpretat ca echivalentul unturii unei balene sau foci, ca un mijloc izolator de compensare. Se accentuează faptul că nicio altă explicație nu s-a dat acestei trăsături a anatomiei noastre. Chiar și natura sensibilă a mâinilor noastre este explicată prin teoria acvatică. O mână suficient de grosolană, la urma-urmei, poate apuca un băț sau o piatră, dar este nevoie de o mână suplă, sensibilă pentru a pipăi hrana în apă. Probabil că acesta a fost modul în care maimuța-de-sol și-a dobândit inițial super mâna sa, și apoi a trecut-o gata făcută maimuței-vânător. În final, teoria acvatică îi înțeapă pe tradiționalii vânători de fosile, subliniind că au fost unici în insuccesul lor de a descoperi legăturile vitale ce lipsesc din trecutul nostru străvechi, și le vinde pontul că, dacă și-ar da osteneala să caute prin zonele ce alcătuiau coastele litorale africane de acum un milion și ceva de ani, ar putea găsi ceva ce i-ar avantaja.

Din păcate, acest lucru rămâne încă de făcut și, în ciuda dovezilor indirecte foarte tentante, teoriei acvatice îi lipsește un suport solid. Ea explică



elegant o serie de trăsături speciale, dar cere, în schimb, acceptarea unei ipotetice faze evolutive majore pentru care nu există dovezi directe. (Chiar dacă, în cele din urmă, se va dovedi a fi adevărată, ea nu va veni într-o contradicție flagrantă cu tabloul general al evoluției maimuței-vânător din maimuța-de-sol. Va însemna pur și simplu că maimuța-de-sol a trecut printr-o ceremonie mai mult decât salutară a botezului.)

Un argument complet diferit de alte ipoteze sugerează că, în loc să evolueze ca răspuns la mediul fizic, pierderea părului a fost o tendință socială. Cu alte cuvinte ea a început nu ca un mijloc mecanic, ci ca un semnal. Bucăți de piele neacoperite pot fi văzute la o serie de specii de primate, iar în anumite cazuri ele par să acționeze ca semne de recunoaștere a speciei, permițând unei maimuțe cu sau fără coadă să o identifice pe alta ca aparținând propriului tip de maimuțe sau altui tip. Pierderea părului de către maimuța-vânător este privită pur și simplu ca o caracteristică selectată arbitrar care s-a întâmplat a fi adoptată ca însemn al identității de către această specie. Desigur, nu se poate nega că nuditatea pronunțată trebuie să fi făcut ca maimuța goală să fie uimitor de ușor de identificat, dar există numeroase alte căi mai puțin drastice de a atinge același scop fără sacrificarea unei haine izolatoare valoroase.

O altă sugestie mergând pe aceeași linie prezintă pierderea părului ca o extindere a semnalizării sexuale. Se pretinde că mamiferele masculi sunt, în general, mai păroase decât femelele lor și că, prin extinderea acestei diferențe între sexe, femela maimuței goale a reușit să devină din ce în ce mai atractivă din punct de vedere sexual pentru mascul. Tendința de pierdere a părului ar afecta și masculul, dar într-o mai mică măsură și cu păstrarea unor zone speciale de contrast, cum ar fi barba. Această ultimă idee poate explica diferențele de sex în privința părului, dar iarăși, pierderea izolației corpului ar fi un preț mare numai pentru o înfățișare sexy, chiar și cu grăsime subcutanată ca mijloc de compensare parțială. O modificare a acestei idei este că nu a fost atât înfățișarea, cât sensibilitatea la pipăit care era importantă din punct de vedere sexual. Se poate argumenta că expunându-și pieile nude unul altuia în timpul contactelor sexuale, atât masculul, cât și femela ar deveni mai sensibili la stimulii erotici. La o specie care evolua spre perechea-cuplu, aceasta ar accentua efectul excitant al activităților sexuale și ar întări sudura cuplului prin intensificarea recompenselor copulării.

Poate cea mai comună explicație dată lipsei părului este că aceasta a apărut ca mijloc de răcorire. Ieșind din pădurile umbroase, maimuța-vânător s-a expus unei temperaturi mult mai mari decât cea cunoscută anterior și se presupune că și-a dat jos haina păroasă pentru a nu se supraîncălzi. La suprafață, explicația este destul de rezonabilă. Și noi, la urma-urmei, ne scoatem jachetele într-o zi toridă de vară. Dar ea nu rezistă la o analiză mai profundă. În primul rând, niciunul dintre celelalte animale (de aproximativ mărimea noastră) din câmp deschis nu a procedat la fel. Dacă totul ar fi atât de simplu ne-am putea aștepta să vedem lei fără blană și șacali fără blană. În schimb, aceștia au haine cu păr scurt, dar des. Expunerea pielii nude la aer mărește în mod cert șansele de pierdere a căldurii, dar în același timp ea crește câștigul de căldură și riscul de vătămare datorită razelor solare, așa cum știe oricine face plajă. Experiențele din deșert au arătat că purtarea unei vestimentații ușoare reduce pierderea de căldură prin diminuarea evaporării apei, dar reduce și câștigul de căldură din mediu cu 55 din cifra obținută în condiții de nuditate totală. La temperaturi cu adevărat ridicate, hainele mai grele și libere, de tipul celor preferate în țările arabe, reprezintă o protecție mai bună chiar decât hainele ușoare. Ele opresc pătrunderea căldurii, dar, totodată, permit aerului să circule în jurul corpului și ajută la evaporarea transpirației răcoritoare.

În mod clar, situația este mai complicată decât pare la început. Ea depinde mult de nivelurile exacte ale temperaturii mediului și de cantitatea de insolație directă. Chiar dacă presupunem că clima era favorabilă pierderii părului – adică moderat de caldă, dar nu toridă – tot mai trebuie să explicăm diferența izbitoare dintre haina naturală a maimuței goale și cea a altor carnivore din câmp deschis. Există o modalitate în care putem face acest lucru, și ea poate da cel mai bun răspuns de până acum la întreaga problemă a nudității noastre. Diferența esențială dintre maimuța-vânător și rivalii săi carnivori este că ea nu era fizic înzestrată pentru a țâșni fulgerător după pradă și nici chiar pentru a se angaja în urmăriri lungi și extenuante. Dar, totuși, exact acest lucru trebuia să-l facă. A reușit datorită creierului său mai bun, care a determinat acțiuni mai inteligente și arme mai ucigătoare, dar în ciuda acestui fapt, astfel de eforturi trebuie să fi fost pentru ea o încercare uriașă din punct de vedere al rezistenței fizice. Vânătoarea era atât de importantă pentru ea, încât trebuia să se supună acestor eforturi, dar,

făcându-le, este mai mult ca sigur că se supraîncălzea considerabil. Probabil că o puternică presiune selectivă a acționat în favoarea reducerii acestei supraîncălziri și orice mică îmbunătățire era binevenită, chiar dacă însemna sacrificii în alte direcții. Însăși supraviețuirea ei depindea de acest lucru. Acesta a fost cu siguranță factorul-cheie care a operat transformarea unei maimuțe-vânător cu păr într-o maimuță goală. Cu neotenia care să ajute evoluția pe acest drum și cu avantajele suplimentare de importanță mai mică deja menționate, devenea o variantă viabilă. Prin pierderea hainei grele de păr și prin sporirea numărului de glande sudoripare pe toată suprafața corpului, se putea realiza o răcire considerabilă – nu pentru traiul din fiecă clipă, ci pentru momentul suprem al vânătorii – cu producerea unei pelicule generoase de lichid care să se evapore de pe suprafața membrelor sale încordate și a trunchiului expuse la aer. Sistemul nu ar avea succes, desigur, dacă clima ar fi prea toridă, datorită vătămării pielii expuse, dar, într-un mediu moderat de cald, ar fi acceptabil. Este interesant că tendința a fost însoțită de dezvoltarea unui strat de grăsime subcutanat, ceea ce indică faptul că în alte perioade era necesar să se mențină corpul cald. Dacă aceasta pare să contrabalanseze pierderea hainei de păr, nu trebuie uitat că stratul de grăsime ajută la menținerea căldurii corpului în condiții de frig, fără a stânjeni evaporarea transpirației când se produce supraîncălzirea. Combinarea părului redus cu sporirea numărului de glande sudorifice și cu stratul de grăsime de sub piele pare să le fi dat strămoșilor noștri care munceau din greu tocmai ce le trebuia, dacă ținem seama că vânătoarea era unul dintre cele mai importante aspecte ale noului lor mod de viață. Deci, iată Maimuța Goală, verticală, vânând, purtând arme, teritorială, neotenică, deșteaptă, primată prin ascendență și carnivoră prin adopțiune, gata de a cuceri lumea. Dar ea este o orientare foarte nouă și experimentală, iar modelele noi au adeseori imperfecțiuni. Pentru ea principalele necazuri vor proveni din faptul că progresele sale de natură culturală o vor lua cu mult înaintea celor genetice. Genele sale vor rămâne în urmă și i se va aminti constant că, în ciuda tuturor realizărilor sale în modelarea mediului, ea este, totuși, în adâncul sufletului o biată maimuță goală.

Ajunși în acest punct, putem să-i lăsăm trecutul în urmă și să vedem cum îi merge în ziua de azi. Cum se comportă maimuța goală modernă? Cum își rezolvă străvechile probleme ale hrănirii, luptei, împerecherii și creșterii

celor mici? În ce măsură creierul său computer a fost capabil să-i reorganizeze instinctele de mamifer? Poate că a trebuit să facă mai multe concesii decât îi place să recunoască. Vom vedea.

## **Capitolul doi**

### **Sexul**

Din punct de vedere sexual, maimuța goală se găsește astăzi într-o situație oarecum confuză. Ca primată este atrasă într-o direcție, în calitate de carnivoră prin adopțiune este ademenită spre o alta, iar ca membru al unei comunități complicate și civilizate este antrenată către o a treia cale.

Mai întâi, ea își datorează toate calitățile sexuale de bază strămoșilor ei maimuțe de pădure, culegătoare de fructe. Aceste caracteristici au fost, apoi, modificate drastic pentru a se potrivi cu noul său mod de viață, de vânător în câmp deschis. A fost destul de dificil, dar apoi ele, la rândul lor, au trebuit să fie adaptate astfel ca să se potrivească dezvoltării rapide a unei structuri sociale tot mai complexe și mai determinate din punct de vedere cultural.

Prima dintre aceste schimbări, de la culegătorul de fructe sexual la vânătorul sexual, s-a realizat pe o perioadă de timp relativ lungă și cu destul succes. A doua schimbare a avut mai puțin succes. A avut loc prea repede și a fost impusă ca depinzând mai curând de inteligență și de aplicarea constrângerii prin învățare, decât de modificări biologice bazate pe selecție naturală. S-ar putea spune că nu atât progresul civilizației a modelat comportamentul sexual modern, cât comportamentul sexual a dat forma civilizației. Dacă vi se pare o afirmație ce merge prea departe, să-mi expun mai întâi punctul de vedere și, apoi, putem relua controversa la sfârșitul capitolului.

Pentru început, trebuie să stabilim cu precizie cum se comportă astăzi maimuța goală când se manifestă din punct de vedere sexual. Acest lucru nu e atât de ușor pe cât pare, datorită mării variabilități ce există atât între societăți, cât și în interiorul lor. Singura soluție este de a lua rezultate medii obținute pe eșantioane largi din cele mai reușite societăți. Societățile mici, înapoiate și nereușite pot fi în mare măsură ignorate. Ele pot avea obiceiuri

sexuale fascinante și bizare, dar, biologic vorbind, ele nu mai reprezintă direcția principală a evoluției. Într-adevăr, este foarte posibil ca tocmai comportamentul sexual neobișnuit să fi contribuit la transformarea lor în eșecuri biologice ca grupuri sociale.

Cele mai multe din informațiile detaliate de care dispunem provin dintr-un număr de studii efectuate cu eforturi deosebite în ultimii ani în America de Nord și se bazează în mare măsură pe această cultură. Din fericire, biologic ea este o cultură foarte mare și reușită și putem, fără a ne teme exagerat de denaturări, să o luăm ca reprezentativă pentru maimuța goală modernă.

Comportamentul sexual la specia noastră trece prin trei faze caracteristice: formarea perechii, activitatea precopulatorie și copularea; de obicei, dar nu întotdeauna, în această ordine. Etapa formării perechii, numită uzual curtare, este remarcabil de prelungită față de standardele animale, durând frecvent săptămâni și chiar luni de zile. Ca la multe alte specii ea se caracterizează printr-un comportament experimental, contradictoriu, implicând conflicte între teamă, agresiune și atracție sexuală. Nervozitatea și ezităările se reduc treptat dacă semnalele sexuale reciproce sunt suficient de puternice. Acestea implică expresii complexe ale feței, poziții ale corpului și vocalizări. Cele din urmă implică semnale sonore ale vorbirii, foarte specializate și simbolizate, dar, în egală măsură de important, ele prezintă partenerului de sex opus un ton distinct de vocalizare. Despre un cuplu care-și face curte se spune adesea că „își șoptesc dulci nimicuri” și această expresie rezumă clar semnificația tonului vocii în opoziție cu ceea ce este rostit.

După etapele inițiale ale afișării vizuale și vocale, apar contacte simple între corpuri. Acestea însoțesc, de obicei, locomoția, care sporește considerabil acum când cei ce constituie perechea se află împreună. Contactele mână-în-mână și braț-la-braț sunt urmate de contacte gură-față și gură-la-gură. Apare îmbrățișarea reciprocă, atât static, cât și în timpul mersului. Sunt obișnuite pornirile bruște în fugă spontană, în jocul de-a prinselea, în sărituriși dans și pot reapărea șabloane de joacă juvenilă.

O bună parte din această fază a formării perechii poate avea loc în public, dar când se trece în faza premergătoare copulării, este căutată intimitatea și modelele comportamentale ce urmează se desfășoară în izolare față de alți membri ai speciei, cât mai departe posibil. Odată cu faza premergătoare copulării apare ca izbitoare adoptarea tot mai frecventă a unei

poziții orizontale. Contactele corp-la-corp sporesc atât ca forță, cât și ca durată. Pozițiile unul lângă celălalt de mică intensitate duc la contacte față-față de mare intensitate. Aceste poziții se pot menține multe minute și chiar câteva ore, în timp ce semnalele vocale și vizuale devin treptat mai puțin importante, iar cele tactile tot mai frecvente. Ultimele implică mici mișcări și apăsări de diferite intensități cu toate părțile corpului, dar, în special, cu degetele, mâinile, buzele și limba. Îmbrăcăminte este parțial sau total înlăturată și stimularea tactilă piele-pe-piele este extinsă pe o suprafață cât mai mare posibil.

Contactele gură-la-gură ating cea mai mare frecvență și cea mai lungă durată în această fază, presiunea exercitată de buze variind de la delicatețe extremă la violență extremă. În timpul răspunsurilor de intensitate mai mare buzele sunt despărțite, iar limba este introdusă în gura partenerului. Mișcările active ale limbii sunt, apoi, folosite pentru a stimula pielea sensibilă din interiorul gurii. Buzele și limba mai sunt aplicate și pe multe alte zone ale corpului partenerului, în special pe lobii urechilor, pe gât, și pe organele genitale. Masculul acordă o atenție deosebită sânilor și sfârcurilor femeii, iar contactul cu buzele și limba se prelungește aici într-un lins și supt mai minuțios. Odată contactate, organele genitale ale partenerului pot deveni și ele ținta unor acțiuni repetate de acest gen. Când se întâmplă acest lucru, masculul se concentrează în mare măsură asupra clitorisului femeii, femela asupra penisului masculului, deși sunt implicate și alte zone în ambele cazuri.

Pe lângă sărutat, lins și supt, gura mai este aplicată pe diferite zone ale corpului partenerului pentru a mușca cu diferite intensități. În mod obișnuit nu înseamnă mai mult decât o ciugulire ușoară a pielii, sau o ciupire delicată, dar poate deveni uneori o mușcătură puternică sau chiar dureroasă. Intercalat între runde de stimulare orală a corpului partenerului, și adesea însoțind-o, pipăitul este și el mult practicat.

Mâinile și degetele explorează întreaga suprafață a corpului, concentrându-se, în special, asupra feței și, mai intens, asupra feselor și a regiunii genitale. Ca și la contactele orale, masculul acordă o atenție deosebită sânilor și sfârcurilor femeii. Oriunde se plimbă, degetele lovesc și mângâie repetat. Din când în când apucă cu forță și își înfig unghiile adânc în carne. Femela poate apuca penisul masculului sau îl poate mângâia ritmic, simulând mișcările copulării, iar masculul stimulează organele genitale ale

femelei, îndeosebi clitorisul, în mod asemănător, din nou adesea cu mișcări ritmice.

Pe lângă aceste contacte cu gura, cu mâna și, în general, corporale, există și o tendință - în perioada de intensă activitate precopulatorie - de a-și freca ritmic organele genitale de corpul partenerului. Se observă, de asemenea, o tendință puternică de alăturare și încrucișare a brațelor și picioarelor, cu contracții ocazionale puternice ale mușchilor, astfel încât corpul este proiectat într-o stare de tensiune violentă, urmată de relaxare.

Aceștia sunt, așadar, stimulii sexuali care sunt dați partenerului în timpul rundelor de activitate premergătoare copulării și care generează suficientă excitație sexuală fiziologică pentru ca să se producă copularea. Copularea începe cu introducerea penisului masculului în vaginul femeiei. Acest lucru se face în mod obișnuit cu cuplul față în față, masculul deasupra femeiei, ambii în poziție orizontală, cu picioarele femeiei depărtate. Sunt multe variante ale acestei poziții, așa cum vom discuta mai târziu, dar ea este cea mai simplă și cea mai obișnuită. Masculul începe, apoi, o serie de mișcări ritmice pelviene de tip du-te-vino. Ele pot varia considerabil ca forță și viteză, dar într-o situație lipsită de inhibiție sunt, de obicei, mai degrabă rapide și adânc penetrante. Pe măsură ce copularea înaintează există tendința de a reduce cantitativ contactele orale și manuale sau cel puțin de a le reduce finețea și complexitatea. Cu toate acestea, formele acum subsidiare, de stimulare mutuală continuă încă într-o oarecare măsură aproape pe tot parcursul secvențelor copulării.

Faza copulării este, de obicei, mult mai scurtă decât cea premergătoare. Masculul ajunge la actul mistuitor al ejaculării spermei în câteva minute în cele mai multe cazuri, dacă nu sunt utilizate tactici deliberate de întârziere. Alte primate femele par să nu ajungă la apogeu în secvențele sexuale, dar maimuța goală este neobișnuită în această privință. Dacă masculul continuă copularea pentru o perioadă de timp mai lungă, femela ajunge și ea în cele din urmă la un moment de maxim consum, la o experiență exploziv orgasmică, la fel de violentă și eliberatoare ca și a masculului, și fiziologic identică cu ea în totul, cu singura excepție evidentă a ejaculării spermei. Unele femele pot ajunge la acest punct foarte repede, altele deloc, dar în medie el este atins între 10 și 20 de minute de la începerea copulării.

Este ciudat că există această discrepanță între mascul și femelă în ceea

ce privește timpul necesar pentru a ajunge la apogeul actului sexual și la eliberarea din încordare. Este o chestiune ce va trebui discutată în detaliu mai târziu când va fi analizată semnificația funcțională a diferitelor șabloane sexuale. Este suficient să spunem în acest punct că masculul poate depăși factorul timp și poate conduce femela la orgasm, fie prin prelungirea și intensificarea stimulării premergătoare copulării, astfel încât ea este deja puternic excitată înainte de a avea loc introducerea penisului, sau el poate utiliza tactici de autoinhibiție în timpul copulării pentru a-și întârzia propriul apogeu, sau poate continua copularea imediat după ejaculare și înainte de a-și pierde erecția, sau poate să se odihnească pentru puțin timp și, apoi, să se copuleze pentru a doua oară. În cazul din urmă, apetitul său sexual redus va face automat să-i trebuiască mult mai mult timp pentru a ajunge la următorul apogeu, ceea ce îi va da femelei suficient timp cu această ocazie pentru a și-l atinge pe al ei. După ce ambii parteneri au ajuns la orgasm urmează, în mod normal, o perioadă considerabilă de epuizare, relaxare, odihnă și, deseori, somn.

De la stimulii sexuali trebuie să ne îndreptăm acum atenția către reacțiile sexuale. Cum răspunde corpul la toată această stimulare intensă? La ambele sexe au loc însemnate intensificări ale pulsului, ale tensiunii și respirației. Aceste schimbări încep în timpul activităților premergătoare copulării și ating un maxim în timpul apogeei copulării. Pulsul, care, în condiții normale, este cuprins între 70 - 80 pe minut, crește până la 100 în timpul primelor faze ale excitației sexuale, apoi urcă până la 130 în timpul excitației intense și atinge un maxim de aproximativ 150 în momentul orgasmului. Tensiunea, care începe la aproximativ 120, urcă până la 200 sau chiar 250 la apogeu al actului sexual. Respirația devine mai adâncă și mai rapidă pe măsură ce excitația crește și apoi, pe măsură ce se apropie orgasmul, devine un gâfâit prelungit, adesea însoțit de gemete și mormăieli ritmice. La apogeu, fața poate fi contorsionată, cu gura larg deschisă și nările dilatate, asemănător cu ceea ce se vede la un atlet la limita efortului sau la cineva care n-are aer.

O altă schimbare majoră care are loc în timpul excitării sexuale este o schimbare puternică a repartizării sângelui, din regiunile de profunzime către zonele de suprafață ale corpului. Această forțare totală a unui surplus de sânge în piele duce la o serie de rezultate remarcabile. Ea creează nu numai



un corp care se simte, în general, mai cald la atingere – aprinderea sau focul sexual –, ci și modificări specifice într-o serie de zone specializate. La intensități mari ale excitației apare o roșeață sexuală caracteristică. Ea se poate vedea cel mai adesea la femele, la care apare, de obicei, în regiunea stomacului și partea superioară a abdomenului, apoi se întinde către partea superioară a sânilor, a toracelui, în general, între sâni și pe părțile lor laterale sfârșind, în cele din urmă, sub sâni. Fața și gâtul pot fi și ele implicate. La femelele cu un răspuns foarte intens poate cuprinde și zona inferioară a abdomenului, umerii, coatele, iar la orgasm, coapsele, fesele și spatele. În anumite cazuri, ea poate acoperi întreaga suprafață a corpului. A fost descrisă ca o erupție de tipul pojarului și pare a fi un semnal sexual vizual. Ea apare, dar în mai puține cazuri, și la mascul unde, la fel, începe din regiunea superioară a abdomenului, se răspândește pe piept, pe gât și pe față. Ocazional acoperă și antebrațele și coapsele. Odată ce s-a ajuns la apogeu, roșeața sexuală dispare rapid, estompându-se în ordine inversă succesiunii în care a apărut.

Pe lângă roșeața sexuală și vasodilatația generală, are loc și o vasocongestie pronunțată a diferitelor organe dilatabile. Această acumulare de sânge este cauzată de faptul că arterele pompează sânge în aceste organe mai repede decât pot venele să-l evacueze. Starea respectivă poate fi menținută o perioadă de timp considerabilă deoarece umflarea vaselor de sânge din organe contribuie ea însăși la închiderea venelor care încearcă să evacueze sângele. Aceasta are loc la buze, nas, lobii urechilor, sfârcuri și organe genitale la ambele sexe și, de asemenea, la sânii femelelor. Buzele devin umflate, mai roșii și mai ieșite în afară ca oricând. Părțile moi ale nasului se umflă, iar nările se dilată. Lobii urechilor se îngroașă și se umflă și ei. Sfârcurile se măresc și se întăresc la ambele sexe, dar mai mult la femele. (Aceasta se datorește nu numai vasocongestiei, ci și contracției musculare a sfârcurilor.) Lungimea sfârcurilor femelei crește cu până la un centimetru, iar diametrul sfârcului cu până la jumătate de centimetru. Regiunea areolară de piele pigmentată din jurul sfârcurilor se inflamează și se colorează mai intens la femele, dar nu și la mascul. Totodată, sânul femelei se mărește considerabil. Când se ajunge la orgasm sânul unei femele obișnuite crește cu până la 25 din mărimea sa normală. El devine mai tare, mai rotunjit și mai pronunțat.

Organele genitale ale ambelor sexe suferă modificări considerabile, pe măsură ce excitația crește. În pereții vaginului femelei are loc o masivă vasocongestie care duce la lubrifierea rapidă a traectului vaginal. În unele cazuri aceasta se poate realiza în câteva secunde de la începutul activității premergătoare copulării. Are loc o alungire și o dilatare a celor două treimi superioare ale traectului vaginal, lungimea totală a vaginului crescând până la 10 centimetri în faza de puternică excitație sexuală.

Pe măsură ce se apropie orgasmul, se produce o umflare a treimii inferioare a traectului vaginal, iar în timpul orgasmului propriu-zis are loc o contracție prin spasm muscular a acestei regiuni, de două până la patru secunde, urmată de contracții ritmice la intervale de opt zecimi de secundă. La fiecare orgasm sunt trei până la cincisprezece astfel de contracții ritmice. Pe durata excitației, organele genitale ale femelei se dilată considerabil. Labiile exterioare se deschid și se pot mări de două până la trei ori față de normal. Labiile interioare se dilată și ele de două sau de trei ori față de diametrul normal și ajung să depășească învelișul protector al labiilor exterioare, adăugând prin aceasta încă un centimetru la lungimea totală a vaginului. Pe măsură ce excitația crește apare o a doua modificare puternică a labiilor interioare. Deja vasocongestionate și proeminente, ele își schimbă acum culoarea în roșu aprins. Clitorisul (corespondentul la femelă al penisului masculului) devine și el mai mare și mai proeminent când începe excitația sexuală, dar, pe măsură ce excitația se intensifică, dilatația labială tinde să mascheze această modificare, iar clitorisul este retras sub învelișul labial. El nu poate în această etapă târzie să fie stimulat de penis, dar în starea sa de dilatare și sensibilizare poate fi încă afectat indirect de presiunea ritmică la care este supus prin mișcările de penetrație ale masculului.

Penisul suferă o modificare considerabilă odată cu excitarea sexuală. Din starea să moale, flască, se dilată, se întărește și se ridică prin intermediul unei intense vasocongestii. Lungimea sa normală, medie, de 9 centimetri și jumătate crește cu șapte până la opt centimetri. Diametrul crește și el considerabil, dând speciei cel mai mare penis erect dintre toate primatele actuale.

În momentul apogeului sexual al masculului au loc puternice contracții musculare ale penisului care expulzează lichidul seminal în traectul vaginal. Primele dintre aceste contracții sunt cele mai puternice și au loc la intervale

de 0,8 dintr-o secundă – aceeași rată ca și contracțiile vaginale orgasmice ale femelei.

Pe durata excitației, pielea scrotală a masculului se strânge și mobilitatea testiculelor este redusă. Ele sunt ridicate printr-o scurtare a canalelor seminale (așa cum, într-adevăr, sunt ele la frig, teamă și mânie) și sunt ținute strâns lipite de corp. Vasocongestia zonei duce la dilatarea testiculelor cu până la 50 sau 100.

Iată, așadar, principalele modificări care afectează configurația corporală a masculului și a femelei ca urmare a activității sexuale. Odată ce s-a ajuns la apogeu, toate transformările notate sunt rapid inversate, iar individul în repausul de după actul sexual revine repede la starea fiziologică normală, liniștită. Există un răspuns final, postorgasmic ce merită menționat. Poate apărea o sudație abundentă atât a masculului, cât și a femelei imediat după apogeul sexual și fenomenul poate avea loc indiferent cât de mult sau cât de puțin efort fizic a fost depus în activitățile sexuale anterioare. Totuși, deși nu este legată de consumul fizic total, ea are o legătură cu intensitatea orgasmului în sine. Pelicula de sudoare apare pe spate, coapse și partea superioară a pieptului. Sudoarea poate curge de la subsuori. În cazuri de mare intensitate, întregul trunchi, de la umeri până la coapse, poate fi implicat. Palmele și tălpile transpiră și ele, iar când fața se înroșește poate apărea transpirația și pe frunte și deasupra buzei superioare. Acest scurt rezumat al stimulilor sexuali ai speciei noastre și al răspunsurilor la aceștia poate acum servi ca bază pentru discutarea semnificației comportamentului nostru sexual în relație cu originea și modul nostru general de viață, dar mai întâi merită subliniat că diferitele stimulente și răspunsuri menționate nu au toate aceeași frecvență. Unele apar inevitabil ori de câte ori un mascul și o femelă practică o activitate sexuală, dar altele se manifestă numai într-un număr limitat de cazuri. Chiar și așa, ele au o frecvență suficient de mare pentru a fi socotite drept „caracteristici ale speciei”. În privința răspunsurilor corpului, roșeața în actul sexual se întâlnește la 75 din femele și la aproximativ 25 din masculi. Ereția sfârcurilor este universală la femele, dar apare numai la 60 din masculi. Sudația abundentă după orgasm este o trăsătură a 33 atât din masculi, cât și din femele.

Cu excepția acestor cazuri specifice, majoritatea celorlalte reacții corporale menționate sunt totdeauna prezente deși, desigur, intensitatea și

durata lor efectivă variază în funcție de circumstanțe.

Un alt punct ce trebuie clarificat este modul în care aceste activități sexuale sunt repartizate pe întreaga durată a vieții individului. În primul deceniu de viață nu poate avea loc o activitate sexuală adevărată la niciunul dintre sexe. La copiii mici se poate observa mult din așa-numita „joacă sexuală”, dar până ce femela nu a început să ovuleze, iar masculul să ejaculeze, în mod evident șabloanele sexuale nu pot apărea. Menstruația începe la unele femele la vârsta de zece ani și, până la paisprezece ani, 80 din tinerele femele au o menstruație activă. Până la 19 ani o au deja toate. Dezvoltarea părului pubian, lățirea șoldurilor și umflarea sânilor însoțesc această modificare și, de fapt, o precedă puțin. Creșterea generală a corpului se derulează mai încet și nu se termină până în al douăzeci și unulea an. Prima ejaculare la băieți nu are loc, de obicei, până nu au unsprezece ani, astfel că ei sunt din punct de vedere sexual mai întârziați decât fetele. (Cea mai timpurie ejaculare înregistrată este la opt ani, dar este un lucru cât se poate de ieșit din comun.)

Până la doisprezece ani, 25 din băieți au avut experiența primei ejaculări, iar până la paisprezece ani o au deja 80. (În acest moment, așadar, ei le-au ajuns din urmă pe fete.) Vârsta medie pentru prima ejaculare este treisprezece ani și zece luni. Ca și la fete, aceasta este însoțită de modificări caracteristice. Părul începe să crească pe corp, în special în regiunea pubiană și pe față. Succesiunea lui obișnuită de apariție este: regiunea pubiană, subsuoară, zona de deasupra buzelor, obrații, bărbia, și, apoi, mult mai treptat, pieptul și celelalte părți ale corpului. În locul lățirii șoldurilor are loc o lărgire a umerilor. Vocea devine mai gravă. Această ultimă schimbare se observă și la fete, dar într-o măsură mult mai mică. La ambele sexe se manifestă și o accelerare a creșterii organelor genitale propriu-zise. Este interesant că, dacă se măsoară reacția de răspuns sexual în funcție de frecvența orgasmului, masculul ajunge mult mai repede la performanța de vârf decât femela. Deși masculii își încep procesul de maturizare sexuală la un an, un an și ceva după fete, ei ating apogeul orgasmic în adolescență, în timp ce fetele nu îl ating până pe la 25 sau chiar 30 de ani. De fapt, femela speciei noastre trebuie să aibă vârsta de 29 de ani pentru a putea intra în rezonanță intimă cu orgasmul unui mascul de 15 ani. Numai 23 din femelele de 15 ani au trăit deja experiența orgasmului, iar cifra se ridică numai la 53 până la vârsta

de 20 de ani. Până la 35 de ani ajunge la 90. Masculul adult realizează în medie aproximativ trei orgasme pe săptămână, și peste 7 ejaculează zilnic sau de mai multe ori pe zi. Frecvența cea mai ridicată a orgasmului la masculul normal este între 15 și 30 de ani, și apoi scade constant de la 30 de ani până la bătrânețe. Capacitatea de a ejacula de mai multe ori se diminuează, iar unghiul la care penisul realizează erecția scade și el. Erecția poate fi menținută în medie aproape o oră spre vârsta de 20 de ani, dar scade numai la 7 minute la 70 de ani. Cu toate acestea, 70 din masculi sunt încă activi din punct de vedere sexual la vârsta de 70 de ani. Un tablou asemănător de diminuare a sexualității se întâlnește și la femele, odată cu înaintarea în vârstă. Încetarea mai mult sau mai puțin bruscă a ovulației nu reduce în mod marcant intensitatea răspunsului sexual, când populația este luată ca întreg. Există, totuși, mari variații individuale în ceea ce privește influența sa asupra comportamentului sexual.

Cea mai mare parte a activității copulatorii despre care discutăm are loc atunci când partenerii formează o pereche.

Aceasta poate lua forma unei căsătorii recunoscute oficial sau a unei legături neoficiale oarecare. Marea frecvență a copulării nonmaritale, care se știe că există, nu trebuie considerată ca implicând o promiscuitate aleatorie. În majoritatea cazurilor, ea implică obișnuita curtare și comportamentul tipic de formare a perechii, chiar dacă perechea rezultată nu este destul de durabilă. Aproximativ 90 din populație ajunge să formeze perechi, dar numai 50 din femele și 84 din masculi trăiesc experiența copulării înainte de căsătorie. Până la vârsta de 40 de ani, 26 din femelele măritate și 50 din masculii însurați trăiesc experiența copulării extraconjugale. De asemenea, perechile oficiale se destramă complet într-un număr de cazuri și sunt abandonate (0,9, în 1956, în America, de exemplu).

Mecanismul de constituire a perechilor la specia noastră, deși foarte puternic, este departe de a fi perfect. Acum când avem toate aceste fapte înaintea noastră putem începe să punem întrebări. Cum ne ajută să supraviețuim modul în care ne comportăm din punct de vedere sexual? De ce ne comportăm în felul acesta și nu altfel? Putem fi ajutați la aceste întrebări dacă mai punem una: cum este comportamentul nostru sexual în comparație cu cel al altor primate actuale?

Imediat putem vedea că există o activitate sexuală mult mai intensă la

propria noastră specie decât la oricare alte primate, inclusiv, cele cu care ne înrudim cel mai îndeaproape. La ele, lunga fază a curtării lipsește. Cu greu vreuna din maimuțele cu și fără coadă stabilește relații tip cuplu îndelungate. Șabloanele premergătoare copulării sunt scurte și, de obicei, nu constau în altceva decât în câteva expresii faciale și vocalizări simple. Copularea însăși este și ea foarte scurtă. (La babuini, de exemplu, timpul scurs de la montă până la ejaculare nu este mai lung de 7 până la 8 secunde, cu un total de nu mai mult de cincisprezece mișcări pelviene, adesea mai puține.) Femela pare a nu trăi experiența unui apogeu. Dacă există ceva ce ar putea fi numit orgasm, acela este un răspuns trivial în comparație cu cel al femelei speciei noastre. Perioada de receptivitate sexuală a femelei maimuței cu sau fără coadă este mai restrânsă. De obicei, ea durează numai aproximativ o săptămână sau puțin mai mult din ciclul lor lunar.

Chiar și aceasta este un progres față de mamiferele inferioare, la care este limitată mai drastic la timpul efectiv al ovulației; dar la specia noastră tendința primatelor către o receptivitate mai îndelungată a fost împinsă până la limită, astfel încât femela este receptivă practic tot timpul. Odată ce femela maimuței cu coadă sau fără coadă este gestantă sau alăptează, ea încetează de a mai fi sexual activă. Din nou, specia noastră și-a întins activitatea sexuală și în aceste perioade, așa încât numai cu puțin înainte și puțin după naștere, copularea este serios limitată.

Categoric, maimuța goală este cea mai sexy primată actuală. Pentru a afla cauza trebuie să privim din nou înapoi la originea sa. Ce s-a întâmplat? Mai întâi a trebuit să vâneze dacă voia să supraviețuiască. În al doilea rând, a trebuit să aibă un creier mai bun care să depășească handicapul corpului său neadecvat vânătorii. În al treilea rând, a trebuit să aibă o copilărie mai lungă pentru a-i crește un creier mai mare și pentru a-l educa.

În al patrulea rând, femelele au trebuit să se preocupe numai de copii în timpul cât masculii vânau. În al cincilea rând, masculii au trebuit să coopereze unul cu altul la vânătoare. În al șaselea rând, ei au trebuit să stea vertical și să utilizeze arme pentru ca vânătoarea să fie încununată de succes. Nu vreau să las să se înțeleagă că aceste modificări au avut loc în această ordine; dimpotrivă, ele s-au petrecut fără îndoială treptat și în același timp, fiecare modificare contribuind și la cealaltă. Pur și simplu, enumăr cele șase modificări majore, de bază, ce au avut loc odată cu evoluția maimuței-vânător.

Inerente acestor modificări sunt, cred eu, toate ingredientele necesare pentru a alcătui actuala noastră complexitate sexuală.

Să începem prin a spune că masculii trebuiau să fie siguri că femelele aveau să le fie fidele când le lăsau singure și se duceau la vânat. Astfel, femelele au trebuit să dezvolte o tendință de formare a perechilor. Dacă masculii mai slabi cooperau la vânătoare, lor trebuia să li se dea mai multe drepturi sexuale. Femelele ar fi trebuit să fie cu mai multă larghețe împărțite, organizarea sexuală să fie mai democratică, mai puțin tiranică. Totodată, tendința de a forma perechi ar fi trebuit să fie mult mai puternică și la masculi. Mai mult, masculii erau acum înarmați cu arme aducătoare de moarte, iar rivalitățile sexuale erau mult mai periculoase: din nou, un motiv serios ca fiecare mascul să fie satisfăcut cu o singură femelă. Peste toate acestea erau obligațiile, mult mai mari pentru părinți, față de odraslele care creșteau încet. Trebuia dezvoltat un comportament parental, iar îndatoririle părinților împărțite între mamă și tată; un alt motiv serios pentru un cuplu puternic. Luând această situație ca punct de pornire, putem vedea cum alte lucruri au decurs din ea. Maimuța goală a trebuit să-și dezvolte capacitatea de a se îndrăgosti, pentru a se canaliza sexual către un singur partener și a crea un cuplu. Oricum ați lua-o, se ajunge la același lucru. Cum a reușit ea să o facă? Care au fost factorii care i-au favorizat această tendință? Ca primată, ea avea deja înclinația de a forma cupluri nedurabile, de câteva ore sau poate chiar și câteva zile, dar acum tendința trebuia intensificată și extinsă. Un lucru care i-a venit în ajutor a fost propria sa copilărie prelungită. În timpul anilor lungi de creștere avea șansa să-și dezvolte o relație personală adâncă cu părinții, relație mult mai puternică și durabilă decât ar fi putut cunoaște oricare maimuță tânără. Pierderea acestei legături cu părinții odată cu maturizarea și independența crea un „vid de relație” – un gol ce trebuia umplut. Era, prin urmare, deja pregătită pentru dezvoltarea unei legături noi, la fel de puternice, care s-o înlocuiască pe cealaltă.

Chiar dacă era suficient pentru a-i intensifica nevoia de a forma un nou cuplu, tot ar mai fi trebuit ceva în plus care să-l mențină. El trebuia să dureze suficient de mult pentru lungul proces de creștere al unei familii. Dacă se îndrăgostea, trebuia să rămână îndrăgostit. Dezvoltând o fază de curtare prelungită și excitant putea asigura prima condiție, dar mai trebuia ceva și după aceea. Metoda cea mai simplă și cea mai directă de a realiza acest lucru

era de a face activitățile „în doi” ale perechii mai complicate și mai recompensante. Cu alte cuvinte, să facă sexul mai sexy.

Cum s-a realizat aceasta? În toate modurile posibile, pare a fi răspunsul. Dacă privim acum înapoi la comportamentul maimuței goale din ziua de azi, putem vedea cum a prins formă modelul. Receptivitatea sporită a femelei nu poate fi explicată numai prin creșterea natalității. Este adevărat că fiind pregătită să se copuleze când se află încă în faza maternă de creștere a unui copil, femela mărește natalitatea. Cu perioada de dependență foarte lungă, ar fi fost un dezastru dacă s-ar fi întâmplat așa.

Dar aceasta nu poate explica de ce ea este gata să primească masculul și să aibă apetit sexual pe parcursul fiecăruia din ciclurile ei lunare. Ea ovulează numai la o anumită dată în timpul ciclului, astfel încât copularea în tot restul timpului nu poate avea o funcție de procreare. Ponderea mare a copulării la specia noastră are în vedere evident nu producerea de progenituri, ci o cimentare a cuplului, asigurând partenerilor sexuali recompense reciproce. Consumarea repetată a actului sexual la o pereche-cuplu este deci categoric nu un fel de produs sofisticat, decadent al civilizației moderne, ci o tendință adânc înrădăcinată, cu fundament biologic și sănătoasă din punct de vedere al evoluției speciei noastre. Chiar și când a încetat să treacă prin ciclurile lunare – cu alte cuvinte, când este însărcinată – femela își păstrează receptivitatea față de mascul. Acest lucru este și el deosebit de important deoarece, în sistemul un mascul – o femelă ar fi periculos ca masculul să fie frustrat o perioadă prea îndelungată. S-ar pune în pericol legătura cuplului.

Pe lângă creșterea timpului în care activitățile sexuale pot avea loc, activitățile înseși au fost perfecționate. Viața de vânători care ne-a dat pielea nudă și mâini mai sensibile ne-a dat și posibilitatea unor contacte corp la corp, stimulative din punct de vedere sexual. În faza precopulatorie, acestea joacă un rol major. Mângâierea, frecarea, apăsarea și dezmierdarea sunt practicate din plin și depășesc de departe orice am întâlnit la alte specii ale primatelor. De asemenea, organele specializate, cum sunt buzele, lobii urechilor, sfârcurile, sânii și organele genitale, sunt bogat înzestrate cu terminații nervoase și au devenit foarte sensibile la stimularea erotică tactilă. Lobii urechilor, într-adevăr, par a se fi dezvoltat exclusiv în acest scop. Anatomistii i-au numit, adesea, anexe fără rost, „excreșcențe de grăsime inutile”.



În limbajul comun ei sunt explicați ca „rămășițe” din timpul când aveam urechi mari. Dar dacă ne uităm la alte specii ale primatelor, vedem că ele nu posedă lobi cărnoși la urechi. Se pare nu numai că nu sunt o rămășiță, ci sunt ceva nou, și când descoperim că sub influența stimulării sexuale ei se congestionează, se umflă și devin hipersensibili, nu încapem îndoială că evoluția lor este legată exclusiv de formarea unei zone erogene noi. (Surprinzător, rolul umilului lob al urechii a fost cam neglijat în acest context, dar merită remarcat că s-au înregistrat cazuri atât de mascul, cât și de femelă care au ajuns efectiv la orgasm ca urmare a stimulării lobilor urechilor.) Este interesant de remarcat că nasul proeminent, cărnos al speciei noastre este o altă trăsătură unică și misterioasă pe care anumiții nu o pot explica. Cineva a denumit-o „o variațiune exuberantă fără nicio semnificație funcțională”. Este greu de crezut că ceva atât de pozitiv și distinct, de genul anexelor primatelor, să fi evoluat fără nicio funcție. Dacă cineva citește că pereții laterali ai nasului conțin un țesut spongios, erectil, care duce la lărgirea nasului și dilatarea nărilor prin vasocongestie în timpul stimulării sexuale, acel cineva începe să se mire. Asemănător repertoriului tactil îmbunătățit, există unele progrese pe plan vizual, am zice unice. Expresiile faciale complexe joacă un rol important aici, deși evoluția lor se leagă de îmbunătățirea comunicării și în multe alte contexte. Ca specie a primatelor, noi avem musculatura facială cea mai bine dezvoltată și cea mai complexă din întreaga grupă. Într-adevăr, avem sistemul de expresie facială cel mai subtil și complex dintre toate animalele actuale. Făcând mișcări infime ale musculaturii din jurul gurii, nasului, ochilor, sprâncenelor și ale frunții, și recombinați aceste mișcări în multiple feluri, putem transmite o întreagă gamă de modificări complexe ale stărilor sufletești. În timpul relațiilor sexuale, îndeosebi în timpul fazei inițiale a curțării, aceste expresii sunt de o importanță covârșitoare. (Forma lor exactă va fi discutată într-un alt capitol.) În timpul stimulării sexuale pupilele se dilată și ele și, deși este o modificare mică, putem fi mai sensibili la ea decât ne dăm seama. Suprafața globilor oculari strălucește și ea. Ca și lobii urechilor și nasul proeminent, buzele speciei noastre sunt o trăsătură unică, neîntâlnită altundeva la primat. Desigur, toate primatele au buze, dar nu răsfrânte în afară ca ale noastre. Cimpanzeul poate să-și scoată buzele în afară și să și le răsfrângă într-o bosumflare exagerată, expunându-și în acest fel mucoasa care, în mod normal, stă ascunsă în interiorul gurii. Dar buzele

sunt ținute numai pentru scurt timp în această poziție înainte ca animalul să revină la fața sa normală, cu „buze subțiri”. Noi, pe de altă parte, avem buze permanent scoase în afară, rulate spre înapoi. Unui cimpanzeu probabil îi părem a fi permanent bosumflați. Dacă aveți vreodată ocazia să fiți îmbrățișați de un cimpanzeu prietenos, sărutul pe care vi-l poate aplica atunci viguros pe gât nu vă va mai lăsa nicio îndoială asupra capacității lui de a transmite un semnal tactil cu buzele. Pentru cimpanzeu acesta este mai degrabă un semnal de salut decât unul sexual, dar la specia noastră el este folosit în ambele contexte, contactul prin sărut devenind deosebit de frecvent și prelungit în timpul fazei premergătoare copulării. Legat de această dezvoltare se presupune că era preferabil a avea suprafețele mucoasei sensibile permanent expuse, astfel încât contracțiile mușchilor speciali din jurul gurii să nu trebuiască menținute pe durata contactelor prelungite prin sărut, dar aceasta nu este întreaga poveste. Buzele cu mucoasa expusă au ajuns la o formă bine definită și caracteristică. Ele nu s-au estompat în pielea facială din jur, ci s-au delimitat printr-o linie bine definită. În felul acesta au devenit și un important mijloc de semnalizare vizuală. Am văzut deja că stimularea sexuală produce o umflare și o înroșire a buzelor, iar delimitarea clară a acestei zone a contribuit evident la finețea acestor semnale, făcând ca modificările subtile ale buzelor să fie mai ușor de recunoscut. Totodată, desigur, chiar și în lipsa stimulării, ele sunt mai roșii decât restul pielii feței și prin simpla lor existență, fără a indica modificări ale stării fiziologice, ele acționează ca semnale de reclamă, atrăgând atenția asupra prezenței unei structuri tactile sexuale.

Uimiți de semnificația buzelor noastre mucoase unice, anatomistii au afirmat că evoluția lor „nu este deocamdată pe deplin înțeleasă” și au sugerat că, probabil, se leagă de cantitatea de supt sporită care este necesară sugarului la sânul mamei.

Dar și la puiul de cimpanzeu suptul este foarte eficient și ocupă o bună parte din timp și buzele sale mai musculoase și mai puternice la apucat ar părea, la urma-urmei, că sunt mai bine înzestrate pentru acest scop. De asemenea, aceasta nu poate explica dezvoltarea unei margini bine definite între buze și restul feței. Nu poate explica nici diferențele izbitoare în privința buzelor dintre populațiile cu piele albă și cele cu piele neagră. Dacă, pe de altă parte, buzele sunt privite ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste diferențe sunt mai ușor de înțeles. În cazul în care condițiile climatice impun o

piele de culoare mai închisă, se acționează împotriva capacității de semnalizare vizuală a buzelor prin reducerea contrastului de culoare. Dacă ele sunt, într-adevăr, importante ca semnale vizuale, atunci este de așteptat o evoluție compensatorie, și este exact ceea ce pare a se fi întâmplat, buzele negroide menținându-și pregnanța, prin aceea că au devenit mai mari și mai ieșite în afară. Ceea ce au pierdut în contrastul de culoare au recâștigat prin mărime și formă. De asemenea, marginile buzelor negroide sunt delimitate mai pronunțat. „Tivitura buzelor” raselor mai palide iese în evidență prin cute mai proeminente, care sunt de culoare mai deschisă decât restul pielii. Din punct de vedere anatomic, aceste caractere negroide nu par a fi primitive, ci mai degrabă reprezintă un progres pe linia specializării regiunii buzelor. Mai sunt și o serie de alte semnale sexuale vizuale evidente. La pubertate, după cum am menționat deja, ajungerea la o maturizare pe deplin funcțională este semnalizată prin dezvoltarea unor smocuri de păr vizibile, în special în regiunea organelor genitale și a subsuorilor, iar la mascul și pe față. La femelă are loc o creștere rapidă a sânilor. Forma corpului se modifică și ea, acesta devenind mai lat în umeri, la mascul, și în bazin, la femelă. Modificările nu numai că diferențiază individul matur din punct de vedere sexual de cel imatur, dar majoritatea deosebește și masculul matur de femela matură. Ele nu acționează numai ca semnale ce dezvăluie că sistemul sexual este acum funcțional, ci și indică, în fiecare caz, dacă acesta este masculin sau feminin. Sâni măriți ai femelei sunt, de obicei, considerați ca fiind în primul rând o dezvoltare cu scop matern mai degrabă decât sexual, dar se pare că există puține dovezi în favoarea acestei păreri. Alte specii ale primatelor asigură o cantitate de lapte abundentă pentru progenitura lor și, totuși, nu dezvoltă sâni umflați emisferici, bine definiți. Femela speciei noastre este unică printre primate din acest punct de vedere. Dezvoltarea unor sâni proeminenți de formă caracteristică pare a fi încă un exemplu de semnalizare sexuală. Faptul ar fi devenit posibil și ar fi fost încurajat prin evoluția pielii nude. Niște sâni umflați la o femelă acoperită cu un veșmânt de păr ar fi cu mult mai puțin pregnanți ca mijloace de semnalizare, dar odată ce părul a dispărut ei ar ieși clar în evidență. Pe lângă propria formă pregnantă, ei servesc și la concentrarea atenției vizuale asupra sfârcurilor și fac ca erecția acestora ce însoțește stimularea sexuală să fie mai evidentă. Zona de piele pigmentată din jurul sfârcurilor, care își intensifică culoarea în timpul stimulării sexuale,

acționează și ea în aceeași direcție. Nuditatea pielii face posibile și anumite semnale de schimbare a culorii. Acestea apar la alte animale în zone limitate, acolo unde există petice nude, dar s-au extins mai mult la specia noastră, înroșirea se manifestă cu o frecvență deosebit de ridicată în timpul primelor etape de curtare ale comportamentului sexual și, în fazele ulterioare de stimulare mai intensă, apare pigmentarea cu pete de roșeață datorată actului sexual. (Din nou, aceasta este o formă de semnalizare pe care rasele cu pielea de culoare închisă au trebuit să o sacrifice în favoarea unei cerințe climatice. Dar noi știm că și rasele respective suferă aceste modificări, deoarece, deși sunt invizibile ca transformări de culoare, o examinare minuțioasă ar pune în evidență modificări semnificative în țesutul pielii.)

Înainte de a părăsi întreaga rețea de semnale sexuale vizuale trebuie să analizăm un aspect mai neobișnuit al evoluției lor. Pentru aceasta, trebuie să trecem în revistă unele lucruri mai ciudate care au afectat corpul unora dintre verii noștri primat inferiori, maimuțele cu coadă. Cercetări germane recente au dezvăluit că anumite specii au început să se autoimite. Cele mai clare exemple de acest fel sunt mandrilul și babuinul gelada. Mandrilul mascul are un penis roșu-aprins cu pete scrotale albastre de o parte și de alta. Aranjamentul culorilor se repetă și pe față, nasul fiindu-i roșu aprins, iar obrajii umflați, fără păr, fiind albastru intens. Este ca și cum fața animalului imită regiunea genitală prin același set de semnale vizuale. Când mandrilul mascul se apropie de un alt animal, aspectul său genital tinde a fi ascuns vederii prin poziția corpului, dar se pare că el poate, totuși, transmite mesajele vitale prin fața sa falică. Gelada femelă utilizează un mijloc similar de autocopiere. În jurul organelor sale genitale se află o porțiune de piele de culoare roșu aprins, mărginită de papile albe. Buzele vulvei din centrul acestei zone sunt de un roșu mai intens, mai bogat. Acest model vizual este repetat în regiunea pieptului, unde iar există o porțiune de piele roșie, fără păr, înconjurată de același fel de papile albe. În centrul acestei regiuni a pieptului, sfârcurile, de un roșu intens, au ajuns atât de apropiate unul de altul, încât amintesc cu tărie de buzele vulvei. (Ele sunt într-adevăr atât de apropiate, încât puiul sugerează de la ambele deodată.) Ca și regiunea genitală reală, porțiunea de pe piept variază ca intensitate a culorii în timpul diferitelor etape ale ciclului sexual lunar. Concluzia inevitabilă este că mandrilul și gelada și-au împins însemnele genitale înainte către o poziție frontală, dintr-un motiv sau

altul. Cunoaștem prea puțin despre viața mairililor în sălbăticie pentru a putea face speculații asupra motivelor acestui fenomen ciudat la această specie, dar cunoaștem că geladele sălbatice își petrec o bună parte din timp stând în poziție verticală mai mult decât alte specii similare de maimuțe cu coadă.

Dacă este o poziție mai obișnuită la ele, atunci reiese că, având semnalmente pe piept, ele pot transmite mai prompt semnalele altor membri ai grupei decât dacă însemnele ar exista numai pe partea lor posterioară. Multe specii ale primatelor au organe genitale aprins colorate, dar aceste copii frontale sunt rare.

Specia noastră a realizat o modificare radicală în poziția obișnuită a corpului. Ca și geladele, noi ne petrecem o bună parte din timp stând în picioare, vertical. De asemenea, stăm drepti și față în față în timpul contactelor sociale. S-ar putea atunci ca și noi să fi cunoscut ceva similar în genul autoimitației? Ar fi putut poziția noastră verticală să ne influențeze semnalmente sexuale? Privit în felul acesta, răspunsul este aproape sigur da. Poziția tipică de împerechere a tuturor celorlalte primare implică apropierea masculului de partea posterioară a femeiei. Ea își ridică partea posterioară și o îndreaptă către mascul. Regiunea genitală îi este prezentată acestuia din spate. El o vede, înaintează și se urcă pe ea din spate. Nu există un contact corporal frontal în timpul copulației, regiunea genitală a masculului fiind alipită de regiunea nodală a femeiei. La specia noastră situația este foarte diferită. Nu numai că există o activitate față în față prelungită, premergătoare copulării, dar actul sexual în sine este, în primul rând, un act frontal.

Au existat unele dispute în privința acestui ultim punct. Este o idee adânc înrădăcinată aceea că împerecherea în poziția față în față este biologic naturală pentru specia noastră și că toate celelalte trebuie considerate ca variațiuni sofisticate ale primei.

Autorități în materie au combătut recent acest punct de vedere și au pretins că nu există o poziție de bază în ceea ce ne privește. Orice relație corporală, sunt ei de părere, ni se potrivește la fel de bine pentru sex și, ca specie inventivă, este normal să experimentăm orice poziție dorim – cu cât mai multe, cu atât mai bine, de fapt, deoarece aceasta va spori complexitatea actului sexual, va spori noutatea sexuală și va preîntâmpina plictisul sexual

între membrii unei perechi constituite de mult timp.

Argumentul lor este perfect valabil în contextul în care îl prezintă, dar în încercarea de a veni în sprijinul punctului lor de vedere, au mers prea departe. Adevărata lor obiecție era împotriva ideii că orice variație față de poziția de bază este „un păcat”. Pentru a contracara ideea, ei au accentuat valoarea acestor variații și au avut perfectă dreptate să o facă din motivele amintite. Orice îmbunătățire a recompenselor sexuale pentru membrii unei perechi va fi evident importantă în întărirea cuplului. Ele sunt biologic sănătoase pentru specia noastră.

Dar luptându-se pentru acest punct de vedere, respectivelor autorități în materie le-a scăpat faptul că există cu toate acestea o poziție de împerechere de bază, naturală pentru specia noastră, poziția față în față. Practic toate semnalmentele sexuale și zonele erogene se află pe partea anterioară a corpului – expresiile faciale, buzele, barba, sfârcurile, semnele areolare, sânii femelei, părul pubian, organele genitale înseși, principalele zone de îmbujorare și principalele zone de înroșire sexuală. S-ar putea argumenta că multe din aceste semnalmente ar opera perfect de bine în primele etape, care ar putea fi față în față, dar apoi, pentru copularea propriu-zisă, cu ambii parteneri acum pe deplin excitați prin stimulare frontală, masculul ar putea trece într-o poziție posterioară pentru a se copula penetrând din spate sau, în același scop, în orice altă poziție neobișnuită ar alege. Aceasta este perfect adevărat și posibil ca mijloc de noutate, dar are anumite dezavantaje. Mai întâi, identitatea partenerului sexual este mult mai importantă la o specie de perechi-cuplu ca a noastră. Contactul frontal înseamnă că semnalele și recompensele sexuale recepționate sunt strâns legate de însemnele de identitate oferite de partener. Sexul față în față este „sex personalizat”. În plus, senzația tactilă precopulatorie generată de zonele erogene concentrate pe partea anterioară a corpului poate fi extinsă în faza copulării atunci când actul împerecherii se consumă față în față. Multe din aceste senzații s-ar pierde prin adoptarea altor poziții. De asemenea, contactul frontal asigură posibilitatea maximă de stimulare a clitorisului femelei în timpul penetrării pelviene de către mascul. Este adevărat că acesta va fi stimulat pasiv prin efectul tragerii, rezultat din penetrările masculului, indiferent de poziția corpului său față de femelă, dar la împerecherea față în față se adaugă presarea ritmică directă a regiunii pubiene a masculului pe zona clitoridiană,

ceea ce va intensifica considerabil stimularea. În sfârșit, mai este și anatomia de bază a pasajului vaginal al femelei al cărui unghi a înaintat considerabil, în comparație cu al altor specii ale primatelor. Acesta a avansat mai mult decât ne-am aștepta doar ca simplu rezultat pasiv al procesului devenirii unei specii verticale. Nu încapе îndoială că dacă ar fi fost important pentru femela speciei noastre să își prezinte organele genitale masculului în vederea penetrării dinspre partea posterioară, selecția naturală ar fi favorizat repede această tendință și femelele ar fi avut până acum un traiect vaginal îndreptat mai mult către posterior.

Astfel, pare plauzibil a se considera copularea față în față ca fiind de bază pentru specia noastră. Există, desigur, o serie de variații care nu elimină elementul frontal: masculul deasupra, femela deasupra, lateral, poziția pe vine, în picioare și așa mai departe, dar cea mai eficientă și mai utilizată este cea cu ambii parteneri în poziție orizontală, masculul deasupra femelei. Cercetătorii americani au estimat că, în cultura lor, 70 din populație utilizează numai această poziție. Chiar și cei care își variază pozițiile o folosesc, totuși, pe cea de bază de cele mai multe ori.

Mai puțin de 10 experimentează pozițiile cu penetrare dinspre partea posterioară. La o trecere în revistă masivă, luând în considerație mai multe culturi și implicând aproape două sute de societăți diferite, răspândite în întreaga lume, concluzia a fost că poziția cu masculul penetrând femela dinspre partea posterioară nu apare ca practică uzuală la niciuna din comunitățile studiate.

Dacă putem acum accepta acest fapt, putem reveni de la această mică digresiune la chestiunea inițială, referitoare la autocopierea sexuală. Dacă femela speciei noastre urma să canalizeze cu succes interesul masculului asupra părții frontale, evoluția ar fi trebuit să facă astfel ca regiunea respectivă să fie mai stimulativă. Cândva, înapoi în istoria noastră ancestrală, probabil că utilizam contactul dinspre partea posterioară. Să presupunem că am ajuns în etapa în care femela transmite semnalele sexuale masculului prin intermediul părții posterioare dotată cu o pereche de fese cărnoase emis ferice (care nu din întâmplare nu se găsesc în altă parte printre primat) și o pereche de buze genitale sau labii, de culoare roșu aprins. Să presupunem că masculul a ajuns să reacționeze puternic din punct de vedere sexual la aceste semnale specifice. Să presupunem că în acest punct al evoluției specia a

devenit tot mai verticală și mai orientată frontal în contactele sale sociale. Dată fiind această situație, ne-am putea foarte bine aștepta să găsim un soi de autoimitare frontală, de tipul celei întâlnite la babuinul gelada. Am putea vedea, dacă privim regiunile dispuse frontal ale femelelor speciei noastre, vreo structură ce ar putea fi o copie a expunerii genitale ancestrale de fese emisferice și labii roșii?

Răspunsul iese în evidență la fel de pregnant ca și însuși pieptul femelei. Sâni pronunțați, emisferici ai femelei trebuie cu siguranță să fie copii ale feselor cărnoase, iar buzele roșii puternic definite ale gurii trebuie să sunt copii ale labiilor roșii. (Poate vă amintiți că, în timpul stimulării sexuale intense, atât buzele gurii, cât și labiile genitale se umflă și își accentuează culoarea, astfel nu numai că se aseamănă, dar se și modifică în același fel, prin excitație sexuală.) Dacă masculul speciei noastre era deja pregătit să răspundă sexual la aceste semnale când ele emanau dinspre regiunea genitală situată posterior, atunci el era inerent susceptibil de a răspunde la ele dacă puteau fi reproduse în aceeași formă pe partea frontală a corpului femelei. Și s-ar părea că exact așa s-a întâmplat, femelele purtând o dublură de fese și labii pe piept și respectiv pe gură. (Folosirea rujurilor și a sutienelor ne vine imediat în minte, dar acestea trebuie lăsate pentru mai târziu, când vom discuta despre tehnicile sexuale ale civilizației moderne.)

Pe lângă semnalele vizuale foarte importante, există mulți stimuli olfactivi care au un rol sexual. Simțul mirosului la noi s-a redus considerabil în timpul evoluției, dar este destul de eficient și mai operativ în timpul activităților sexuale decât realizăm în mod normal. Știm că există diferențe între sexe în ceea ce privește mirosul corpului și s-a sugerat că o parte a procesului de formare a perechii - îndrăgostirea - implică un gen de imprimare olfactivă, o fixație pe mirosul individual specific al corpului partenerului. Legată de aceasta este și uimitoarea descoperire că la pubertate se produce o modificare remarcabilă în privința preferințelor olfactive. Înainte de pubertate se manifestă preferințe puternice pentru arome dulci și de fructe, dar, odată cu ajungerea la maturitatea sexuală, această reacție de răspuns se depreciază și se petrece o schimbare radicală în favoarea aromelor florale, uleioase și de mosc. Fenomenul este valabil pentru ambele sexe, dar intensificarea reacției de răspuns față de mosc este mai puternică la mascul decât la femelă. Se pretinde că noi, ca adulți, putem detecta prezența



parfumului de mosc și atunci când este diluat până la o parte în opt milioane de părți de aer, și este semnificativ că această substanță joacă un rol predominant în semnalizarea olfactivă a multor specii de mamifere, fiind produsă de glande specializate în secreții odorante. Deși noi înșine nu posedăm glande mari cu astfel de secreții, avem, în schimb, un număr mare de glande mici – glandele apocrine. Acestea sunt similare cu glandele sudoripare obișnuite, dar secrețiile lor conțin o proporție mai mare de substanțe solide. Ele apar pe o serie de părți ale corpului, dar sunt în special concentrate în regiunile subsuorilor și ale organelor genitale. Smocurile de păr care cresc în aceste zone funcționează fără îndoială ca importante capcane pentru mirosuri. Se pretinde că producțiile odorifere în aceste zone se accentuează în timpul stimulării sexuale, dar încă nu s-a făcut o analiză detaliată a acestui fenomen. Știm, totuși, că există cu 75 mai multe glande apocrine la femela speciei noastre decât la mascul, și este interesant să ne amintim că la mamiferele inferioare, în timpul contactelor sexuale, masculul adulmecă femela mai mult decât îl adulmecă ea pe el.

Amplasarea zonelor noastre specializate în producerea mirosurilor pare a fi încă o adaptare ce favorizează apropierea frontală în vederea actului sexual. Nu este nimic neobișnuit în legătură cu centrul genital odorifer, aceasta este o trăsătură comună cu multe alte mamifere, dar concentrarea altora la subsuori este o caracteristică mai neașteptată. Ea pare a se lega de tendința generală a speciei noastre de a adăuga noi centri de stimulare sexuală la partea frontală a corpului, fapt legat de puternica sporire a contactelor sexuale față în față. În acest caz particular ea ar avea ca rezultat faptul că nasul partenerului se află mereu în imediata vecinătate a zonelor majore de producere a mirosurilor pe parcursul unei bune părți a activității precopulatorii și în timpul copulării.

Până aici am discutat modalitățile în care s-a îmbunătățit și extins comportamentul și apetitul sexual al speciei noastre, astfel încât contactele între membrii unei perechi-cuplu au devenit tot mai recompensante și, prin urmare, perechea s-a întărit și menținut. Dar apetitul duce la actul consumator și unele îmbunătățiri au fost necesare și aici. Să luăm în considerație pentru o clipă vechiul sistem al primatelor. Masculii adulți sunt activi sexual tot timpul, mai puțin imediat după ejaculare.

Un orgasm mistuitor are valoare pentru ei, deoarece eliberarea din

tensiunea sexuală pe care o aduce cu sine le diminuează pornirile sexuale suficient timp ca rezerva lor de spermă să se refacă. Femelele, pe de altă parte, sunt active sexual numai pe o perioadă limitată de timp, concentrată în jurul momentului ovulației. În timpul acestei perioade ele sunt gata de a primi oricând masculii. Cu cât se copulează de mai multe ori, cu atât crește siguranța că se va realiza fertilizarea. Pentru ele nu există o saturare sexuală, un moment de apogeu al copulării care să le împace și domolească pornirile sexuale. Când sunt în călduri, nu este timp de pierdut, ele trebuie să o țină așa cu orice preț. Dacă ar încerca orgasme intense, atunci ar pierde un timp potențial de împerechere valoros. La sfârșitul unei copulări, când masculul ejaculează și se retrage, maimuța femelă dă prea puține semne de moment culminant emoțional și, de obicei, pleacă mai departe ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. La specia noastră bazată pe perechi, situația este complet diferită. În primul rând, deoarece numai un singur mascul este implicat, nu e niciun avantaj ca femela să fie receptivă din punct de vedere sexual atunci când el este sexual epuizat. Așa că, nimic nu acționează împotriva existenței unui orgasm la femelă. Din contră, sunt două lucruri care acționează în favoarea acestuia. Unul este imensa recompensă comportamentală pe care o aduce actului de cooperare sexuală cu partenerul de împerechere. Ca și toate celelalte îmbunătățiri din domeniul sexualității și aceasta slujește la întărirea perechii-cuplu și la menținerea unității familiei. Celălalt este că sporește considerabil șansele fertilizării. Acest lucru îl face într-un mod mai deosebit care se aplică numai speciei noastre. Din nou, pentru a înțelege acest fapt, trebuie să privim înapoi la rudele noastre primate. Când o maimuță femelă a fost însămânțată de un mascul, ea poate pleca fără teama de a pierde lichidul seminal care se află acum în partea cea mai profundă a traiectului său vaginal. Ea umblă pe toate cele patru membre. Unghiul pasajului său vaginal este încă mai mult sau mai puțin orizontal.

Dacă o femelă din specia noastră ar fi atât de indiferentă după experiența copulării, încât să se scoale și să umble imediat după aceea, situația ar fi diferită, pentru că ea se deplasează în două picioare, iar unghiul pasajului său vaginal în timpul locomoției normale este aproape vertical. Sub simpla influență a gravitației lichidul seminal s-ar scurge înapoi în traiectul vaginal și o bună parte din el s-ar pierde. Există, prin urmare, un mare avantaj în orice reacție ce tinde să mențină femela în poziție orizontală când masculul

ejaculează și încetează copularea. Răspunsul violent al orgasmului femeii, care lasă femela saturată și epuizată, are exact acest efect. Este, prin urmare, de două ori valoros.

Faptul că orgasmul la femela speciei noastre este unic între primate, combinat cu faptul că, fiziologic, este aproape identic cu modelul orgasmic al masculului, sugerează că, probabil, este în sens evolutiv un răspuns „pseudo-masculin”. În structura atât a masculilor, cât și a femelelor există proprietăți latente care aparțin sexului opus. Știm din studiile comparate asupra altor grupe de animale că evoluția poate, la nevoie, să apeleze la una din aceste calități latente și să o aducă în prima linie (spre sexul „greșit” cum ar veni). În acest caz particular, știm că femela speciei noastre a cunoscut o dezvoltare extremă a susceptibilității clitorisului la stimularea sexuală. Dacă avem în vedere că acest organ este la femelă omologul sau corespondentul penisului la mascul, aceasta pare a indica faptul că, la origine oricum, orgasmul femeii este un model „de împrumut” de la mascul.

Aceasta poate explica și faptul că masculul are cel mai mare penis dintre toate primatele. Nu numai că este extrem de lung când este complet erect, ci și foarte gros în comparație cu penisul altor specii. (Al cimpanzeului este cât un ghimpe, prin comparație.) Această mărire a penisului face ca organele genitale externe ale femeii să fie supuse la mult mai multe trageri și împingeri în timpul efectuării penetrărilor pelviene. La fiecare pătrundere a penisului, regiunea clitoridiană este împinsă în jos și apoi, la fiecare retragere, ea se mișcă din nou în sus. Dacă se adaugă la aceasta presiunea ritmică exercitată asupra ei de către regiunea pubiană a masculului care se copulează frontal, se obține imaginea unui masaj repetat al clitorisului ceea ce – dacă ea ar fi mascul – ar însemna practic masturbare.

Așadar, putem rezuma prin a spune că atât prin comportamental apetitiv, cât și prin cel consumator s-a făcut tot ce-a fost posibil pentru a se spori sexualitatea maimuței goale și pentru a asigura evoluția cu succes a unui model esențial cum este formarea perechii, la o grupă de mamifere la care, în alte cazuri, este practic necunoscută. Dar dificultățile introducerii acestei noi tendințe nu s-au terminat încă. Dacă privim la cuplul nostru de maimuțe goale în care partenerii se află încă împreună și se ajută unul pe altul în creșterea copiilor, totul pare a fi bine.

Dar copiii cresc și în curând vor ajunge la pubertate și atunci ce se

întâmplă? Dacă vechile modele ale primatelor sunt lăsate nemodificate, atunci masculul adult îi va alunga în curând pe masculii tineri și se va cupla cu femelele tinere. Acestea vor ajunge astfel să facă parte din familie ca femele gestante împreună cu mama lor, și ne vom întoarce exact de unde am plecat. De asemenea, dacă masculii tineri sunt izgoniți, căpătând un statut inferior, la marginea societății, ca la multe specii ale primatelor, spiritul de cooperare al grupului de vânători alcătuiți din toți masculii va avea de suferit.

Categoric este necesară aici o modificare suplimentară în sistemul de gestație, un fel de exogamie sau un mijloc de gestație în afară. Pentru ca sistemul bazat pe perechi-cuplu să supraviețuiască, atât ficele, cât și fiii vor trebui să-și găsească propriile perechi. Nu este o cerință neobișnuită la speciile care formează perechi și pot fi găsite numeroase exemple printre mamiferele inferioare, dar natura socială a majorității primatelor o face mai dificilă. La majoritatea speciilor care formează perechi, familia se destramă și se împrășteie când tinerii cresc.

Datorită comportamentului său social cooperant maimuța goală nu-și poate permite să se împrășteie în felul acesta. Problema este, prin urmare, ținută mult mai în expectativă, dar este rezolvată în esență în același fel. Ca la toate animalele cu perechi-cuplu, părinții sunt posesivi unul față de celălalt. Mama îl „posedă” pe tată din punct de vedere sexual și viceversa. Imediat ce progeniturile încep să-și dezvolte semnalmente sexuale la pubertate, ele devin rivali sexuali, fiii ai tatălui și ficele ale mamei. Va exista tendința de a-i înlătura pe ambii.

Progeniturile vor începe, de asemenea, să simtă nevoia unui „teritoriu” al propriului cămin. Impulsul către acest lucru trebuie, evident, să fi existat și la părinți pentru ca aceștia să-și fi constituit un cămin în primul rând pentru gestație, și modelul pur și simplu se va repeta. Căminul părintesc, dominat și „posedat” de mamă și tată, nu va avea proprietățile corespunzătoare. Atât locul în sine, cât și indivizii care trăiesc în el vor purta amprenta puternică a semnalelor părintești atât primare cât și asociative. Adolescentul va respinge în mod automat acest lucru și va alege calea stabilirii unui nou cămin pentru gestație. Este o atitudine tipică tinerelor carnivore teritoriale, dar nu și tinerelor primare, și reprezintă încă o modificare comportamentală substanțială care i se cere maimuței goale.

Probabil că este o întâmplare nefericită că acest fenomen al exogamiei

este atât de des citat ca semn al unui „tabu al incestului”. Aceasta implică imediat că este o restricție relativ recentă, controlată cultural, dar ea trebuie să se fi dezvoltat din punct de vedere biologic într-o etapă mult mai timpurie, pentru că sistemul de gestație tipic al speciei n-ar fi putut niciodată apărea din fondul general al primatelor.

O altă trăsătură înrudită, și care pare a fi unică la specia noastră, este păstrarea himenului sau a virginității la femelă. La mamiferele inferioare, el apare ca o etapă embrionară în dezvoltarea sistemului urogenital, dar ca parte a neoteniei maimuței goale el este păstrat. Persistența sa înseamnă că prima cuplare din viața femelei va întâmpina unele greutăți. Când evoluția a progresat atât de mult, încât să facă femela din punct de vedere sexual cât mai receptivă posibil, este ciudat la prima vedere ca ea să fie înzestrată cu ceea ce constituie un mijloc anticopulare.

Dar situația nu este atât de contradictorie pe cât pare. Făcând încercarea primei copulări dificilă și chiar dureroasă, himenul asigură ca femela să nu se lase antrenată în actul sexual cu ușurință. Categorical, în timpul adolescenței, există o perioadă de experimentare sexuală, de „cochetare” în căutarea unui partener adecvat. Masculii tineri, în timpul acesta, nu vor avea niciun motiv să înceteze a se copula din plin. Dacă nu se formează o pereche-cuplu, ei nu se angajează cu nimic și pot merge mai departe până când găsesc o pereche adecvată. Dar dacă femelele tinere ar merge atât de departe fără a forma o pereche, ele s-ar putea foarte bine trezi însărcinate și înaintând direct spre situația de părinte fără un partener care să le însoțească. Punând o frână parțială în calea acestei tendințe la femelă, himenul cere ca ea să fi ajuns deja la o implicare emoțională adâncă înainte de a face pasul final, o implicare suficient de puternică pentru a umbri neplăcerea fizică inițială.

Trebuie adăugat un cuvânt aici asupra chestiunii monogamiei și poligamiei. Dezvoltarea perechii-cuplu, care a avut în vedere specia ca întreg, favorizează în mod firesc monogamia, dar nu o cere în mod absolut. Dacă viața violentă de vânător duce la micșorarea numărului adulților masculi față de cel al femelelor, va exista tendința unora dintre masculii supraviețuitori să formeze perechi-cuplu cu mai mult de o singură femelă. În acest caz, va fi posibilă creșterea ratei gestației fără instalarea unor tensiuni periculoase prin crearea de femele „în plus”.

Dacă procesul de formare a perechilor ar deveni atât de exclusivist, încât să împiedice acest lucru, el ar fi inefficient. Nu ar fi o evoluție ușoară, totuși, datorită simțului de posesiune al femelelor în chestiune și a pericolului de a provoca serioase rivalități sexuale între ele. De asemenea, împotriva acestei tendințe ar fi presiunile economice de bază ale întreținerii unui grup familial mai mare cu toate progeniturile sale. Un grad redus de poligamie ar putea exista, dar ar fi sever limitată. Este interesant că, deși poligamia se întâlnește încă la o serie de culturi minore în zilele noastre, toate societățile majore (care reprezintă marea majoritate a populației mondiale a speciei) sunt monogame. Chiar și la cele care permit poligamia ea nu este, de obicei, practică decât de o minoritate neînsemnată a masculilor. Este interesant a face speculații pentru a răspunde la întrebarea dacă omiterea ei din aproape toate marile culturi a fost, de fapt, un factor major în atingerea statutului lor actual de culturi reușite.

Putem cu orice risc să ne rezumăm la a spune că, oricât de obscure, de înapoiate sunt unitățile tribale de astăzi, direcția principală de evoluție a speciei noastre dă expresie caracterului ei dependent de formarea perechilor-cuplu în forma extremă, adică a împerecherilor monogame pe termen lung. Iată, așadar, maimuța goală în toată complexitatea sa erotică: o specie foarte sexuală, bazată pe formarea perechilor, cu multe trăsături unice; o îmbinare complicată a moștenirii ancestrale a primatelor cu modificări extinse ale carnivorelor. Acum, la acest tablou trebuie să adăugăm al treilea și ultimul ingredient: civilizația modernă. Creierul mărit, care a însoțit transformarea simplului locuitor al pădurii într-un vânător cu spirit de cooperare, a început să se preocupe de îmbunătățiri tehnologice. Simplele locuri de trai tribale au devenit mari orașe și centre urbane. Epoca toporului a evoluat în era spațială. Dar ce efect a avut achiziționarea acestei întregi străluciri asupra sistemului sexual al speciei? Foarte mic, pare a fi răspunsul. Totul a fost prea repede, prea brusc pentru a se putea produce progrese biologice fundamentale. Superficial ele par a se fi produs, e adevărat, dar aceasta este în bună măsură o închipuire. În spatele fațadei vieții urbane moderne se află aceeași veche maimuță goală. Numai denumirile s-au schimbat: în loc de „vânătoare” a se citi „serviciu”, în loc de „teren de vânătoare” a se citi „birou”, în loc de „adăpost” a se citi „casă”, în loc de „pereche-cuplu” a se citi „căsătorie”, în loc de „pereche” a se citi „soție” și așa mai departe. Studiile americane asupra

modelelor sexuale contemporane, la care ne-am referit anterior, au dezvăluit că înzestrarea fiziologică și anatomică a speciei este încă supusă utilizării totale. Dovezile relicvelor preistorice, combinate cu datele comparative asupra carnivorelor și a altor primate actuale, ne-au dat o imagine despre modul în care maimuța goală trebuie să-și fi utilizat înzestrarea sexuală în trecutul îndepărtat și modul în care trebuie să-și fi organizat viața sexuală. Dovezile contemporane par a da în mare măsură aceeași imagine de bază, odată ce se îndepărtează vâlul opac al moralei publice. Cum spuneam la începutul capitolului, mai curând natura biologică a fiarei este cea care a modelat structura socială a civilizației decât invers. Totuși, deși sistemul sexual de bază s-a păstrat într-o formă destul de primitivă (nu a existat o practicare în colectiv a actelor sexuale, corespunzătoare comunităților lărgite), s-au introdus multe controale și restricții minore. Acestea au devenit necesare datorită setului complicat de semnale sexuale anatomice și fiziologice, și receptivității sexuale sporite pe care am achiziționat-o în timpul evoluției. Dar acestea erau destinate utilizării într-o unitate tribală unică cu interrelații strânse, nu într-o vastă metropolă. În marele centru urban ne interferăm constant cu sute de străini stimulanti (și stimulabili). Acesta e un lucru nou și trebuie discutat.

De fapt, introducerea restricțiilor culturale trebuie să fi început mult mai devreme, înainte de a exista străini. Chiar și în unitățile tribale simple trebuie să fi fost necesar ca membrii unei perechi-cuplu să-și ascundă cumva semnalizarea sexuală când se mișcau în public. Dacă sexualitatea trebuia sporită pentru a menține perechea împreună, atunci trebuie să se fi luat măsuri pentru a o atenua când perechea era despărțită pentru a se evita suprastimularea unor terți. La speciile organizate în perechi, dar care trăiesc în comunități, aceasta se realizează în mare măsură prin gesturi agresive, dar la o specie cu spirit cooperator ca a noastră ar fi de preferat metode mai puțin beligerante. Aici poate veni în sprijin creierul nostru mărit. Comunicarea prin vorbire joacă un rol vital aici („Soțului meu nu i-ar plăcea acest lucru”), așa cum o face în multe aspecte ale contactului social, dar sunt, de asemenea, necesare măsuri imediate.

Exemplul cel mai evident este sfânta și proverbiala frunză de viță. Datorită poziției sale verticale, este imposibil ca maimuța goală să se apropie de un alt membru al speciei fără a-și afișa organele genitale. Alte primate,

care înaintează pe toate cele patru membre, nu au această problemă. Dacă ele doresc să-și afișeze organele genitale trebuie să adopte o poziție specială. Noi le avem în față, oră de oră, orice am face. Rezultă că acoperirea regiunii genitale cu un veșmânt simplu trebuie să fi fost o dezvoltare culturală timpurie. Utilizarea îmbrăcăminții ca protecție împotriva frigului a pornit fără îndoială de aici, pe măsură ce specia s-a răspândit în zone cu climă mai puțin prietenoasă, dar etapa respectivă a venit, probabil, mult mai târziu.

Variind condițiile culturale, răspândirea veșmintelor antisex a variat și ea, uneori prelungindu-se asupra altor semnale sexuale secundare (acoperiri ale sânilor, văluri peste buze), alteori nu.

În anumite cazuri extreme, organele genitale ale femeiei nu sunt numai ascunse, ci și făcute complet inaccesibile. Exemplul cel mai renumit este centura de castitate, care acoperea organele genitale și anusul cu o bandă metalică perforată în locurile corespunzătoare, astfel încât să permită trecerea excrementelor corpului. Alte practici similare includeau coaserea organelor genitale ale tinerelor fete înainte de căsătorie sau strângerea labiilor cu cleme sau inele metalice. Mai recent, s-a înregistrat un caz al unui mascul care după ce a dat găuri în labiile perechii sale, îi încuia organul genital cu lacăt după fiecare copulare. Precauții extreme ca aceasta sunt, desigur, foarte rare, dar acțiunea mai puțin drastică de a ascunde organele genitale în spatele unui veșmânt acoperitor este acum aproape universală. O altă dezvoltare importantă a fost introducerea intimității pentru actele sexuale propriu-zise. Organele genitale nu numai că au devenit părți private, ci au trebuit și să fie părți utilizate în intimitate. Astăzi, acest lucru a dus la dezvoltarea unei puternice asocieri între activitățile de împerechere și cele de somn. A te culca cu cineva a devenit sinonim cu a te copula cu cineva: astfel, vasta pondere a activității de copulare, în loc să fie răspândită pe durata zilei, a ajuns acum limitată la o perioadă anume a zilei – seara târziu.

Contactele corp la corp au devenit, după cum am văzut, o parte atât de importantă a comportamentului sexual, încât și acestea trebuie atenuate în timpul activității de rutină din timpul zilei. În comunitățile noastre ocupate, aglomerate, trebuie pusă o restricție asupra contactului fizic cu străini. Orice frecare accidentală de corpul unui străin este imediat urmată de o scuză, intensitatea acestei scuze fiind proporțională cu gradul de sexualitate al zonei corporale atinse. Derularea cu viteză mărită a filmului unei mulțimi care se



mișcă pe stradă sau care se perindă în jurul unei clădiri mari arată cu claritate incredibil de complicatele manevre pentru această neîntreruptă „evitare a contactului corporal”.

Restricția contactului cu străinii cade în mod normal numai în condiții de aglomerație extremă sau în situații speciale, legate de anumite categorii de indivizi (coafori, croitori și doctori, de exemplu), care sunt social „autorizați să atingă”. Contactul cu prietenii apropiați și rudele este mai puțin inhibat. Rolurile lor sociale sunt deja clar stabilite ca nesexuale și pericolul este mai mic. Chiar și așa ritualurile de salut au ajuns foarte stilizate. A da mâna a devenit un șablon strict stabilit. Sărutul de salut și-a dezvoltat propria formă de ritual (atingere reciprocă gură-obraz) care îl deosebește de sărutul sexual gură-la-gură. Pozițiile corpului s-au desexualizat și ele în anumite moduri.

Poziția de invitație sexuală a femeiei, cu picioarele depărtate este mult evitată. În poziție șezândă, picioarele sunt strâns lipite sau încrucișate unul peste celălalt. Dacă gura este nevoită să adopte o poziție care amintește cât de cât de un răspuns sexual, este adesea ascunsă cu mâna. Chicotitul și anumite feluri de râs și de grimase sunt caracteristice fazei de curtare și, când acestea se manifestă în contexte sociale, mâna poate fi frecvent văzută țâșnind în sus și acoperind regiunea gurii.

Masculii, în multe culturi, își îndepărtează unele din caracteristicile lor sexuale secundare prin raderea bărbilor și/sau mustăților. Femelele se depilează la subsuori. Ca importantă capcană pentru mirosuri, smocurile de păr de la subsuori trebuie eliminate dacă obiceiurile vestimentare normale lasă regiunea respectivă expusă. Părul pubian este întotdeauna atât de grijuliu ascuns prin vestimentație, încât nu cere în mod obișnuit un atare tratament, dar este interesant că această zonă este și ea frecvent depilată de către modelele artiștilor, a căror nuditate este nesexuală.

În plus, se practică mult o dezodorizare generală a corpului. Corpul este spălat și îmbăiat frecvent, cu mult mai mult decât este necesar numai prin simplele cerințe ale îngrijirii medicale și igienei. Mirosurile corpului sunt suprimate social și se vând în cantitate mare deodorante chimice comerciale. Multe din aceste controale sunt menținute prin simpla, incompatibila strategie de a se referi la fenomenele pe care le limitează prin „nu e frumos”, „nu se face” sau „nu e politicos”. Adevărata natură antisexuală a restricțiilor este rareori menționată sau chiar avută în vedere. Totuși, sunt aplicate controale

mai fățișe, sub forma codurilor morale artificiale sau a legilor sexuale. Acestea variază considerabil de la cultură la cultură, dar în toate cazurile grija principală este aceeași – de a preîntâmpina stimularea sexuală a străinilor și de a îngrădi interacțiunea sexuală în afara perechii-cuplu. În ajutorul acestui proces, care este recunoscut a fi dificil chiar și de grupările cele mai puritane, se utilizează diferite tehnici de sublimare. Sporturile pentru școlari, de exemplu, și alte activități fizice viguroase sunt uneori încurajate în speranța deșartă că vor reduce pornirile sexuale. Examinarea atentă a acestei concepții și a aplicării ei dezvăluie că este un eșec cât se poate de jalnic. Atletii nu sunt nici mai mult, nici mai puțin activi din punct de vedere sexual decât alte categorii. Ceea ce ei pierd prin epuizarea fizică, câștigă în competență fizică. Singura metodă comportamentală ce pare a fi de ajutor este sistemul vechi de veacuri al pedepsei și răsplății – pedeapsă pentru implicare sexuală și răsplată pentru reținere sexuală. Dar astfel se ajunge mai curând la suprimarea decât la reducerea impulsului.

Este clar, comunitățile noastre lărgite artificial vor lua astfel de măsuri pentru a preîntâmpina ca o expunere socială intensă să ducă la activități sexuale periculos de sporite în afara perechii-cuplu. Dar evoluția maimuței goale ca primată foarte sexuală nu poate admite acest tratament la nesfârșit. Natura sa biologică continuă să se revolte. Imediat ce controalele artificiale sunt aplicate într-o direcție, apar îmbunătățiri contrare în altă direcție. Ceea ce conduce, adesea, la situații ridicole prin contradictoriul lor.

Femela își acoperă sânii, și apoi se apucă să le redefinească forma cu un sutien. Acest mijloc de semnalizare sexuală poate fi căptușit sau se poate mări, astfel că nu numai că reafirmă forma ascunsă, ci o și mărește, imitând în acest fel umflarea sânilor care apare în timpul stimulării sexuale. În unele cazuri, femelele cu sânii lăsați ajung până la a apela la chirurgia estetică sau la injecții subcutanate cu parafină pentru a produce efecte similare cu caracter cvasipermanent. Scoaterea în evidență a caracteristicilor sexuale prin căptușeală specială se practică și la alte părți ale corpului: să ne gândim numai la prohaburile și umerii puși ai masculilor, și la turnurile rochiilor la femele care scot în evidență fesele. La anumite culturi din zilele noastre, femelele slabe au posibilitatea de a cumpăra pernțe speciale pentru fese sau „fese false”. Purtarea pantofilor cu toc înalt, prin deformarea poziției normale de mers sporește legănarea feselor în timpul locomoției. Scoaterea în evidență

a coapselor femelelor prin artificii vestimentare s-a utilizat și ea în diferite epoci și, prin folosirea unor cordoane strânse, pot fi accentuate atât liniile șoldurilor, cât și ale sânilor. Au fost mult favorizate astfel femelele cu talie mică și încorsetarea strânsă a acesteia s-a practicat pe scară largă. Curentul a ajuns la apogeu cu „talie de viespe” acum o jumătate de secol, când unele femele au recurs chiar la măsuri extreme de îndepărtare pe cale chirurgicală a coastelor libere pentru a spori efectul. Utilizarea largă a rujului de buze, a fardului și parfumului pentru a mări semnalele sexuale ale buzelor, semnalele prin îmbujorare și, respectiv, semnalele prin mirosurile corpului sunt încă o sursă de contradicții. Femela care cu atâta asiduitate își îndepărtează propriul miros biologic se apucă, apoi, să-l înlocuiască cu parfumuri „sexy” din comerț, care, în realitate, nu sunt nimic mai mult decât forme diluate ale produselor glandelor odorifere ale altor specii de mamifere, total neînrudite.

Trecând în revistă întreaga gamă a diferitelor restricții sexuale și a mijloacelor de contracarare artificială, nu poți să nu ai sentimentul că ar fi mult mai ușor să ne întoarcem pur și simplu la mijloace directe. De ce să refrigerezi o cameră și, apoi, să faci focul în ea? Așa cum am explicat mai înainte motivul pentru restricții este destul de clar: este o chestiune de preîntâmpinare a stimulării sexuale la întâmplare, care ar pune în pericol perechile-cuplu. Dar de ce nu o restricție totală în public? De ce nu s-ar limita afișarea caracteristicilor sexuale, atât biologice, cât și artificiale, la momentele de intimitate dintre membrii unei perechi-cuplu? Un răspuns parțial la această întrebare este foarte înaltul nostru nivel de sexualitate care cere o expresie și o emanație permanente. El s-a dezvoltat pentru a menține unitatea perechii, dar acum, în atmosfera stimulantă a unei societăți complexe, este declanșat constant în situații din afara perechii-cuplu. Dar este numai o parte a răspunsului. Sexul se utilizează și ca mijloc de obținere a unui statut – manevră binecunoscută la alte specii ale primatelor. Dacă o maimuță femelă vrea să se apropie de un mascul agresiv într-un context nesexual, ea i se poate afișa sexual nu pentru că vrea să se copuleze, ci pentru că prin aceasta îi va stimula pornirile sexuale în suficientă măsură încât să-i suprimă agresivitatea. Asemenea modele comportamentale sunt denumite activități de remotivare. Femela își utilizează posibilitățile de stimulare sexuală pentru a remotiva masculul și astfel să câștige un avantaj nesexual.

Mijloace similare sunt utilizate și de specia noastră. O bună parte din

semnalizarea sexuală artificială are această destinație. Făcându-se atractivi reprezentanților sexului opus, indivizii pot efectiv reduce sentimentele antagoniste ale altor membri ai grupului social. Există, desigur, pericole în această strategie, pentru o specie bazată pe perechi-cuplu. Stimularea nu trebuie să meargă prea departe. Prin conformare la restricțiile sexuale de bază pe care le-a dezvoltat o cultură, este posibil să se dea semnale clare că „Nu sunt disponibilă pentru copulare” și, totuși, în același timp să se dea alte semnale care să spună „Cu toate acestea sunt foarte sexy”. Semnalele din urmă își vor îndeplini rolul de reducere a antagonismului, pe când primele vor preîntâmpina scăparea hățurilor din mână. În felul acesta poți avea „și vrabia din mână și cioara de pe gard”.

Mecanismul ar trebui să lucreze foarte simplu, dar din păcate, intervin și alte influențe. Sistemul perechii-cuplu nu este perfect. El a trebuit grefat pe acela mai vechi, al primatelor, ce încă se mai manifestă. Dacă ceva merge rău la perechea-cuplu, atunci vechile porniri ale primatelor răbufnesc din nou. Dacă adăugăm la aceasta faptul că un alt mare progres evolutiv al maimuței goale a fost prelungirea curiozității din copilărie în faza adultă, este evident că situația poate deveni periculoasă. Sistemul a fost clar destinat să funcționeze în situația când femela produce o familie numeroasă de copii asemănători și când masculul este plecat la vânătoare cu alți masculi. Deși în esență lucrurile s-au păstrat, două s-au modificat. Există tendința de a limita artificial numărul de progenituri. Înseamnă că femela împerecheată nu va fi supusă la maximum presiunii materne și va fi mai disponibilă din punct de vedere sexual în timpul absenței partenerului. Există, de asemenea, la multe femele tendința de a se alătura grupului de vânători. Vânatul, desigur, a fost înlocuit acum prin „serviciu” și masculii care pornesc în preumblările lor zilnice impuse de serviciu au toate șansele să se găsească în grupuri heterosexuale în locul vechilor grupuri alcătuite exclusiv din masculi. De mult prea multe ori se cedează în fața acestei presiuni. (Cifrele americane, vă amintiți, indicau că 26 din femelele măritate și 50 din masculii căsătoriți trăiesc experiența copulării extraconjugale până la vârsta de 40 de ani.) Cu toate acestea, deseori perechea-cuplu inițială este suficient de puternică pentru a se menține în timpul acestor activități din afara sa sau pentru a se reafirma când activitățile respective au trecut. Numai la un mic procentaj de cazuri apare o rupere totală și definitivă.

Înainte de a abandona acest subiect trebuie, totuși, subliniată încă o dată importanța perechii-cuplu. Ea ar putea supraviețui curiozității sexuale în majoritatea cazurilor, dar nu este suficient de puternică pentru a o îndepărta cu totul. Deși puternica imprimare sexuală menține unitatea perechii-cuplu, ea nu elimină interesul membrilor unității ei față de activități sexuale în afara ei. Dacă împerecherile din afara perechii-cuplu intră prea puternic în conflict cu aceasta, atunci trebuie găsit un înlocuitor mai puțin dăunător. Soluția a fost voyeurismul, utilizând termenul în sensul cel mai larg, și acesta se practică pe o scară foarte mare. În sens strict, voyeurism înseamnă obținerea excitației sexuale urmărind cum se copulează alți indivizi, dar el poate fi logic lărgit, astfel încât să includă orice interes neparticipativ față de orice altă activitate sexuală. Aproape întreaga populație se complăce în acest lucru. Lumea privește la așa ceva, citește despre așa ceva, ascultă așa ceva. Televiziunea, radioul, cinematograful, teatrul și cartea de ficțiune se concentrează pentru a satisface această cerință. Revistele, ziarele și conversația generală își aduc și ele o largă contribuție. A devenit o industrie majoră. Și nici măcar o dată trecând prin toate acestea, observatorul sexual nu face efectiv ceva. Totul se face prin intermediari. Atât de urgentă este cerința, încât a trebuit să inventăm o categorie specială de performeri – actori și actrițe – care se prefac că trăiesc secvențe sexuale pentru noi, astfel ca noi să-i putem urmări în ele. Ei se curtează și se căsătoresc și, apoi, trăiesc din nou în noi roluri pentru a se curta și a se căsători iarăși altădată. În acest fel resursele voyeurului sunt enorm sporite.

Dacă am privi o gamă largă de specii de animale, am fi nevoiți să tragem concluzia că această activitate voyeuristă a noastră este biologic anormală. Dar ea este relativ inofensivă și poate ajuta efectiv specia noastră, deoarece satisface într-o oarecare măsură cerințele persistente ale curiozității noastre sexuale, fără a-i implica pe indivizii respectivi în relații noi, de împerechere potențială, ce ar putea amenința perechea-cuplu. Prostiția operează cam în același mod. Aici, desigur, există implicare, dar în această situație tipică ea se limitează nemilos la faza de copulare. Faza inițială de curtare și chiar activitățile precopulatorii sunt menținute la un minim absolut. Fiind etapele cu care începe formarea perechii, ele sunt suprimate la timp.

Dacă un mascul, membru al unei perechi-cuplu, își satisface nevoia de noutate sexuală copulându-se cu o prostituată, el este, desigur, în pericol de a-

și distruge perechea-cuplu, dar în mai mică măsură decât dacă s-ar implica într-o afacere amoroasă, romantică, dar fără copulare.

O altă formă de activitate sexuală care necesită examinarea este dezvoltarea unei fixații homosexuale. Funcția primară a comportamentului sexual este de a reproduce specia, lucru pe care formarea perechilor homosexuale, evident, nu reușește să-l realizeze. Este important a se face aici o nuanțare. Nu este nimic neobișnuit din punct de vedere biologic în actul homosexual al pseudocopulării. Multe specii practică acest lucru, într-o varietate de împrejurări. Dar formarea unei perechi-cuplu de homosexuali este nesănătoasă din punct de vedere reproductiv, din moment ce ea nu poate duce la producerea de progenituri și reprezintă o pierdere de adulți, potențiali producători de progenituri. Pentru a înțelege cum se poate întâmpla aceasta, ne va fi de ajutor să aruncăm o privire asupra altor specii.

Am explicat deja cum o femelă își poate utiliza semnalele sexuale pentru a remotiva un mascul agresiv. Stimulându-l sexual, ea îi suprimă antagonismul și evită să fie atacată. Un mascul subordonat poate utiliza un mijloc similar. Maimuțele masculi tineri adoptă frecvent pozițiile de invitație sexuală ale femelelor și sunt, apoi, încălecați de masculii dominanți care altfel i-ar fi atacat. Femelele dominante pot și ele încăleca femelele subordonate în același mod. Utilizarea șabloanelor sexuale în situații nesexuale a devenit o trăsătură comună a scenei sociale a primatelor și s-a dovedit extrem de valoroasă, contribuind la menținerea armoniei și organizării grupului. Deoarece aceste alte specii ale primatelor nu suferă un proces intens de formare a perechilor-cuplu, nu se ajunge la dificultăți de tipul constituirii de perechi homosexuale de lungă durată. Pur și simplu se rezolvă problemele imediate ale dominației, fără consecințele unei relații sexuale îndelungate. Comportamentul homosexual se întâlnește și în situațiile când obiectul sexual ideal (membru al sexului opus) este de neatins. Aceasta se aplică la multe grupuri de animale: un membru al aceleiași sex este utilizat ca obiect înlocuitor – „următorul cel mai bun” – pentru activitate sexuală. În izolare totală, animalele sunt, adesea, împinse către măsuri extreme și încearcă să se cupleze cu obiecte inanimate sau se masturbează. În captivitate, de exemplu, se cunosc anumite carnivore care s-au copulat cu containerele lor de hrană. Maimuțele își dezvoltă frecvent modele de masturbare și aceasta s-a înregistrat chiar și în cazul leilor. De asemenea, animalele puse în cușcă cu altă specie pot încerca să se

împerecheze cu membri ai acesteia. Dar aceste activități dispar în mod obișnuit când apare pe scenă stimulul corect din punct de vedere biologic – un membru al sexului opus. Situații similare apar frecvent și la specia noastră, iar reacția de răspuns este foarte asemănătoare. Dacă fie masculii, fie femelele, dintr-un motiv sau altul, nu pot avea acces sexual la sexul opus, își găsesc supape sexuale pe alte căi. Ei pot utiliza alți membri ai propriului sex ori membrii altor specii, sau se pot masturba. Studiile americane detaliate asupra comportamentului sexual au dezvăluit că în această cultură 13 din femele și 37 din masculi au trăit până la vârsta de 45 ani experiența contactelor homosexuale duse până la orgasm.

Contactele sexuale cu alte specii de animale sunt mult mai rare (deoarece, desigur, ele furnizează de departe mai puțini stimuli sexuali) și au fost înregistrate numai 3,6 cazuri la femele și 8 la masculi. Masturbarea, deși nu furnizează stimuli partenerului, este totuși mult mai ușor de practicat, încât apare cu o frecvență mult mai mare. Se estimează că 58 din femele și 92 din masculi se masturbează în unele perioade ale vieții lor. Dacă toate aceste activități risipitoare din punct de vedere reproductiv pot avea loc fără reducerea potențialului de înmulțire a speciei – considerat pe lungă durată – al indivizilor respectivi, atunci ele sunt inofensive. De fapt, ele pot fi biologic avantajoase, deoarece pot ajuta la preîntâmpinarea frustrării sexuale ce generează altfel, în diferite moduri, lipsa armoniei sociale. Dar în clipa în care dau naștere la fixații sexuale pot crea o problemă. La specia noastră există, așa cum am văzut, o puternică tendință de „îndrăgostire” – pentru a dezvolta o legătură puternică cu obiectul atențiilor noastre sexuale. Acest proces de imprimare sexuală produce importanta împerechere de lungă durată, atât de vitală pentru cerințele părintești prelungite. Imprimarea respectivă urmează să înceapă a opera imediat ce au loc contacte sexuale serioase, iar consecințele sunt evidente. Primele obiecte către care ne îndreptăm atențiile sexuale au toate șansele să devină obiectele în sine. Imprimarea este un proces asociativ. Anumiți stimuli cheie, care sunt prezenți în momentul recompensei sexuale, ajung intim legați de recompensă și într-un timp extrem de scurt comportamentul sexual nu se manifestă fără prezența acestor stimuli vitali.

Dacă suntem obligați prin presiuni sociale să trăim experiența primelor recompense sexuale în contexte homosexuale sau de masturbare, atunci

anumite elemente prezente în aceste contexte au șanse de a căpăta o semnificație sexuală puternică, durabilă. (Cele mai neobișnuite forme de fetișism pornesc inițial tot în acest fel.)

Ne-am putea aștepta ca cele prezentate să conducă la mai multe necazuri decât o fac în realitate, dar sunt două lucruri care împiedică aceasta în majoritatea cazurilor. În primul rând, suntem bine înzestrați cu un set de reacții instinctive de răspuns la semnalele sexuale caracteristice sexului opus, astfel încât avem prea puține șanse de a trăi experiența unei puternice reacții de curtare față de orice obiect căruia îi lipsesc aceste semnale. În al doilea rând, primele noastre trăiri sexuale sunt de natură strict experimentală. Începem prin a ne îndrăgosti și a ne dezîndrăgosti foarte ușor. Este ca și cum procesul imprimării totale rămâne în urma celorlalte evoluții sexuale. În timpul acestei faze „de căutare” ni se dezvoltă în mod obișnuit un mare număr de „imprimări” minore, fiecare în parte fiind anulată de următoarea, până când în cele din urmă ajungem într-un punct în care suntem susceptibili de o imprimare majoră. De obicei, până în acest moment ne-am expus în suficientă măsură unor stimuli sexuali variați, încât să ne fi fixat pe cei biologic corespunzători, după care împerecherea se desfășoară ca un proces heterosexual normal.

Probabil că acest lucru e mai ușor de înțeles dacă îl comparăm cu situația la care au ajuns prin evoluție alte specii. Păsările coloniale care formează perechi, de exemplu, migrează către ținuturi de creștere a puilor în care vor fi stabilite locurile de cuibărit. Păsările tinere și până acum neîmperecheate, care zboară pentru prima dată ca adulți, trebuie, ca toate celelalte păsări, să-și stabilească teritorii și să formeze perechi. Aceasta se face fără multă întârziere, curând după sosire. Păsările tinere își vor selecta perechile pe baza semnalelor sexuale. Reacția lor la aceste semnale este înăscută. După ce s-au curtat își vor limita avansurile sexuale numai la acel individ. Totul se realizează printr-un proces de imprimare sexuală. Pe măsură ce curtarea din faza de formare a perechii înaintează, pornirile sexuale instinctive (pe care toți membrii de același sex din fiecare specie le au în comun) trebuie să ajungă să depindă de anumite caractere unice de recunoaștere individuală. Numai în acest mod poate procesul de imprimare să limiteze răspunsul sexual al fiecărei păsări la perechea ei. Toate trebuie să se petreacă repede, deoarece sezonul de împerechere este limitat.



Dacă, la începutul acestei etape, toți membrii de același sex ar fi experimental îndepărtați din colonie s-ar putea constitui un mare număr de perechi-cuplu homosexuale, deoarece păsările ar încerca cu disperare să găsească obiectul cel mai apropiat de un partener corect aflat la îndemână. La specia noastră procesul este mult mai încet. Noi nu avem de luptat împotriva scadenței unui sezon de împerechere scurt. Aceasta ne dă timp să căutăm și să „tatonăm terenul”. Chiar dacă suntem aruncați într-un mediu de segregatie sexuală pe perioade considerabile în timpul adolescenței, noi nu dezvoltăm automat și permanent perechi-cuplu homosexuale. Dacă am fi ca păsările care se cuibăresc în colonii, atunci niciun mascul tânăr care provine dintr-un internat exclusiv masculin (sau din altă organizare unisexuală similară) n-ar avea nici cea mai mică șansă de a constitui o pereche-cuplu heterosexuală. Dar așa cum este, procesul nu e prea dăunător. Țesătura imprimării este numai ușor schițată în majoritatea cazurilor și poate fi cu ușurință ștearsă de imprimări ulterioare, mai puternice. În unele cazuri mai puțin frecvente, totuși, efectul negativ are șanse mai mari de permanentizare. Caracteristicile asociative puternice ajung strâns legate de exprimarea sexuală și devin permanent necesare în situațiile ulterioare de formare a perechilor. Inferioritatea semnalelor sexuale de bază, emise de un partener de același sex, nu va fi suficientă pentru a depăși în importanță asociațiile prin imprimare pozitivă. Suntem îndreptățiți să ne întrebăm de ce o societate s-ar expune unor asemenea pericole. Răspunsul pare a fi că motivul este nevoia de a prelungi faza educațională cât mai mult posibil pentru a corespunde cerințelor tehnologice extrem de elaborate și complicate ale culturii. Dacă masculii și femelele tinere ar stabili unități familiale imediat ce devin biologic înzestrați pentru a o face, s-ar pierde o bună parte din potențialul educațional. Prin urmare, ei sunt supuși unor puternice presiuni care să preîntâmpine acest lucru. Din păcate, nicio restricție culturală nu poate împiedica dezvoltarea sistemului sexual și dacă acesta nu-și poate urma drumul obișnuit își va găsi un altul. Există un alt factor separat, dar important, care poate influența tendințele homosexuale. Dacă, în situația dependenței de părinți, progeniturile sunt sub influența unei mame exagerat de masculine și dominante sau a unui tată exagerat de slab și feminizat, atunci acest lucru va da naștere unei confuzii considerabile.

Caracterele comportamentale vor arăta un drum, cele anatomice un altul. Dacă, la maturitate sexuală, fiii caută perechi cu calități comportamentale (mai curând decât anatomice) ca ale mamei, atunci ei sunt mai înclinați de a-și lua drept pereche mai degrabă masculi decât femele. Pentru fice există un risc similar în celălalt sens. Necazul în privința problemelor sexuale de acest fel este că perioada prelungită de dependență a copiilor creează o suprapunere atât de mare între generații, încât perturbațiile sunt duse mai departe de la o generație la alta. Tatăl feminizat, menționat mai sus, a fost probabil expus anterior unor anomalii sexuale în relațiile dintre propriii lui părinți, și așa mai departe. Problemele de acest gen au repercusiuni asupra generațiilor timp îndelungat până când să dispară sau până să devină atât de acute, încât să se autorezolve prin preîntâmpinarea împerecherii. Ca zoolog, nu pot pune în discuție „particularitățile” sexuale în obişnuitul mod moralist. Nu pot decât să aplic principiul moralității biologice în sens de succes și eșec al unei populații. Dacă anumite șabloane sexuale contravin succesului reproductiv, atunci ele pot fi pe bună dreptate denumite ca biologic nesănătoase. Astfel de grupuri precum călugării, călugărițele, celibatarele și celibatarii de lungă durată și homosexualii permanenți sunt toate, în sens reproductiv, aberante. Societatea i-a crescut, dar ei n-au fost în stare să-i întoarcă complimentul.

Totuși, trebuie să recunoaștem că un homosexual activ nu este mai aberant din punct de vedere reproductiv decât un călugăr. Trebuie spus, de asemenea, că nicio practică sexuală, oricât de dezgustătoare și obscenă poate părea în ochii membrilor unei anumite culturi, nu poate fi criticată din punct de vedere biologic, cu condiția ca ea să nu împiedice succesul reproductiv general. Dacă cea mai bizară elaborare a performanței sexuale contribuie fie la asigurarea fertilizării între membrii unei perechi-cuplu, fie la întărirea perechii-cuplu, atunci din punct de vedere reproductiv ea și-a îndeplinit rolul și este biologic tot atât de acceptabilă ca și majoritatea obiceiurilor sexuale „corespunzătoare” și aprobate.

Odată spuse toate acestea, trebuie să subliniez acum că există o excepție importantă de la regulă. Moralitatea biologică pe care am subliniat-o mai sus nu se mai aplică în condițiile suprapopulării. Când apare suprapopularea regulile se inversează.

Știm din studiile asupra altor specii că, în condiții de suprapopulare

experimentală, vine un moment în care creșterea densității populației atinge un asemenea grad, încât distruge întreaga structură socială. Animalele se contaminatează cu boli, îșiucid puii, se luptă între ele aprig și se mutilază. Nicio secvență comportamentală nu mai poate funcționa corespunzător. Totul este fragmentat. În cele din urmă, sunt atâția morți, încât populația este adusă la o densitate mai mică și poate începe să se împerecheze din nou, dar nu înainte de a fi ajuns la o creștere catastrofală. Dacă, într-o asemenea situație, s-ar putea introduce la populație un mijloc antireproductiv controlat atunci când apar primele semne de supraaglomerare, haosul ar putea fi preîntâmpinat. În asemenea condiții (supraaglomerare gravă fără semne de ameliorare în viitorul apropiat), șabloanele sexuale antireproductive trebuie evident privite într-o lumină nouă. Specia noastră se îndreaptă cu repeziciune tocmai către o asemenea situație. Am ajuns într-un punct în care nu mai putem fi nepăsători. Soluția este evidentă, adică reducerea ratei de împerechere fără a contraveni structurii sociale existente; împiedicarea unei creșteri cantitative fără împiedicarea unei creșteri calitative. Sunt evident necesare tehnicile anticoncepționale, dar ele nu trebuie lăsate să rupă unitatea de bază a familiei. În realitate, nu trebuie să ne temem prea mult de acest lucru. S-a exprimat teama că largă utilizare a anticoncepționalelor perfecționate va conduce la o promiscuitate aleatorie, dar acest lucru este foarte puțin probabil – puternica tendință a speciei de formare a perechilor va avea grijă să nu se întâmple așa. Ar putea fi unele probleme dacă multe perechi-cuplu utilizează mijloacele anticoncepționale până acolo încât să nu mai aibă progenituri. Asemenea cupluri vor pune la grea încercare unitatea perechii-cuplu, care se poate rupe sub această tensiune.

Acești indivizi vor constitui, apoi, o amenințare mai mare pentru alte perechi care încearcă să-și crească urmașii. Dar astfel de reduceri extreme ale împerecherii nu sunt necesare. Dacă fiecare familie ar produce doi copii, părinții și-ar reproduce pur și simplu propriul lor număr și nu ar fi nicio creștere. Punând la socoteală accidentele și moartea prematură, cifra medie ar putea fi ușor mai mare fără a se ajunge la o creștere a populației și, în cele din urmă, la o catastrofă a speciei.

Necazul este că, privită ca fenomen sexual, anticoncepția mecanică și chimică este ceva în esență nou și va dura câțiva timp până să știm exact ce fel de repercusiuni va avea asupra structurii sexuale fundamentale a societății,

după ce vor fi experimentat-o un număr mare de generații și se vor fi dezvoltat treptat tradiții noi din cele vechi. Ea ar putea cauza distorsiuni sau discontinuități indirecte, neprevăzute ale sistemului socio-sexual. Numai timpul va hotărî. Dar oricare ar fi alternativa, dacă nu se aplică limitarea împerecherii, ea este cu mult mai rea.

Gândindu-ne la această problemă a supraaglomerării, s-ar putea argumenta că nevoia de a reduce drastic rata reproducerii înlătură acum orice critică biologică a categoriilor care nu se împerechează, cum sunt călugării și călugărițele, celibatarele și celibatarii de lungă durată și homosexualii permanenți. Din punct de vedere strict reproductiv este adevărat, dar aceasta lasă neexplicate alte probleme sociale cărora, în anumite cazuri, ei trebuie să le facă față, așa izolați în rolurile lor de minoritate specială. Cu toate acestea, dacă sunt membri bine adaptați și valoroși ai societății, în afara sferei reproductive, ei trebuie acum considerați ca valoroși necontribuabili la explozia populației. Privind înapoi acum la întreaga scenă sexuală, putem vedea că specia noastră a rămas mult mai loială față de pornirile biologice de bază decât ne-am putea imagina la început. Sistemul său sexual caracteristic primatelor, cu modificări caracteristice carnivorelor, a supraviețuit remarcabil de bine, în ciuda fantasticelor progrese tehnologice. Dacă cineva ar lua un grup de douăzeci de familii suburbane și le-ar plasa într-un mediu subtropical primitiv, în care masculii ar trebui să meargă la vânătoare după hrană, structura sexuală a acestui nou trib ar necesita mici modificări sau niciun fel de modificări. De fapt, ceea ce s-a întâmplat în fiecare mare oraș sau centru urban este că indivizii pe care îi conține s-au specializat în tehnicile lor de vânătoare (serviciu), dar și-au păstrat sistemul socio-sexual în forma sa mai mult sau mai puțin originală. Concepțiile științifico-fantastice referitoare la ferme de copii, activități sexuale în comun, sterilizare selectivă și divizare a muncii controlată de stat în privința îndatoririlor reproductive nu s-au materializat. Maimuța spațială poartă încă în portofel fotografia soției și a copiilor când pornește spre Lună. Numai în domeniul limitării generale a împerecherii suntem acum puși față în față cu primul asalt major asupra sistemului nostru sexual milenar de către forțele civilizației moderne. Datorită științei medicale, a chirurgiei și igienei, am atins o culme incredibilă de succes al împerecherii. Am practicat controlul asupra morții și acum trebuie să îl echilibrăm cu un control asupra nașterii. Pare foarte plauzibil ca în decursul

secolului viitor să trebuiască să ne schimbăm, în sfârșit, comportamentul sexual. Dar dacă o vom face, nu va fi pentru că a eșuat, ci pentru că a reușit prea bine.

## **Capitolul trei**

### **Creșterea progeniturilor**

Povara grijii părintești este mai grea pentru maimuța goală decât pentru orice altă specie actuală. Îndatoririle părintești pot fi îndeplinite la fel de intensiv și în altă parte, dar niciodată atât de extensiv. Înainte de a analiza semnificația acestei orientări, trebuie să punem cap la cap faptele esențiale. Odată ce femela a fost fertilizată și embrionul a început să-i crească în uter, ea suferă o serie de modificări. Ciclul menstrual lunar îi încetează. Dimineața, devreme, are grețuri. Tensiunea arterială îi scade. Poate deveni ușor anemică. Pe măsură ce trece timpul, sânii i se umflă și devin mai sensibili. Pofta de mâncare îi crește. În mod obișnuit devine mai calmă. După o perioadă de gestație de aproximativ 266 de zile, uterul începe să i se contracte puternic și ritmic. Membrana amniotică ce înconjoară fătul se rupe și lichidul în care se află copilul se elimină. Contracții și mai violente expulzează pruncul din pântec, forțându-l prin pasajul vaginal în lumea exterioară. Noi contracții dislocă și elimină placentă. Cordonul care leagă copilul de placentă se taie apoi. La alte primat această rupere a cordonului este făcută de către mamă care îl mușcă și aceasta este fără îndoială și metoda utilizată de strămoșii noștri, dar în ziua de astăzi el este frumos legat și tăiat cu o pereche de foarfeci. Ciotul atașat încă de buricul pruncului se usucă și cade la câteva zile după naștere.

Este o practică universală astăzi ca femela să fie însoțită și asistată de alți adulți în timp ce naște. Este, probabil, o procedură extrem de veche. Cerințele locomoției verticale nu au fost blânde cu femela speciei noastre: pedeapsa pentru acest pas înainte este sentința unui travaliu greu de câteva ore. Pare probabil ca ajutorul din partea altor indivizi să fi fost necesar încă din perioada când maimuța-vânător evolua din strămoșii ei ce locuiau în pădure. Din fericire, spiritul de cooperare al speciei se dezvoltă în paralel cu

această evoluție spre viața de vânător, astfel încât cauza neajunsului a putut furniza și remediu. În mod normal, cimpanzeul-mamă nu numai că mușcă cordonul, ci și devorează placenta total sau parțial, linge lichidele, își spală și-și curăță nou-născutul și-l ține protector la pieptul său. La specia noastră, mama epuizată se bazează pe cei ce o asistă în îndeplinirea acestor activități (sau pe echivalenții lor moderni). După ce nașterea s-a terminat, poate dura o zi sau două până când mamei să înceapă să-i curgă laptele, dar, odată ce faptul s-a produs, ea își hrănește apoi sugarul cu regularitate în acest mod, pe o perioadă de până la doi ani. Perioada medie a suptului este mai scurtă de atât, totuși, și practica modernă a avut tendința de a o reduce la șase până la nouă luni. În acest timp ciclul menstrual al femelei este în mod normal întrerupt și menstruația re apare, de obicei, numai când mama încetează alăptarea la sân și începe să înțarce copilul. Dacă sugarii sunt înțărcați mai devreme decât în mod obișnuit sau dacă sunt hrăniți cu biberonul, această întârziere desigur nu mai apare și femela poate începe mai repede să se împerecheze din nou. Dacă, pe de altă parte, ea urmează sistemul mai primitiv și-și hrănește sugarul până la doi ani, are toate șansele să nască progenituri numai aproximativ odată la trei ani. (Suptul este uneori prelungit astfel în mod deliberat ca tehnică anticoncepțională.) Limitarea vieții reproductive la aproximativ 30 de ani îi fixează capacitatea productivității naturale la circa 10 progenituri. Prin hrănire cu biberonul sau prin încetarea rapidă a hrănirii la sân, cifra s-ar putea ridica teoretic la 30.

Actul suptului este o problemă mai dificilă pentru femelele speciei noastre decât pentru alte primate. Sugarul este atât de neajutorat, încât mama trebuie să ia parte mult mai activ la acest proces, ținând copilul la sân și ghidându-i acțiunile. Unele mame au dificultăți în a-și convinge progenitura să sugă eficient. Cauza obișnuită a acestui necaz este că sfârcul nu pătrunde destul de adânc în gura copilului. Nu este suficient ca buzele sugarului să se închidă pe sfârc, el trebuie introdus mai adânc în gura lui, astfel ca partea anterioară a sfârcului să fie în contact cu palatul și partea superioară a limbii. Numai acest stimul eliberează acțiunea maxilarului, a limbii și a obrazilor de a suge intens. Pentru a realiza această juxtapunere, regiunea sânelui aflată imediat în spatele sfârcului trebuie să fie pliabilă și să cedeze. Critică este durata în care pruncul poate să mențină „contactul” cu acest țesut flexibil. Este esențial ca suptul să fie pe deplin operativ în decurs de patru sau cinci

zile de la naștere, dacă e ca procesul hrănirii la sân să evolueze cu succes. Dacă în prima săptămână au loc eșecuri repetate, sugarul nu va avea niciodată o reacție de răspuns totală. El se va fixa pe alternativa mult mai recompensantă (biberonul) care i se oferă. O altă dificultate a suptului este așa-numita reacție de răspuns a „luptei la sân” a anumitor sugari. Aceasta îi dă mamei impresia că de fapt copilul nu vrea să sugă, dar realitatea este că, în ciuda încercărilor disperate de a o face, nu reușește deoarece se sufocă. O poziție ușor greșită a capului copilului la sân îi blochează nasul și, cu gura plină, el nu mai poate respira. Seluptă, nu pentru a evita suptul, ci după aer. Sunt, desigur, multe asemenea probleme ce i se pun noii mame, dar le-am selectat pe acestea două deoarece par să mai adauge o dovadă în sprijinul ideii că sânul femelei este mai degrabă un mijloc de semnalizare sexuală decât o mașină de lapte cu capacitatea mărită.

Tocmai forma solidă, rotunjită creează amândouă aceste probleme. Nu e nevoie decât să privim designul tetnelor de biberon pentru a vedea dpul de formă care dă rezultatele cele mai bune. Tetina este mult mai lungă și nu se continuă cu acea emisferă mare, rotunjită care creează atâtea dificultăți pentru gura și nasul copilului. Ea se apropie mult mai mult ca aspect de aparatul nutritor al femelei cimpanzeului. Acesteia i se dezvoltă niște sâni numai puțin umflați, dar chiar și în plină lactație ea are pieptul plat în comparație cu femela obișnuită a speciei noastre. Sfârcurile, pe de altă parte, îi sunt mult mai alungite și proeminente, iar sugarului nu-i este prea greu sau nu-i este deloc greu să inițieze activitatea suptului. Deoarece pentru femelele noastre suptul este o povară cam grea și deoarece sânii fac parte atât de evident din aparatul nutritor, noi am considerat automat că forma lor protuberantă, rotunjită trebuie să fie și ea parte integrantă a aceleiași activități părintești. Dar acum se pare că această presupunere a fost greșită și că, la specia noastră, aspectul sânilor are o funcție mai degrabă sexuală decât maternă.

Lăsând la o parte problema hrănirii, merită să ne îndreptăm atenția spre unul sau două aspecte ale modului în care se comportă o mamă față de copil în alte împrejurări. Obișnuitul dezmiertat, strâns la piept și spălat nu necesită prea multe comentarii, dar poziția în care își ține copilul în brațe când acesta se odihnește spune mult. Studii americane atente au scos la iveală faptul că 80 din mame își leagă sugarii pe brațul stâng, ținându-i sprijiniți pe partea

stângă a corpului. Dacă li se cere să explice semnificația acestei preferințe majoritatea celor întrebați răspund că ea este evident rezultatul predominanței dreptacilor în rândul populației. Ținând copiii pe brațul stâng, mamele își păstrează brațul dominant liber pentru manevrări. Dar o analiză amănunțită arată că nu așa stau lucrurile. Adevărat, există o mică diferență între femelele dreptace și cele stângace, dar nu suficientă pentru a furniza o explicație adecvată. Reiese că 83 din mamele dreptace își țin copilul pe partea stângă, dar, apoi, că la fel fac și 78 din mamele stângace.

Cu alte cuvinte, numai 22 din mamele stângace își au mâna dominantă liberă pentru acțiune. Categorie trebuie să fie o altă explicație, mai puțin evidentă.

Singurul indiciu diferit vine din faptul că inima se află în partea stângă a corpului mamei. Oare sunetul bătăilor sale de inimă este factorul vital? Și în ce fel? Gândind pe această linie s-a argumentat că, probabil, în timpul existenței sale în corpul mamei, embrionul în creștere se fixează pe („i se întipărește”) sunetul bătăilor de inimă. Dacă așa stau lucrurile, atunci redescoperirea acestui sunet familiar după naștere ar putea avea un efect calmant asupra sugarului, mai ales că tocmai a fost aruncat într-o lume exterioară stranie și înspăimântător de nouă. Dacă este așa, atunci mama, fie instinctiv, fie printr-o serie inconștientă de încercări și erori, ar ajunge în curând să descopere că sugarul ei este mai liniștit dacă este ținut pe stânga, în dreptul inimii ei, decât când este ținut pe dreapta.

Aceasta poate să sune foarte fantezist, dar acum s-au făcut teste care relevă că este, totuși, explicația reală. Grupuri de copii nou-născuți dintr-o maternitate au fost supuși o perioadă de timp considerabilă la sunetul înregistrat al bătăilor de inimă cu o frecvență standard de 72 bătăi pe minut. În fiecare grup erau nouă copii și s-a descoperit că unul sau mai mulți dintre ei plângeau 60 din timpul când sunetul nu era conectat, dar că această cifră scădea la numai 38 atunci când înregistrarea cu bătăile inimii se făcea auzită. Grupurile testate cu bătăile de inimă au prezentat, de asemenea, un câștig în greutate mai mare decât celelalte grupuri, deși cantitatea de hrană luată a fost aceeași în ambele cazuri. Categorie, grupurile nesupuse bătăilor de inimă își consumau mult mai multă energie ca urmare a acțiunilor puternice de plâns.

Un alt test s-a făcut cu sugari puțin mai mari, la ora culcării. La unele



grupuri era liniște în cameră, altora li s-au pus înregistrări cu cântece de leagăn. La altele funcționa un metronom cu ritmul bătăilor de inimă (72 pe minut). Iar la altele s-a pus înregistrarea a înseși bătăilor de inimă. S-a verificat, apoi, pentru a vedea care grupuri adormeau mai repede. Grupul cu înregistrarea bătăilor de inimă adormea în jumătate din timpul necesar pentru oricare din celelalte grupuri. Aceasta nu numai că întărește ideea că sunetul bătăilor de inimă este un stimul puternic calmant, ci și demonstrează că reacția de răspuns are un înalt grad de specificitate. Imitația cu metronomul nu are efect – cel puțin nu la micii sugari.

Astfel, pare destul de sigur că aceasta este explicația faptului că mama își ține copilul pe partea stângă. Este interesant că atunci când s-au analizat pentru această caracteristică 466 de picturi cu Madonna și Copilul (datând de peste câteva sute de ani), 373 din ele înfățișau copilul pe sânul stâng. Aici din nou cifra s-a situat la nivel de 80. Ceea ce contrastează cu observațiile asupra femeilor care cară pachete, unde s-a constatat că 50 le cară în stânga și 50 în dreapta.

Ce alte rezultate ar putea avea această întipărire a bătăilor de inimă? Ea poate, de exemplu, explica de ce insistăm să localizăm sentimentele de dragoste la inimă mai degrabă decât la cap. Vorba cântecului: „Trebuie să ai inimă!”. Poate, de asemenea, explica de ce mamele își leagănă copiii atunci când le cântă pentru a-i adormi. Mișcarea legănatului se face cu aproximativ același ritm cu al bătăilor de inimă și, încă o dată, probabil, ea „reamintește” sugarilor de senzațiile ritmice cu care s-au familiarizat atât de mult în pântecul mamei, când inima mare a acesteia pompa și lovea deasupra lor. Dar lucrurile nu se opresc aici. Până și în viața de adult fenomenul pare să ne însoțească atunci când sufletul ne este chinuit. Ne legănam înainte și înapoi pe picioare când suntem într-o stare conflictuală. Cu prima ocazie când veți vedea un lector sau un vorbitor de ocazie legănându-se ritmic dintr-o parte în alta, controlați-i viteza bătăilor inimii. Stânjeneala de a trebui să stea în fața unui public îl face să apeleze la cele mai reconfortante mișcări pe care corpul său le poate oferi în circumstanțele respective oarecum limită; și astfel el comută pe vechea bătaie familiară, din pântecul mamei.

Oriunde vă aflați în nesiguranță sunteți înclinat să găsiți ritmul

reconfortant al bățăilor de inimă sub o mască sau alta. Nu este un accident faptul că în cea mai mare parte muzica și dansul folk au un ritm sincopat. Aici, din nou sunetele și mișcările îi duc pe executanți înapoi în siguranța lumii din pântecul mamei. Nu este un accident că muzica adolescenței s-a numit „muzică rock”. Mai recent a adoptat un nume și mai revelator – acum este numită „muzică beat” 6. Și despre ce se cântă? „Inima îmi este zdrobită”, „Altuia i-ai dat inima ta” sau „Inima mea e a ta”.

Așa fascinant cum este acest subiect, nu trebuie să ne îndepărtăm prea mult, totuși, de problema inițială a comportamentului părintesc. Până aici ne-am îndreptat atenția către comportamentul mamei față de copil. Am urmărit-o în momentele dramatice ale nașterii, am urmărit-o hrănind copilul, ținându-l în brațe și alintându-l. Acum va trebui să ne îndreptăm atenția către copilul însuși și să-i studiem creșterea. Greutatea medie a unui copil la naștere este cu puțin peste șapte livre<sup>7</sup>, ceea ce reprezintă cu puțin mai mult de a douăzecea parte din greutatea unui părinte obișnuit. Creșterea este foarte rapidă în timpul primilor doi ani de viață și rămâne destul de rapidă pe parcursul următorilor patru ani. La șase ani, totuși, ea se încetinește considerabil. Această fază a creșterii treptate continuă până la 11 ani la băieți și până la 10 ani la fete.

Apoi, la pubertate, cunoaște un nou salt. Creșterea rapidă se întâlnește din nou de la 11 ani la 17 ani la băieți și de la 10 până la 15 ani la fete.

*Note:*

*6 În lb. Engleză beat înseamnă „bătaie”.*

*7 1 livră – 0,453 g.*

Datorită pubertății lor puțin mai timpurii, fetele tind să-i întrecă pe băieți între 11 și 14 ani, dar apoi băieții le depășesc din nou și rămân în frunte de aici încolo. Creșterea corpului tinde să se încheie pentru fete pe la 19 ani, iar pentru băieți mult mai târziu, pe la 25 de ani. Primii dinți apar, de obicei, prin luna a șasea sau a șaptea, iar setul de dinți de lapte este, de obicei, complet până pe la sfârșitul celui de al doilea an sau mijlocul celui de-al treilea. Dinții permanenți erup în al șaselea an, dar ultimii molari – măselele de minte – nu apar în mod obișnuit până pe la 19 ani.

Sugarii nou-născuți își petrec o bună parte din timp dormind. Se

pretinde, de obicei, că ei sunt treji numai circa două ore pe zi în primele câteva săptămâni, dar nu așa stau lucrurile. Sunt ei somnoroși, dar nu atât de somnoroși. Studii atente au relevat faptul că timpul mediu petrecut în somn în primele trei zile de viață este de 16,6 ore din 24. S-au înregistrat variații, totuși, de la individ la individ, cei mai somnoroși dormind în medie 23 de ore din 24, iar cei mai puțin somnoroși abia 10,5 ore din 24. În copilărie raportul somn-nesomn se micșorează treptat până când, în faza de adult media inițială de 16 ore se reduce la jumătate. Unii adulți prezintă, totuși, variații considerabile față de această medie obișnuită de opt ore. Doi dintr-o sută au nevoie de numai cinci ore, iar alți doi au nevoie de până la zece ore. Femelele adulte, întâmplător, au o perioadă de somn medie care este puțin mai lungă decât cea a masculilor adulți. Cota de 16 ore de somn zilnic la naștere nu se consumă într-o singură repriză nocturnă, lungă, ea este ruptă într-o serie de perioade scurte, presărate pe întregul parcurs al celor 24 de ore. Chiar de la naștere, totuși, există o ușoară tendință de a dormi noaptea mai mult decât ziua. Treptat, pe măsură ce trec săptămânile, una dintre perioadele de somn nocturn devine tot mai lungă până când domină scena. Sugarul trage acum de câteva ori câte un „pui de somn” scurt în timpul zilei și are un singur somn lung în timpul nopții. Această modificare coboară media somnului zilnic la circa 14 ore la vârsta de șase luni. În lunile care urmează, somnul scurt din timpul zilei se reduce la două reprize, una dimineața și una după-amiaza. În al doilea an, somnul de dimineață de obicei dispare, coborând media orelor zilnice de somn la 13. În al cincilea an, somnul de după-amiază dispare și el, reducând cifra în continuare la circa 12 ore pe zi. Din acest moment și până la pubertate are loc încă o scădere cu trei ore a nevoii de somn zilnic astfel că, pe la vârsta de 13 ani, copiii se retrag numai nouă ore pe noapte. De aici încolo, în perioada adolescenței, ei nu prezintă nicio diferență față de șablonul adultului deplin și nu dorm mai mult de opt ore în medie. Prin urmare, ritmul final al somnului coincide mai degrabă cu maturitatea sexuală decât cu maturitatea fizică finală.

Este interesant că printre copiii preșcolari, cei mai inteligenți tind să doarmă mai puțin decât cei mai înceți la minte. După vârsta de șapte ani, raportul se inversează, școlarii mai inteligenți dormind mai mult decât cei mai înceți la minte. În această etapă s-ar părea că, în loc să învețe mai mult printr-o stare de nesomn mai îndelungată, ei sunt forțați să învețe atât de mult, încât

cei la care reacția de răspuns este mai puternică sunt epuizați spre sfârșitul zilei. Printre adulți, din contră, pare a nu exista nicio relație între inteligență și durata medie a somnului.

Timpul necesar pentru a adormi la masculi și la femele în stare de sănătate, la toate vârstele, este în medie de circa 20 de minute. Trezirea ar trebui să aibă loc spontan. Nevoia unui mijloc artificial de trezire indică faptul că somnul a fost insuficient și individul va suferi din această cauză printr-o vioiciune redusă în timpul perioadei de nesomn care urmează. În perioadele sale de veghe, sugarul nou-născut se mișcă relativ puțin. Spre deosebire de alte specii ale primatelor, musculatura sa este slab dezvoltată. Un pui de maimuță se poate agăța strâns de mamă din momentul nașterii încolo. Se poate chiar prinde de blana ei cu mâinile în timp ce se află încă în procesul nașterii. La specia noastră, prin contrast, nou-născutul este neajutorat și nu poate face decât mișcări neînsemnate cu brațele și picioarele. Până nu împlinește o lună el nu poate, fără ajutor, să-și ridice bărbia când este întins cu fața în jos. La două luni își poate ridica pieptul de jos. La trei luni se poate întinde după obiecte agățate. La patru luni poate sta în șezut, cu sprijin din partea mamei. La cinci luni poate sta în poala mamei și poate apuca obiecte cu mâna. La șase luni poate ședea într-un scaun înalt și prinde obiecte care se balansează. La șapte luni poate sta în șezut singur, fără a fi ajutat. La opt luni poate sta în picioare cu sprijin din partea mamei. La nouă luni poate sta în picioare ținându-se de mobilă. La zece luni se poate târî pe jos cu mâinile și genunchii. La unsprezece luni poate umbla dacă este condus de mână de către unul dintre părinți. La douăsprezece luni se poate trage singur în sus, în poziția în picioare ajutându-se de obiecte solide. La treisprezece luni se poate cățăra pe trepte. La paisprezece luni poate sta în picioare singur și fără a se sprijini perioade scurte, presărate pe întregul parcurs al celor 24 de ore. Chiar de la naștere, totuși, există o ușoară tendință de a dormi noaptea mai mult decât ziua. Treptat, pe măsură ce trec săptămânile, una dintre perioadele de somn nocturn devine tot mai lungă până când domină scena. Sugarul trage acum de câteva ori câte un „pui de somn” scurt în timpul zilei și are un singur somn lung în timpul nopții. Această modificare coboară media somnului zilnic la circa 14 ore la vârsta de șase luni. În lunile care urmează, somnul scurt din timpul zilei se reduce la două reprize, una dimineața și una după-amiaza. În al doilea an, somnul de dimineață de obicei dispare, coborând media orelor

zilnice de somn la 13. În al cincilea an, somnul de după-amiază dispare și el, reducând cifra în continuare la circa 12 ore pe zi. Din acest moment și până la pubertate are loc încă o scădere cu trei ore a nevoii de somn zilnic astfel că, pe la vârsta de 13 ani, copiii se retrag numai nouă ore pe noapte. De aici încolo, în perioada adolescenței, ei nu prezintă nicio diferență față de șablonul adultului deplin și nu dorm mai mult de opt ore în medie. Prin urmare, ritmul final al somnului coincide mai degrabă cu maturitatea sexuală decât cu maturitatea fizică finală.

Este interesant că printre copiii preșcolari, cei mai inteligenți tind să doarmă mai puțin decât cei mai înceți la minte. După vârsta de șapte ani, raportul se inversează, școlarii mai inteligenți dormind mai mult decât cei mai înceți la minte. În această etapă s-ar părea că, în loc să învețe mai mult printr-o stare de nesomn mai îndelungată, ei sunt forțați să învețe atât de mult, încât cei la care reacția de răspuns este mai puternică sunt epuizați spre sfârșitul zilei. Printre adulți, din contră, pare a nu exista nicio relație între inteligență și durata medie a somnului.

Timpul necesar pentru a adormi la masculi și la femele în stare de sănătate, la toate vârstele, este în medie de circa 20 de minute. Trezirea ar trebui să aibă loc spontan. Nevoia unui mijloc artificial de trezire indică faptul că somnul a fost insuficient și individul va suferi din această cauză printr-o vioiciune redusă în timpul perioadei de nesomn care urmează. În perioadele sale de veghe, sugarul nou-născut se mișcă relativ puțin. Spre deosebire de alte specii ale primatelor, musculatura sa este slab dezvoltată. Un pui de maimuță se poate agăța strâns de mamă din momentul nașterii încolo. Se poate chiar prinde de blana ei cu mâinile în timp ce se află încă în procesul nașterii. La specia noastră, prin contrast, nou-născutul este neajutorat și nu poate face decât mișcări neînsemnate cu brațele și picioarele. Până nu împlinește o lună el nu poate, fără ajutor, să-și ridice bărbia când este întins cu fața în jos. La două luni își poate ridica pieptul de jos. La trei luni se poate întinde după obiecte agățate. La patru luni poate sta în șezut, cu sprijin din partea mamei. La cinci luni poate sta în poala mamei și poate apuca obiecte cu mâna. La șase luni poate șede într-un scaun înalt și prinde obiecte care se balansează. La șapte luni poate sta în șezut singur, fără a fi ajutat. La opt luni poate sta în picioare cu sprijin din partea mamei. La nouă luni poate sta în picioare ținându-se de mobilă. La zece luni se poate târî pe jos cu mâinile și

genunchii. La unsprezece luni poate umbla dacă este condus de mână de către unul dintre părinți. La douăsprezece luni se poate trage singur în sus, în poziția în picioare ajutându-se de obiecte solide. La treisprezece luni se poate cățăra pe trepte.

La paisprezece luni poate sta în picioare singur și fără a se sprijini de obiecte ca să se ajute. La cincisprezece luni sosește clipa măreață când, în fine, poate merge singur, neajutat. (Acestea sunt toate, desigur, cifre medii, dar constituie în mare un ghid pentru etapele evoluției în ceea ce privește poziția și locomoția la specia noastră.)

Aproximativ în momentul când copilul a început să meargă fără ajutor, el începe și să rostească primele cuvinte – câteva cuvinte simple la început, dar curând vocabularul se dezvoltă cu o viteză uimitoare. Până la vârsta de doi ani copilul obișnuit poate vorbi folosind aproape 300 de cuvinte. Până la trei ani triplează această cifră. Până la patru ani ajunge la aproape 1 600 de cuvinte, iar până la cinci ani la 2 100. Această rată uimitoare a învățării în domeniul imitației vocale este unică la specia noastră și trebuie considerată una dintre cele mai mari realizări ale noastre. Ea se leagă, așa cum am văzut în capitolul unu, de presanta nevoie de comunicare mai precisă și mai utilă în activitățile de vânatoare desfășurate în cooperare. La celelalte primat actuale strâns înrudite cu noi nu găsim nimic asemănător, nici măcar ceva care să se apropie cât de cât. Cimpanzeii sunt ca și noi, sclipitori în imitația rapidă în acționarea asupra obiectelor, dar ei nu reușesc imitații vocale. S-a făcut o încercare serioasă și dificilă de a învăța un pui de cimpanzeu să vorbească, dar cu un succes extrem de limitat. Animalul a fost crescut într-o casă în condiții identice cu cele pentru un copil din specia noastră, îmbinând recompensele în hrană cu conducerea mișcărilor buzelor s-au făcut încercări prelungite de a-l convinge să rostească cuvinte simple. Până la doi ani și jumătate, animalul putea spune „mama”, „tata” și „cană”. În cele din urmă, a reușit să le spună în contextele corecte, șoptind „cană” când dorea să bea apă. Dificilele exerciții au continuat, dar la vârsta de șase ani (când specia noastră ar stăpâni mult peste două mii de cuvinte), vocabularul său total nu cuprindea mai mult de șapte cuvinte. Această diferență este o chestiune legată de creier, nu de voce. Cimpanzeul are un aparat vocal care din punct de vedere structural este perfect capabil de a produce o gamă largă de sunete. Nu există niciun punct slab acolo, care să poată explica comportamentul său de „greu de

cap". Punctul slab se află în interiorul craniului.

Spre deosebire de cimpanzei, anumite păsări au posibilități uimitoare de imitație vocală. Papagalii, perușii, sturzii zeflemitori (păsările mynah<sup>8</sup>), ciorile și diferite alte specii pot debita propoziții întregi fără să clipească, dar, din păcate, ele au un creier prea de pasăre pentru a folosi cum se cuvine această înzestrare. Ele nu pot decât copia succesiunile complexe de sunete cu care le învață alții și pe care le repetă automat, într-o ordine fixă și fără nicio legătură cu evenimentele din jur. Chiar și așa, este uimitor cum cimpanzeii și maimuțele în această privință nu pot realiza mai mult decât atât. Chiar și numai câteva cuvinte simple, determinate cultural, le-ar fi atât de utile în habitatele lor naturale, încât este greu de înțeles de ce nu au apărut. Revenind iarăși la specia noastră, mârâielile, gemetele și țipetele instinctive de bază pe care le avem în comun cu alte primate nu-și au originea în strălucirea noastră verbală nou câștigată. Semnalele noastre sonore înnăscute rămân și își păstrează rolurile lor importante.

*8 Specie de pasăre tropicală aparținând familiei Paseriforme, ordinul Mimide.*

Ele nu numai că furnizează fundația vocală pe care ne putem clădi zgârie-norii verbali, ci, totodată, există cu propriul lor drept, ca mijloace de comunicare tipice speciei. Spre deosebire de semnalele verbale, ele apar fără învățare și înseamnă același lucru în toate culturile. Țipătul, scâncetul, râsul, urletul, geamătul și plânsul ritmic transmit același mesaj oricui, oriunde. Ca și sunetele altor animale ele se leagă de stările emoționale elementare și ne dau o impresie imediată asupra stării motivaționale a emițătorului. În același mod ne-am păstrat și expresiile instinctive, zâmbetul, rânjetul, încruntarea, privirea fixă, mimica de panică și mimica de supărare. Acestea sunt, de asemenea, comune tuturor societăților și persistă în ciuda dobândirii multor gesturi culturale. Este surprinzător să vezi cum aceste sunete și expresii elementare ale speciei își au originea în primii pași ai evoluției noastre. Reacția de plâns este (după cum știm prea bine cu toții) prezentă de la naștere. Zâmbetul vine mai târziu, la circa cinci săptămâni. Râsul și accesul de furie nu apar până în luna a treia sau a patra. Merită să privim mai îndeaproape aceste șabloane. Plânsul este nu numai primul semnal de stare

sufletească pe care îl dăm, ci și cel mai elementar.

Zâmbetul și râsul sunt semnale unice și destul de specializate, dar plânsul îl avem în comun cu mii de alte specii. Virtual toate mamiferele (pentru a nu mai menționa păsările) scot strigăte acute, scheaună, țipă, scâncesc atunci când le este frică sau când au dureri. La mamiferele superioare, unde expresiile feței au evoluat ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste mesaje de alarmă sunt însoțite de o „mimică a fricii” caracteristică. Fie că sunt produse de un pui, fie de un adult, aceste reacții arată că ceva nu este deloc în regulă. Odrasla își pune în alertă părinții, adultul îi pune în alertă pe ceilalți membri ai grupului social.

Ca sugari, o serie de lucruri ne fac să plângem. Plângem dacă ne doare ceva, dacă ne este foame, dacă suntem lăsați singuri, dacă suntem confrunțați cu un stimul ciudat și nefamiliar, dacă ne pierdem brusc sursa sprijinului fizic sau dacă întâmpinăm piedici în atingerea unui țel urgent. Aceste categorii se reduc la doi factori importanți: durerea fizică și nesiguranța. În oricare caz, când semnalul este dat, el produce (sau ar trebui să producă) reacții de protecție din partea părinților. Dacă copilul este despărțit de părinte în clipa când se dă semnalul, el are imediat efectul de a reduce distanța dintre ei până când copilul este luat în brațe și ori legănat, ori mângâiat, ori dezmiardat. Dacă copilul este deja în contact cu părintele sau dacă plânsul persistă după ce s-a făcut contactul, atunci i se examinează corpul pentru găsirea unor posibile surse de durere. Reacția părintelui continuă până ce semnalul este oprit (și în această privință diferă fundamental de șabloanele zâmbetului și râsului). Acțiunea plânsului constă în tensiune musculară, însoțită de o înroșire a capului, udarea ochilor, deschiderea gurii, retragerea buzelor, respirație exagerată cu expirații intense și, bineînțeles, vocalizări acute, iritante. La sugarii mai mari include și alergatul la părinte de care copilul se agață.

Am descris acest șablon mai detaliat în ciuda faptului că este atât de familiar, deoarece tocmai de aici au evoluat semnalele noastre specializate ale râsului și zâmbetului. Când cineva spune: „au râs până au dat în plâns” acel cineva se referă la această relație, dar în termeni evolutivi lucrurile s-au petrecut invers – am plâns până am dat în râs. Cum s-a întâmplat asta?

Pentru început, este important să realizăm cât de similare sunt plânsul și râsul, ca șabloane de reacție. Stările lor afective sunt atât de diferite, încât



tindem să scăpăm din vedere acest lucru. Ca și plânsul, râsul implică tensiune musculară, deschiderea gurii, retragerea buzelor și respirație exagerată cu expirații intense.

La intensități mari, include și el înroșirea feței și udarea ochilor. Dar vocalizările sunt mai puțin iritante și nu atât de acute. Mai ales, ele sunt mai scurte și se succed mai rapid. Este ca și cum tânguirea lungă a sugarului care plânge s-a segmentat, s-a tăiat în bucăți mici, și în același timp a devenit mai lină și a coborât în tonalitate. Reiese că reacția prin râs a evoluat din cea prin plâns, ca semnal secundar, după cum urmează. Am spus mai înainte că plânsul este prezent la naștere, dar că râsul nu apare până prin luna a treia sau a patra. Apariția sa coincide cu dezvoltarea capacității de recunoaștere a părinților. Copilul care își cunoaște tatăl poate fi un copil care știe, dar copilul care își cunoaște mama este un copil care râde. Înainte de a învăța să identifice fața mamei și s-o deosebească de alți adulți, copilul poate ganguri și bolborosi, dar nu râde. Ceea ce se întâmplă când începe să-și singularizeze mama este că, totodată, începe să-i fie teamă de alți adulți, străini. La vârsta de două luni orice fată cunoscută este acceptată, toți adulții prietenoși sunt bineveniți. Dar acum temerile sale față de lumea înconjurătoare încep să se maturizeze și orice necunoscut are șanse să-l supere și să-l facă să plângă. (Mai târziu va învăța repede că dintre ceilalți adulți sunt unii anume care pot fi și ei recompensând și își va pierde teama față de ei, dar acest lucru se face atunci selectiv, pe baza recunoașterii personale.) Ca urmare a acestui proces de imprimare în memorie a mamei, sugarul poate ajunge într-un conflict ciudat. Dacă mama face ceva care îl sperie, ea devine sursa a două seturi de semnale opuse. Un set spune „Eu sunt mama ta – protectorul tău personal; nu ai de ce te teme”, iar celălalt set spune „Fii atent, aici este ceva înspăimântător”. Acest conflict nu poate apărea înainte ca mama să fie cunoscută ca individ, deoarece dacă atunci ar face ceva care sperie, ea nu ar fi decât o simplă sursă a unui stimul de spaimă în acel moment și nimic mai mult. Dar acum ea poate oferi dublul semnal: „E un pericol, dar nu-i niciun pericol”. Sau altfel spus: „Poate părea că e un pericol, dar deoarece vine de la mine nu trebuie să te alarmezi”.

Rezultatul: copilul dă un răspuns care este pe jumătate o reacție de plâns și pe jumătate un gângurit de recunoaștere a părintelui. Combinația magică produce un râset. (Sau, mai curând, a produs, înapoi pe drumul

evoluției. De atunci și până acum s-a fixat și s-a dezvoltat deplin ca reacție separată, distinctă, cu drepturi proprii.) Astfel, râsul spune „Recunosc că pericolul nu este real” și-l transmite acest mesaj mamei. Mama se poate acum juca cu copilul destul de mult fără să-l facă să plângă. Primele cauze ale râsului la sugari sunt jocurile părintești de-a „cucu-bau”, bătutul din palme, alternarea lăsatului pe genunchi cu ridicarea. Mai târziu, gâdilatul joacă un rol major, dar nu până după luna a șasea. Aceștia sunt toți stimuli de șoc, dar provenind de la protectorul „de încredere”. Copiii învață repede să-i provoace – jucându-se de-a fața ascunselea, de exemplu, astfel că vor trăi „șocul” descoperirii celui ascuns, sau jucându-se de-a fugăritul, astfel încât să fie prinși.

Râsul, prin urmare, devine un semnal pentru joacă, un semn că interacțiunile tot mai spectaculoase dintre copil și părinte pot să continue și să se dezvolte. Dacă ele ajung să sperie sau să doară prea mult, atunci, desigur, reacția poate trece pe plâns și poate imediat restimula răspunsul protector. Acest sistem îi permite copilului să-și extindă explorarea capacităților sale corporale și a proprietăților fizice ale lumii înconjurătoare.

Și alte animale au semnale speciale pentru joacă, dar în comparație cu ale noastre ele nu impresionează. Cimpanzeul, de exemplu, are la joacă o mimică specifică și un ușor mârâit, care este echivalentul râsului nostru. La origine, aceste semnale au același gen de ambivalență. Când salută, puiul de cimpanzeu își scoate buzele mult în afară, întinzându-le la limită. Când este speriat și le retrage, deschizându-și gura și arătându-și dinții.

Mimica de joacă, fiind motivată de ambele sentimente al salutului prietenos și al temerii, este un amestec din cele două. Maxilarele se deschid larg, ca la teamă, dar buzele sunt împinse înainte și țin dinții acoperiți. Mârâitul ușor este la jumătatea drumului între sunetul „uu-uu-uu” de salut și țipătul de teamă.

Dacă joaca devine prea dură, buzele se retrag, iar mârâitul se transformă într-un țipăt scurt, ascuțit. Dacă devine prea calmă, maxilarele se închid și buzele sunt împinse înainte în poza cimpanzeului prietenos. În esență, situația este prin urmare aceeași, dar mârâitul ușor scos la joacă este un semnal anemic pe lângă râsul nostru viguros, plin de viață. Pe măsură ce cimpanzeii cresc, semnificația semnalului de joacă se micșorează mai mult

chiar, în timp ce al nostru se extinde și dobândește o importanță și mai mare în viața de zi cu zi. Maimuța goală, chiar ca adult, este o maimuță jucăușă. Torul se datorează firii sale exploratoare. Ea împinge în mod constant lucrurile până la limită, încercând să se autosurprindă, să se autoșocheze fără a se răni, și apoi semnalizându-și ușurarea prin hohote de râs molipsitoare.

Desigur, râsul de cineva poate, de asemenea, deveni, o armă socială puternică în rândul copiilor mai mari și al adulților. El este dublu insultător deoarece indică faptul că persoana este atât înspăimântător de ciudată, cât și în același timp nedemnă de luat în serios. Comedianul profesionist își arogă în mod deliberat acest rol social și este plătit cu sume mari de bani de către spectatori care se bucură să se reasigure de normalitatea grupului lor față de anormalitatea asumată de acesta. Reacția adolescenților față de idoli lor este relevantă aici. Ca public spectator, ei își manifestă aprecierea spectacolului nu prin accese de râs, ci prin accese de țipete. Ei nu numai că țipă, dar se și agață unii de alții, se zvârcolesc, urlă, își acoperă fețele și-și trag părul. Acestea sunt toate semnele clasice ale durerii sau fricii intense, dar ele au ajuns stilizate în mod deliberat. Pragurile lor au fost coborâte artificial. Ele nu mai sunt strigăte după ajutor, ci semnalizează de la un spectator la altul că ei sunt capabili să aibă o reacție emoțională la idoli sexuali, reacție atât de puternică, încât, ca toți stimulii de o intensitate insuportabil de mare, intră pe tărâmul durerii pure. Dacă o adolescentă s-ar găsi dintr-odată singură în prezența unuia dintre idoli săi, nu s-ar întâmpla niciodată să țipe la el. Țipetele nu erau destinate lui, erau destinate celorlalte fete din publicul spectator. În felul acesta tinerele fete se pot reasigura una pe cealaltă de dezvoltarea reacțiilor lor emoționale.

Înainte de a abandona subiectul lacrimilor și râsului mai este un mister de clarificat. Unele mame suferă îngrozitor datorită faptului că odraslele le plâng fără întrerupere în primele trei luni de viață. Nimic din ceea ce fac părinții nu pare a fi cauza acestui torent de plâns. De obicei, ele ajung la concluzia că ceva este în neregulă în mod radical, fizic cu copiii și încearcă să-l trateze în mod corespunzător. Au dreptate, desigur, e ceva fizic în neregulă; dar este probabil efectul mai curând decât cauza. Indiciul vital vine de la faptul că acest plâns așa-zis „colic” încetează ca prin farmec prin a treia sau a patra lună de viață. El dispare exact în momentul când copilul începe să-și

poată identifica mama ca individ cunoscut. Răspunsul este dat de comparația comportamentului părintesc între mamele cu copii care plâng și cele cu copii mai tăcuți. Primele sunt stângace, nervoase și neliniștite în relațiile cu progeniturile. Celelalte sunt sigure pe ele, calme și senine. Ceea ce vreau să subliniez este că și la această vârstă fragedă, copilul este foarte conștient de diferențele dintre „securitatea” și „siguranța” tactilă, pe de o parte, și „insecuritatea” și „alarma” tactilă, pe de altă parte. O mamă agitată nu poate evita să-și semnalizeze agitația nou-născutului ei.

Starea este semnalizată înapoi către ea în mod corespunzător, cerând protecție față de cauza agitației. Răspunsul nu face decât să sporească supărarea mamei, ceea ce la rândul său intensifică plânsul copilului. În cele din urmă, nenorocitul de copil plânge până i se face rău și atunci la totalul suferințelor lui deja considerabile se adaugă și durerile fizice. Singurul lucru necesar pentru a rupe acest cerc vicios este ca mama să accepte situația și să devină calmă ea însăși. Chiar dacă nu poate reuși acest lucru (și este aproape imposibil să păcălești un copil în această privință), problema se corectează de la sine, așa cum am spus, în a treia sau a patra lună de viață, deoarece la acea vârstă copilului ajunge să i se imprime mama și, în mod instinctiv, el începe să reacționeze față de ea ca „protector”. Ea nu mai este sursa a o serie de stimuli care produc agitație, ci o față familiară. Dacă ar continua să fie sursă de stimuli care produc agitație, aceștia n-ar mai fi atât de alarmanți deoarece vin de la cineva cunoscut, identificat ca prieten. Legătura tot mai strânsă a copilului cu părintele său o calmează, apoi, pe mamă și îi reduce în mod automat neliniștea. „Colica” dispare. Până acum am omis chestiunea zâmbetului deoarece este o reacție chiar mai specializată decât râsul. Așa cum râsul este o formă secundară a plânsului, tot așa zâmbetul este o formă secundară a râsului. La prima vedere el poate părea într-adevăr a nu fi nimic mai mult decât o versiune de intensitate redusă a râsului, dar lucrurile nu sunt atât de simple. Este adevărat că, în forma sa cea mai blândă, râsul nu se poate deosebi de zâmbet și acesta este fără îndoială felul în care a apărut zâmbetul, dar este cât se poate de clar că pe parcursul evoluției zâmbetul s-a emancipat și trebuie considerat acum o entitate separată. Zâmbetul foarte intens – afișarea unui rânjet larg, a unui zâmbet radios – este complet diferit ca funcție de râsul foarte intens.

El a ajuns să se specializeze ca un semnal de salut al speciei. Dacă

salutăm pe cineva zâmbindu-i, acel cineva știe că suntem prietenoși, dar dacă-l salutăm râzându-i ar putea avea motive să se îndoiască de aceasta.

Orice contact social provoacă teama, în cel mai bun caz o teamă ușoară. Comportamentul celuilalt individ în momentul întâlnirii este o entitate necunoscută. Atât zâmbetul, cât și râsul indică existența acestei temeri și combinarea ei cu sentimente de atracție și acceptare. Dar când râsul crește în intensitate, el semnalizează faptul că ești gata pentru o nouă „spaimă”, pentru o nouă exploatare a situației pericol/siguranță. Dacă, pe de altă parte, expresia de zâmbet a unui râs de nivel scăzut se transformă în altceva – într-un rânjel larg –, aceasta semnalizează că situația nu urmează a se prelungi în aceeași direcție. Ea indică pur și simplu că starea afectivă inițială este ea însăși un final, fără prea mari complicații. Zâmbetul reciproc îi reasigură pe cei implicați că ambii se află într-o stare de ușoară neîncredere, dar de atracție reciprocă. A te teme puțin înseamnă a nu fi agresiv, iar a nu fi agresiv înseamnă a fi prietenos și în felul acesta zâmbetul se dezvoltă ca mijloc de atracție prietenoasă. De ce, dacă nouă ne-a fost necesar acest semnal, alte primat s-au dezvoltat fără el? Se descurcă, e adevărat, au gesturi prietenoase de diferite feluri, dar zâmbetul pentru noi este unul în plus și de o importanță uriașă în viața noastră de zi cu zi, atât în copilărie, cât și la maturitate. Ce anume din modelul existenței noastre l-a adus atât de în față? Răspunsul, s-ar părea, constă în faimoasele noastre piei nude. Când se naște, puiul de maimuță se prinde strâns de blana mamei. Acolo stă oră de oră, zi de zi. Timp de săptămâni sau chiar luni de zile nu părăsește nici pentru o clipă protecția confortabilă a corpului mamei. Mai târziu, când se aventurează de lângă ea pentru prima dată, el poate să alerge înapoi la ea într-o clipă și să se agate din nou instantaneu. El are propriul său mod pozitiv de a-și asigura un contact fizic strâns. Chiar dacă mama nu se bucură de acest contact (pe măsură ce puiul crește și devine mai greu), nu-i este deloc ușor să-l respingă. Oricine a trebuit vreodată să facă pe dădaca pentru un pui de cimpanzeu poate depune mărturie că așa este.

Când noi suntem născuți ne aflăm într-o postură mult mai la voia întâmplării. Nu numai că suntem prea slabi pentru a ne agăța, dar nici nu avem ceva de care să ne agățăm. Deposedați de orice mijloace mecanice care să ne asigure contactul strâns cu mamele, trebuie să ne bazăm în întregime pe semnalele de stimulare maternă. Putem să țipăm până la epuizare pentru a

atrage atenția părinților, dar, odată dobândită, trebuie să mai facem ceva pentru a o menține. Puiul de cimpanzeu țipă pentru a atrage atenția la fel ca și noi. Mama se repede spre el și îl ia în brațe. Instantaneu puiul se agață din nou. Acesta este momentul în care noi avem nevoie de un înlocuitor al agățatului, un gen de semnal care să o răsplătească pe mamă și să o facă să vrea să stea cu noi. Semnalul pe care îl folosim este zâmbetul. Zâmbetul apare în primele câteva săptămâni de viață, dar la început nu este îndreptat către ceva anume. Prin săptămâna a cincea el este dat ca reacție clară la anumiți stimuli. Ochii copilului pot acum fixa obiectele. La început, el reacționează mai mult la o pereche de ochi care îl privesc. Chiar și două pete negre pe o bucată de carton își vor face efectul. Pe măsură ce trec săptămânile devine necesară și o gură. Două pete negre cu o linie în chip de gură sub ele sunt acum eficiente pentru obținerea răspunsului. În curând o lărgire a gurii devine vitală, iar apoi ochii încep să-și piardă importanța de stimuli-cheie. În această etapă, pe la trei-patru luni, răspunsul începe să devină mai specific. El se restrânge de la orice față cunoscută la fața mamei. Are loc imprimarea chipului mamei.

Uimitor în legătură cu dezvoltarea acestei reacții este că, atunci când ea are loc, copilul este complet incapabil să deosebească pătratele de triunghiuri sau alte forme geometrice precise. Este ca și cum ar exista un avans special în maturizarea capacității de a recunoaște anumite tipuri de forme destul de limitate - cele legate de trăsăturile umane - în timp ce alte capacități vizuale rămân în urmă. Acest lucru face ca privirea copilului să se fixeze pe obiectul corect. Ceea ce va evita ca imprimarea să se facă pe o formă inanimată din apropiere.

Până la vârsta de șapte luni copilului i s-a imprimat complet imaginea mamei. Orice face acum, ea își va păstra imaginea de mamă în mintea copilului pe tot restul vieții lui. Puii de rață realizează aceasta prin faptul că merg în urma mamei, puii de maimuță prin faptul că se agață de ea. Noi ne dezvoltăm legătura vitală a atașamentului prin răspunsul prin zâmbet.

Ca stimul vizual zâmbetul a ajuns la configurația sa unică în principal prin simplul act al ridicării colțurilor gurii. Gura este deschisă într-o oarecare măsură, iar buzele sunt trase înapoi, ca la mimica de teamă, dar prin adăugarea curbării în sus a colțurilor gurii caracterul expresiei este radical modificat. Această evoluție a condus, la rândul ei, la posibilitatea unei alte

expresii faciale în contrast cu prima – cea a gurii lăsate în jos. Adoptând o linie a gurii care este complet opusă formei zâmbetului, este posibil să se semnalizeze un antizâmbet. Așa cum râsul a evoluat din plâns, iar zâmbetul din râs, tot așa fața neprietenoasă a evoluat la polul opus, din fața prietenoasă. Dar zâmbetul este mai mult decât o linie a gurii. Noi ca adulți ne putem transmite starea sufletească printr-o simplă răsucire a buzelor, dar copilul face cu mult mai mult. Când zâmbește cu intensitate maximă, el dă și din picioare și își agită mâinile pe care le întinde către stimul, mișcându-le încoace și încolo, gângurește pe limba lui, își dă capul pe spate și își scoate în afară bărbia, își apleacă trunchiul în față sau se rostogolește pe o parte și-și intensifică respirația. Ochii îi devin mai strălucitori și se pot închide ușor; apar crețuri sub ochi sau în prelungirea lor și, uneori, la rădăcina nasului; încrețiturile pielii dintre părțile laterale ale nasului și cele ale gurii devin mai accentuate, iar limba poate fi ușor scoasă în afară. Dintre aceste elemente variate, mișcările corpului par a indica o luptă a copilului pentru a veni în contact cu mama. Cu felul său greoi de a se mișca, copilul ne arată, probabil, tot ceea ce a rămas din reacția de agățare a primatelor ancestrale.

Am vorbit despre zâmbetul copilului, dar zâmbetul este, desigur, un semnal dublu. Când copilul îi zâmbește mamei, ea îi răspunde cu un semnal similar. Fiecare îl răsplătește pe celălalt și legătura dintre ei se întărește în ambele sensuri. Ați putea avea impresia că această afirmație este evidentă, dar ar putea fi o capcană în ea. Unele mame, când sunt agitate, nervoase sau supărate pe copil, încearcă să-și ascundă starea printr-un zâmbet forțat. Ele speră că printr-o față prefăcută vor evita să-l indispună pe copil, dar în realitate acest truc poate face mai mult rău decât bine. Am menționat mai înainte că este aproape imposibil să păcălești un copil în privința stării sufletești a mamei. În primii ani de viață se pare că suntem foarte sensibili la semne aparent minore de agitație părintească și calm părintesc. În etapele premergătoare vorbirii, înainte ca uriașul mecanism al comunicării simbolice, culturale să aducă cu sine ceața uitării, ne bazăm mult mai mult pe mișcări subtile, pe modificări ale poziției și ale tonului vocii decât va fi nevoie mai târziu în viață.

Alte specii au și ele acest simț deosebit de dezvoltat. Uimitoarea capacitate a „Inteligentului Hans”, renumitul cal ce putea număra, se baza, de fapt, pe simțul său foarte dezvoltat de a observa modificări infime ale poziției

dresorului. Când i se cerea să facă o adunare, Hans lovea cu copita de atâtea ori cât era necesar și apoi se oprea. Chiar dacă dresorul ieșea din sală și altcineva făcea încercarea ea tot mergea, deoarece atunci când se ajungea la numărul de lovituri corespunzător, străinul nu-și putea controla o ușoară încordare a corpului. Această capacitate o avem și noi toți, chiar și ca adulți (este folosită mult de prezicători pentru a aprecia dacă merg pe pista cea bună), dar la sugarii care încă nu vorbesc ea pare să fie deosebit de activă. Dacă mama face mișcări forțate și agitate, oricum ar fi ele mascate, va transmite aceste stări copilului. Dacă în același timp și zâmbește larg, aceasta nu-l păcălește pe copil, ci doar îl derutează. Sunt transmise două mesaje contradictorii. Dacă acest lucru se face de multe ori poate avea un efect dăunător continuu și-i poate cauza copilului dificultăți serioase în contactele sociale și adaptările de mai târziu din viață. Lăsând deoparte subiectul zâmbetului, trebuie să ne îndreptăm acum atenția către o activitate foarte diferită. Cu trecerea lunilor, începe să apară un nou șablon de comportament al copilului; își face intrarea pe scenă agresivitatea. Accesele de furie și plânsul de supărare încep să se diferențieze de reacția anterioară a plânsului pentru orice. Copilul își semnalizează agresivitatea printr-o formă de țipete mai întrerupte, mai neregulate și prin loviri violente cu mâinile și picioarele. El atacă obiectele mici, le zgâlțâie pe cele mari, scuipă și împrășcă și încearcă să muște, să zgârie sau să lovească tot ce-i cade în mână. La început, aceste acțiuni sunt cam la întâmplare și necoordonate. Plânsul arată că teama este încă prezentă. Agresivitatea nu s-a maturizat încă până în punctul unui atac pur: acest lucru va veni mult mai târziu, când copilul este sigur pe sine și pe deplin conștient de posibilitățile sale fizice. Când se dezvoltă, comportamentul agresiv are, de asemenea, propriile semnale de mimică specială. Acestea constau dintr-o privire dușmănoasă însoțită de strângerea buzelor. Buzele sunt bosumflate, astfel încât capătă o linie bine conturată, cu colțurile gurii mai curând împinse în față decât retrase. Ochii sunt ațintiți fix asupra adversarului, iar sprâncenele sunt coborâte într-o încruntare. Pumnii sunt strânși. Copilul a început să se afirme.

S-a descoperit că această agresivitate poate fi mărită prin creșterea densității unui grup de copii. În condiții de aglomerare, interacțiunile sociale prietenoase dintre membrii unui grup se reduc, iar șabloanele distructive și agresive prezintă o pronunțată creștere în frecvență și intensitate. Lucrul este



semnificativ când ne amintim că și la alte animale lupta este utilizată nu numai pentru sortarea disputelor pentru dominație, ci și pentru a mări spațiul dintre membrii unei specii. Vom reveni asupra acestei probleme în capitolul cinci.

Pe lângă protecția, hrănirea, spălarea și joaca cu progenitura, îndatoririle părintești includ și extrem de importantul proces al educației. Ca și la alte specii, aceasta se face printr-un sistem pedeapsă/recompensă care treptat modifică și adaptează învățarea prin încercare-eroare a tânărului. Dar, în plus, progenitura va învăța rapid prin imitație – proces care este comparativ slab dezvoltat la majoritatea celorlalte mamifere, dar superb de elevat și rafinat la noi. Astfel, mult din ceea ce alte animale trebuie să învețe din greu ele însele, noi dobândim repede urmând exemplul părinților. Maimuța goală este o maimuță-educator (suntem atât de în acord cu această metodă de învățare, încât tindem să considerăm că și alte specii beneficiază de ea în același mod, numai că noi am supraestimat cu mult rolul pe care educația îl joacă în viețile lor). Mult din ceea ce facem ca adulți se bazează pe această absorbție imitativă din anii copilăriei. De multe ori ne închipuim că ne comportăm într-un anume fel pentru că un asemenea comportament corespunde unui cod abstract și înalt de principii morale, când în realitate tot ceea ce facem este că ascultăm de un set de întipăriri pur imitative, adânc înrădăcinat și de mult „uitat”. Tocmai ascultarea nemodificată de aceste întipăriri (împreună cu pornirile noastre instinctive ascunse cu grijă) face ca societăților să le fie atât de greu să-și schimbe obiceiurile și „convingerile”. Chiar și atunci când este pusă în fața unor idei noi stimulative, strălucit de raționale, bazate pe aplicarea inteligenței pure obiective, comunitatea se agață încă de vechile sale prejudecăți și obiceiuri domestice. Aceasta este crucea pe care trebuie să o purtăm dacă e să navigăm prin faza noastră vitală de „hârtie sugativă” juvenilă, de asimilare rapidă a experienței acumulate a generațiilor anterioare. Suntem forțați să preluăm părerile preconcepuate împreună cu faptele de valoare.

Spre norocul nostru am dezvoltat un antidot puternic pentru această slăbiciune ce este inerentă procesului de învățare imitativă. Ne-am ascuțit simțul curiozității, o dorință intensă de a explora care acționează împotriva celeilalte tendințe și duce la un echilibru ce are potențialul unui succes

fantastic. Dacă o cultură devine prea rigidă ca urmare a dependenței totale față de repetiția prin imitație sau dacă devine prea îndrăzneată și nechibzuită în explorare, numai atunci se va poticni. Cele cu un bun echilibru între cele două nevoi instinctive vor prospera.

Putem vedea multe exemple de culturi prea rigide și prea necugetate în lumea de azi. Societățile mici înapoiate, complet dominate de povara grea a tabuurilor și obiceiurilor lor străvechi, sunt exemple din primul caz. Aceleași societăți, când sunt convertite și „ajutate” de culturi avansate, devin repede exemple din al doilea caz. O supradoză bruscă de noutate socială și freamăt explorator îneacă forțele stabilizatoare ale imitației ancestrale și înclină balanța prea mult în cealaltă direcție. Rezultatul este haosul cultural și dezintegrarea. Norocoasă este societatea care se bucură de dobândirea treptată a unui echilibru perfect între imitație și curiozitate, între copierea servilă, negândită și experimentarea progresivă, rațională.

## **Capitolul patru**

### **Explorarea**

Toate mamiferele au un puternic imbold de a explora, dar pentru unele el este mult mai important decât alte chemări instinctuale. Totul depinde în mare măsură de cât de mult s-au specializat aceste animale în cursul evoluției. Dacă întregul lor efort evolutiv s-a concentrat către perfecționarea unei anumite stratageme pentru supraviețuire, atunci nu mai au de ce să se preocupe prea mult de complexitatea lumii înconjurătoare.

Atât timp cât furnicarul își are furnicile lui, iar ursul koala frunzele lui de eucalipt, ei sunt mulțumiți și traiul e ușor. Animalele nespecializate, pe de altă parte – oportuniștii lumii animale –, nu-și pot permite nicio clipă de relaxare. Ele nu sunt niciodată sigure de unde le poate veni masa următoare și, de aceea, trebuie să cunoască fiecare ascunziș și crăpătură, să testeze fiecare posibilitate și să-și țină mereu atenția încordată pentru a nu scăpa norocul ce s-ar putea ivi. Trebuie să exploreze și iar să exploreze. Trebuie să cerceteze și să reverifice continuu. Trebuie să-și mențină permanent curiozitatea la un nivel ridicat. Aceasta nu este o simplă problemă a hrănirii:

autoapărarea poate cere și ea aceleași lucruri. Porcii țepoși, aricii și sconșii pot să fornăie și să calce cât de zgomotos vor, nepăsători față de dușmani, dar mamiferul neînarmat trebuie să fie permanent în alertă. El trebuie să cunoască semnele pericolului și căile de scăpare. Pentru a supraviețui trebuie să-și cunoască teritoriul în cele mai mici detalii.

Privind lucrurile în felul acesta, s-ar părea că pentru un animal nespecializarea nu prea este eficientă. La urma-urmei de ce ar exista mamifere oportuniste? Răspunsul este că, în modul de viață specializat, există o piedică serioasă. Atât timp cât mecanismul special de supraviețuire funcționează, totul este bine, dar dacă mediul suferă o modificare majoră, animalul specializat rămâne fără resurse. Dacă a evoluat până într-atât încât să-și depășească concurenții, înseamnă că animalul a fost forțat să facă modificări majore în structura sa genetică și nu va putea reveni destul de repede la starea anterioară când va sosi din nou vremea ronțăitului. Dacă pădurile de eucalipt ar dispărea, koala ar pieri. Dacă un ucigaș cu colți de fier și-ar dezvolta capacitatea de a sfărâma ghimpii porcului țepos, porcul țepos ar deveni o pradă ușoară. Pentru animalul oportunist existența poate fi mereu dură, dar el va fi capabil să se adapteze prompt la orice modificare rapidă cu care mediul l-ar pune la încercare. Ia-i mangustei șobolanii și șoarecii că ea va trece pe ouă și melci. Ia-i maimuței fructele și alunele că ea va trece pe rădăcini și lăstari. Dintre toate animalele nespecializate, maimuțele sunt poate cele mai oportuniste. Ca grup ele s-au specializat în nespecializare. Iar dintre maimuțele cu și fără coadă, maimuța goală este cel mai mare oportunist. Acesta nu este decât un aspect al evoluției sale neotenice. Toate maimuțele tinere sunt curioase, dar intensitatea curiozității lor tinde să se diminueze pe măsură ce devin adulte. La noi, curiozitatea infantilă se întărește și se extinde în anii maturității. Noi nu încetăm niciodată să investigăm. Nu suntem niciodată satisfăcuți că știm atât cât să ne descurcăm. Fiecare întrebare la care răspundem duce la o altă întrebare.

Aceasta a devenit cea mai importantă stratagemă pentru supraviețuire a speciei noastre. Tendința de a fi atras de noutate a fost numită neofilie (dragostea pentru nou), și se deosebește de neofobie (teama față de nou). Orice lucru necunoscut este potențial periculos. Trebuie să ne apropiem de el cu precauție. Poate ar trebui să-l evităm? Dar dacă îl evităm, atunci cum vom

ajunge vreodată să știm ceva despre el? Impulsul neofilie trebuie să ne stimuleze în continuare și să ne mențină interesul până ce necunoscutul devine cunoscut, până ce cunoașterea duce la plictis și în cadrul acestui proces dobândim o experiență prețioasă de care ne vom aminti și pe care o vom folosi la nevoie, cândva mai târziu. Copilul procedează așa tot timpul. Atât de puternic este acest impuls, încât este necesară intervenția restrictivă a părinților. Dar deși părinții pot reuși să-i direcționeze curiozitatea, ei nu o pot niciodată înlătura. Pe măsură ce copiii cresc, tendința lor de a explora poate atinge uneori proporții alarmante și pot fi auziți adulți vorbind despre „un grup de tineri purtându-se ca animalele sălbatice”.

Dar, de fapt, lucrurile se petrec invers. Dacă adulții și-ar da osteneala de a studia modul în care se comportă în realitate animalele sălbatice adulte, ar constata că animalele sălbatice sunt ei. Ei sunt cei care încearcă să îngrădească explorarea pe care o sacrifică în schimbul comodității conservatorismului subuman. Spre norocul speciei, există întotdeauna destui adulți ce își mențin inventivitatea și curiozitatea juvenilă și care dau populațiilor posibilitatea de a progresa și a spori numeric. Când privim cum se joacă puii de cimpanzeu ne sare imediat în ochi asemănarea dintre comportamentul lor și cel al propriilor noștri copii. Și unii și ceilalți sunt fascinați de „jucăriile” noi. Se reped la ele cu aviditate, ridicându-le, aruncându-le, sucindu-le, lovindu-le și făcându-le bucăți. Și unii și ceilalți inventează jocuri simple. Interesul micilor cimpanzei este tot atât de puternic ca și al micuților noștri, iar în primii câțiva ani de viață se descurcă la fel de bine – chiar mai bine, deoarece sistemul lor muscular se dezvoltă mai repede. Dar după un timp, puii de cimpanzeu încep să piardă teren. Creierul lor nu este suficient de complex pentru a clădi pe acest început bun. Puterea lor de concentrare este slabă și nu poate crește pe măsura creșterii corpului. Și, în primul rând, le lipsește capacitatea de a comunica în detaliu cu părinții despre tehnicile ingenioase pe care le descoperă.

Cel mai bun mod de a clarifica această diferență este de a lua în discuție un exemplu concret. Pictatul sau explorarea grafică este o alegere ce ne stă la îndemână. Ca șablon comportamental, el a avut o importanță vitală pentru specia noastră timp de milenii și dispunem de vestigiile preistorice de la Altamra și Lascaux pentru a o dovedi. Dacă li se oferă ocazia și materialele adecvate, puii de cimpanzeu sunt la fel de tentați ca și noi să exploreze

posibilitățile vizuale ale urmelor lăsate pe o foaie de hârtie albă. La originea acestui interes se află principiul ce stă la baza relației investigare/recompensă, potrivit căruia interesul crește cu cât se obțin rezultate mai spectaculoase în urma unui consum de energie comparativ mic. Se poate vedea că acest principiu operează în tot felul de situații de joc. Activitățile pot implica un efort deosebit, dar plăcerea cea mai mare o dau acele acțiuni care produc un efect neașteptat de spectaculos. Putem numi acest principiu al jocului „principiul recompensei mărite”.

Atât cimpanzeilor, cât și copiilor le place să izbească obiecte între ele, preferate fiind cele care produc zgomotul cel mai puternic cu efortul cel mai mic. Mingile care sar foarte sus când sunt doar ușor aruncate, baloanele ce străbat repede camera chiar numai ușor atinse, nisipul care poate fi modelat cu cea mai slabă apăsare, jucăriile pe roți care se deplasează ușor la cea mai ușoară împingere, acestea sunt obiectele cele mai atractive pentru joc.

Când are pentru prima dată în față un creion și o bucată de hârtie, copilul mic nu este într-o situație deosebit de promițătoare. Cel mai bun lucru pe care-l poate face este să lovească cu creionul pe suprafața hârtiei. Dar asta duce la o surpriză plăcută. Lovirea face mai mult decât un simplu zgomot, ea are și un impact vizual. Este ceva la capătul creionului care lasă o urmă pe hârtie. Astfel se desenează o linie.

Este fascinant să urmărești acest prim moment al descoperirii grafice de către un cimpanzeu sau un copil. El fixează linia cu privirea, uimit de premiul vizual neașteptat adus de acțiunea sa. După ce contemplă rezultatul timp de o clipă, repetă experimentul. Evident, merge și a doua oară, apoi iar și iar. În curând coala se acoperă cu linii mâzgălite. Cu timpul, reprizele de desen devin mai hotărâte. Linii simple, duse la întâmplare, trase pe hârtie una după alta, alcătuiesc o mâzgăleală în toate direcțiile. Dacă alegerea e posibilă, în locul creionului obișnuit încep să fie preferate creioanele colorate, creta și vopselele, deoarece ele au un impact mai pronunțat, produc un efect vizual chiar mai mare, pe măsură ce colorează hârtia.

Interesul pentru această activitate apare prima dată pe la vârsta de un an și jumătate, atât la cimpanzei, cât și la copii. Dar abia de pe la doi ani mâzgăleala în toate direcțiile, făcută apăsând și sigur, ia cu adevărat avânt. La vârsta de trei ani, copilul obișnuit trece într-o nouă fază grafică: el începe să-și

simplifice mângăleala confuză. Din haosul captivant încep să se cristalizeze forme fundamentale. Experimentează cu cruci, apoi cu cercuri, cu pătrate și cu triunghiuri. De jur împrejurul paginii sunt duse linii șerpuite până când se întorc de unde au plecat, închizând un spațiu. Linia devine contur. În lunile următoare, aceste figuri simple sunt combinate între ele, luând naștere forme abstracte simple. Cercul este tăiat de o cruce, colțurile pătratului sunt unite prin linii diagonale. Aceasta este etapa esențială ce precedă primele reprezentări picturale. La copil, cotitura se produce în a doua jumătate a celui de-al treilea an sau la începutul celui de-al patrulea. La cimpanzeu, ea nu se mai produce niciodată. Puiul de cimpanzeu reușește să facă forme-evantai, cruci și cercuri, și poate chiar realiza un „cerc marcat”, dar nu poate merge mai departe. Este mult prea tentant ca să nu observăm că motivul cercului marcat este precursorul imediat al primei reprezentări grafice realizate de copilul obișnuit. Ceea ce se întâmplă este că în interiorul cercului sunt plasate câteva linii sau pete, iar apoi, ca prin minune, o față începe să-l privească de pe hârtie pe copilul pictor. Are loc revelația recunoașterii. Faza experimentării abstracte, a inventării de șabloane s-a terminat. Acum trebuie atins un nou țel: acela al reprezentării grafice perfecționate. Se fac fețe noi, fețe mai bune, cu ochii și gura în locul corespunzător. Se adaugă detalii – păr, urechi, un nas, brațe și picioare. Se nasc alte imagini – flori, case, animale, bărcuțe, mașini. Acestea sunt mălțimi la care se pare că puiul de cimpanzeu nu se poate ridica niciodată. După ce a fost atinsă culmea – desenarea cercului și marcarea zonei sale interioare – animalul continuă să evolueze, dar nu și desenele sale. Poate că într-o zi se va descoperi un cimpanzeu de geniu, dar pare puțin probabil.

Copilului i se deschide acum în față faza de reprezentare a explorării grafice, dar, deși ea constituie partea principală a descoperirii, vechile influențe ale formelor abstracte încă se fac simțite, îndeosebi între 5 și 8 ani. În această perioadă sunt realizate picturi deosebit de atractive, deoarece ele se bazează pe terenul solid al fazei formelor abstracte. Imaginile de reprezentare se află încă într-un stadiu primar de diferențiere și sunt combinate cu plăcere cu dispunerea sigură, bine definită a formelor și șabloanelor.

Procesul prin care cercul umplut cu puncte se transformă într-un portret fidel și complet este uimitor. Descoperirea că el reprezintă un chip nu conduce la perfecționarea sa imediată. Acest lucru devine categoric scopul dominant,

dar necesită timp (mai mult de zece ani, de fapt). Mai întâi, trăsăturile de bază trebuie ordonate puțin – cercuri pentru ochi, o linie orizontală pentru gură, două puncte sau un cerc central pentru nas. Cercul exterior trebuie „tivit” cu păr și aici lucrurile se pot opri pentru un timp. Fața, la urma-urmei, este cea mai perceptibilă și captivantă parte a mamei, cel puțin în termeni vizuali. După un timp, totuși, se fac noi progrese. Prin simplul procedeu al lungirii unor fire de păr devine posibil ca din această figură-față să pornească brațe și picioare cărora, la rândul lor, li se pot adăuga degete. În acest moment, forma esențială a figurii are încă la bază cercul din faza premergătoare reprezentării. El este un vechi prieten care rămâne până mai târziu. După ce mai întâi a devenit față, el devine acum o combinație de față și corp. Pe copil nu pare să-l deranjeze, în această etapă, că mâinile din desenul său pornesc din părțile laterale a ceea ce pare a fi capul. Dar cercul nu poate dăinui la nesfârșit. Ca și o celulă, el trebuie să se dividă și să dea naștere la o nouă celulă sub el. Ca variantă cele două picioare trebuie unite undeva în lungul lor, dar mai sus de glezne. Pe una din aceste căi se poate naște un corp. Indiferent de calea folosită, mâinile rămân sus ca niște bețe lipite de părțile laterale ale capului. Și acolo vor sta destul de mult până să fie coborâte în poziția lor mai corectă, ieșind din partea superioară a corpului. Este fascinant să observi acești pași lenți făcuți unul după altul, pe măsură ce voiajul în lumea descoperirilor continuă neobosit. Treptat, sunt încercate din ce în ce mai multe forme și combinații, imagini mai diversificate, culori mai complexe și structuri mai variate. În cele din urmă, se realizează o reprezentare fidelă și pot fi fixate și păstrate pe hârtie copii precise ale lumii exterioare. Dar în acest stadiu, natura exploratoare inițială a activității începe a fi umbrită de cerințele presante ale comunicării prin imagini. Vechile picturi și desene ale puilor de cimpanzeu și ale copiilor mici nu aveau nimic de-a face cu actul comunicării. Era un act al descoperirii, al invenției/al testării posibilităților variabilității grafice. Era „acțiunea de a picta”, nu un mijloc de semnalizare. Ea nu cerea nicio recompensă – era propria sa recompensă, era joc de dragul jocului. Totuși, ca atât de multe aspecte ale jocului din copilărie, ea ajunge repede să se împletească cu alte scopuri ale adulților. Comunicarea socială o absoarbe și inventivitatea inițială se pierde, emoția simplă a „liniei trase la întâmplare” dispare. Majoritatea adulților o mai lasă să reapară numai când mâzgălesc la întâmplare, fiind preocupați de altceva. (Asta nu înseamnă că și-au pierdut

inventivitatea, ci pur și simplu că aria de manifestare a ingeniozității s-a mutat în sfere mai complexe, tehnologice.)

Din fericire pentru arta exploratoare a picturii și desenului s-au dezvoltat acum metode tehnice mult mai eficiente de a reproduce imagini din mediul înconjurător. Fotografia și derivatele ei au făcut ca „pictura reproductivă cu scop de conservare a informației” să nu mai fie la modă. Aceasta a rupt lanțurile grele ale responsabilității ce au constituit povara paralizantă a artei adulților atâta amar de timp. Pictura poate acum din nou să exploreze, de astă dată într-o formă matură, de adult. Ceea ce, aproape că nu mai e nevoie să menționăm, este exact ce se întâmplă astăzi.

Am ales acest exemplu aparte al comportamentului explorator deoarece pune în evidență foarte clar diferențele dintre noi și cea mai apropiată rudă a noastră actuală, cimpanzeul. Comparații similare s-ar putea face și în alte domenii. Unul sau două merită o scurtă atenție. Explorarea lumii sunetului se poate observa la ambele specii. Invenția vocală, așa cum am văzut deja, este dintr-un motiv sau altul practic absentă la cimpanzeu, dar „bătutul percutant” al tobelor joacă un rol important în viața sa. Puii de cimpanzeu investighează în mod repetat potențialul sonor al loviturilor puternice, al bătutului din picior și din palme.

Ca adulți ei își dezvoltă această tendință în reprize prelungite de bătut al tobelor în comun. Unul după altul animalele lovesc în ceva, țin și rup vegetația, bătând în trunchiuri de copaci și în bușteni goi pe dinăuntru. Aceste manifestări în comun pot dura până la o jumătate de oră și mai bine. Funcția lor nu se cunoaște cu exactitate, dar au efectul de stimulare reciprocă a membrilor unui grup. Bătutul tobei este și la specia noastră cea mai răspândită formă a expresiei muzicale. Ea începe timpuriu, ca și la cimpanzeu, când copiii încep să testeze valorile de percuție ale obiectelor din jur în mod foarte asemănător. Dar, în timp ce cimpanzeii adulți nu reușesc niciodată mai mult decât un tam-tam ritmic, noi îl sofisticăm în poliritmuri complexe și îl amplificăm cu răpăituri vibrante și variații ale tonalității. Producem, de asemenea, și zgomote suplimentare, suflând în tuburi și frecând sau lovind bucăți de metal. Țipetele și urletele cimpanzeului devin la noi cântece inspirate. Dezvoltarea performanțelor muzicale complicate pare a fi jucat la noi, în grupările sociale mai simple, cam același rol ca și reprizele de tam-tam și urlete ale cimpanzeilor, respectiv, un rol de stimulare reciprocă în grup.



Spre deosebire de pictat, nu era un model de activitate însușit pentru transmiterea de informații detaliate pe scară largă. Transmiterea de mesaje prin secvențe de tam-tam la anumite culturi a fost o excepție de la regulă, dar, în primul și în primul rând, muzica s-a dezvoltat ca mijloc de a crea stări sufletești și ca sincronizator. Conținutul său de inventivitate și de explorare a devenit tot mai puternic, totuși, și, eliberat de orice îndatoriri importante de „reproducere”, a ajuns o zonă majoră a experimentării estetice abstracte. (Datorită celorlalte îndatoriri anterioare ale sale, pictura abia de puțin timp a ajuns-o din urmă.) Dansul a urmat în bună parte cam același drum ca și muzica instrumentală și vocală. Cimpanzeii includ multe mișcări de legănare și ȗopăială în ritualurile lor de tam-tam și acestea însoțesc și producțiile muzicale creatoare de stări sufletești ale speciei noastre. De acolo, ca și muzica, ele au fost prelucrate și extinse în producții complexe din punct de vedere estetic.

Strâns legată de dans a fost și dezvoltarea gimnasticii. Performanțele fizice ritmice sunt comune în joaca atât a puilor de cimpanzeu, cât și a copiilor mici. Ele se stilizează rapid, dar își păstrează un puternic element de variabilitate în cadrul șabloanelor structurate pe care le adoptă. Dar jocurile fizice ale cimpanzeilor nu se dezvoltă și nu se maturizează, ele se sting cu încetul. Noi, pe de altă parte, le explorăm posibilitățile la maximum și le dezvoltăm în viața adultă în multe forme complexe de exerciții și sporturi. Din nou ele sunt importante ca mijloace colective de sincronizare, în principal sunt mijloace de a ne menține și extinde explorarea capacităților fizice proprii.

Scrisul, derivație formalizată a pictatului, și comunicarea vocală verbalizată s-au dezvoltat, desigur, ca principalul nostru mijloc de transmitere și înregistrare a informației, dar ele au fost utilizate și pentru a vehicula explorarea estetică pe o scară extrem de largă. Elaborarea complicată a mormăielilor și chiotelor noastre ancestrale în vorbire simbolică complexă ne-a permis să stăm și să „ne jucăm” cu gândurile din cap, și să ne orientăm secvențele de cuvinte (inițial pur aplicative) către scopuri noi ca obiecte de joc estetic, experimental.

Astfel, în toate aceste domenii – în pictură, sculptură, desen, muzică instrumentală și vocală, dans, gimnastică, jocuri, sport, scris și vorbire – putem duce mai departe după pofta inimii, pe întreaga durată a lungii noastre

existențe, forme complexe și specializate ale explorării și experimentării. Prin exercițiu minuțios, atât ca executanți, cât și ca observatori, ne putem sensibiliza reacția față de imensul potențial explorator pe care aceste îndeletniciri îl au de oferit. Dacă lăsăm la o parte funcțiile secundare ale acestor activități (de a aduce bani, de a ne asigura un statut social și așa mai departe), atunci ele apar toate, biologic vorbind, fie ca o prelungire în viața adultă a modelelor de joc infantil, fie ca o impunere a „regulilor jocului” asupra sistemelor de informații și comunicare ale adulților.

Aceste reguli pot fi formulate astfel: (1) să cercetezi necunoscutul până când devine cunoscut; (2) să impui repetiția periodică a ceea ce este cunoscut; (3) să variezi această repetiție în cât mai multe feluri; (4) să selectezi din variante pe cele mai satisfăcătoare și să le adâncești în dauna celorlalte; (5) să le combini și să le recombi în între ele; și (6) să faci toate acestea de dragul de a o face, ca scop în sine.

Principiile de mai sus se aplică la fel pe întreaga scară socială, fie că este vorba de un copil care se joacă în nisip, fie de un compozitor care lucrează la o simfonie. Ultima regulă este deosebit de importantă. Comportamentul explorator are un rol și în modelele esențiale ale supraviețuirii, vizând hrănirea, lupta, împerecherea și celelalte. Dar acolo el este limitat la fazele poftelor primare ale secvențelor unei activități și angrenat pe cerințele lor speciale. Pentru multe specii de animale nu reprezintă mai mult decât atât. Nu există explorare de dragul explorării. Dar, la mamiferele superioare și în mod deosebit la noi, el s-a emancipat ca instinct de sine stătător, distinct. Funcția sa este de a ne da o cât mai nuanțată și complexă conștiință asupra lumii înconjurătoare și asupra propriilor noastre capacități în relațiile cu ea. Această conștiință nu este amplificată în contextele specifice ale scopului esențial al supraviețuirii, ci în termeni generalizați. Ceea ce acumulăm în felul acesta se poate aplica apoi oriunde, oricând, în orice context.

Am omis dezvoltarea științei și tehnologiei în această discuție deoarece ele s-au axat în cea mai mare parte pe îmbunătățiri specifice ale metodelor utilizate în vederea atingerii scopurilor esențiale ale supraviețuirii, cum sunt: lupta (armele), hrănirea (agricultura), construirea cuiburilor (arhitectura) și alinarea durerilor (medicina). Este interesant, totuși, că, pe măsură ce a trecut timpul, iar cuceririle tehnicii s-au întrepătruns tot mai mult, instinctul

explorator pur a invadat și domeniul științei. Cercetarea științifică – însuși cuvântul „cercetare” înlătură jocul (și prin asta înțeleg jocul bazat pe reguli) – operează foarte mult după principiile de joacă menționate anterior. În cercetarea „pură”, omul de știință își folosește imaginația practic în același mod ca și artistul. El vorbește mai curând despre o experiență frumoasă decât despre una cu eficiență aplicativă. Ca și artistul este preocupat de explorare de dragul explorării. Dacă rezultatele studiilor se dovedesc a fi utile în contextul unui scop specific al supraviețuirii, cu atât mai bine, dar acest lucru este pe plan secundar. În tot comportamentul explorator, fie el artistic sau științific, este prezentă permanent lupta dintre impulsurile neofile și neofobe. Primele ne îndeamnă spre experiențe noi, ne fac să tânjim după noutate. Celelalte ne trag înapoi, ne fac să ne căutăm refugiul în ceea ce ne este familiar. Ne aflăm constant într-o stare de echilibru instabil între atracțiile contrare față de stimuli noi și promițători și față de cei vechi cu care suntem familiarizați. Dacă ne-am pierde neofilia, am sta în loc. Dacă ne-am pierde neofobia, ne-am arunca cu capul înainte în dezastru. Această stare conflictuală nu numai că explică fluctuațiile mai ușor de observat ale modei și capriciilor, ale coafurilor și îmbrăcăminții, ale mobilei și automobilelor; ci este însăși baza întregului nostru progres cultural. Explorăm și ne reducem cheltuielile, investigăm și ne stabilizăm. Pas cu pas ne extindem conștiința și înțelegerea atât față de noi înșine, cât și față de mediul complex în care trăim.

Înainte de a părăsi acest subiect mai este un ultim aspect special al comportamentului explorator care nu poate să nu fie menționat. Este vorba de o fază critică a jocului social în perioada copilăriei. Când copilul este foarte mic, jocul său social se îndreaptă, în primul rând, către părinți, dar pe măsură ce crește accentul se mută de la aceștia către alți copii de aceeași vârstă. Copilul devine membru al unui „grup de joacă” juvenil. Acesta este un pas esențial în dezvoltarea sa. Ca implicații ale explorării, el are efecte cu bătaie lungă în viața ulterioară a individului. Desigur, toate formele de explorare la această vârstă fragedă au consecințe de lungă durată – copilul care nu explorează muzica sau pictură va găsi aceste subiecte ca fiind dificile când va deveni adult –, dar contactele din joaca persoană-cu-persoană sunt chiar mai importante decât celelalte. Adultul care ia contact cu muzica, să zicem pentru prima dată, fără a avea suportul explorării acestui subiect din copilărie poate s-o găsească dificilă, dar nu imposibilă. Copilul care a fost ferit cu strictețe de

contacte sociale ca membru al unui grup de joacă, pe de altă parte, se va găsi întotdeauna stânjenit în interacțiunile sale sociale ca adult. Experiențe făcute cu maimuțe au dezvăluit că izolarea în copilărie nu numai că produce un adult retras din punct de vedere social, ci și creează un individ ostil față de sex și de ideea de a deveni părinte. Puii de maimuță crescuți în izolare n-au mai reușit să participe la activitățile unui grup de joacă atunci când au fost introduși în acesta mai târziu, când au mai crescut. Deși izolații erau sănătoși fizic și se dezvoltaseră bine în singurătatea lor, ei erau pur și simplu incapabili să se alăture tumbelor și hârjonelii generale, în schimb se ghemuiau imobili într-un colț al camerei de joacă, de obicei încrucișându-și brațele strâns pe corp sau acoperindu-și ochii. Când s-au maturizat, din nou ca indivizi fizic sănătoși, nu manifestau niciun interes față de partenerii sexuali. Dacă erau împerecheate cu forța, femelele crescute în izolare nașteau progenituri ca oricare altele, dar apoi începeau să le trateze ca pe niște paraziți uriași care li se cățărau pe corp. Își atacau puii, îi alungau și fie îi ucideau, fie îi ignorau.

Experiențe similare cu puii de cimpanzeu au arătat că, la această specie, cu o reeducare prelungită și cu o atenție deosebită s-a reușit, într-o oarecare măsură, să se înlăture această carență comportamentală, dar chiar și așa copiii hiperprotejați vor avea întotdeauna de suferit în contactele sociale cu adulții. Faptul este cu deosebire important numai în cazul copiilor unde absența fraților și surorilor îi pune într-un serios dezavantaj inițial. Dacă nu cunosc efectele de socializare ale „hârjonelii și tumbelor” proprii grupurilor de joacă juvenile, ei au toate șansele să rămână timizi și retrași tot restul vieții, să li se pară că împerecherea sexuală este dificilă sau imposibilă și, dacă totuși devin părinți, nu vor fi părinți buni. De aici reiese clar că procesul de creștere a progeniturilor are două faze distincte – una timpurie, interiorizată, și una târzie, exteriorizată. Amândouă sunt de importanță vitală și putem învăța mult despre ele din comportamentul maimuțelor. În prima fază, puiul este iubit, recompensat și protejat de mamă.

Ajunge la înțelegerea securității. În faza ulterioară, el este încurajat să se aventureze mai mult în afară, să aibă contacte sociale cu alții de vârsta sa. Mama devine mai puțin iubitoare și își limitează manifestările protectoare la momentele de panică sau alarmă serioasă, când pericole din exterior amenință colonia. Ea își poate acum efectiv pedepsi progenitura dacă persistă în a i se agăța de păr în absența unor motive serioase, de panică. Puiul ajunge acum la

înțelegerea și acceptarea independenței sale în formare.

Situația trebuie să fie, în esență, aceeași pentru progeniturile speciei noastre. Dacă oricare din aceste două faze de bază este condusă greșit de către părinți, copilul va avea probleme serioase mai târziu, în viață. Dacă n-a avut parte de faza primară, dar a fost corespunzător de activ în faza independenței, îi va fi destul de ușor să aibă noi contacte sociale, dar va fi incapabil să le mențină sau să le adâncească în mod real. Dacă s-a bucurat de o securitate deosebită în faza primară, dar a fost hiperprotejat ulterior, îi va fi extrem de dificil să aibă contacte noi cu adulții și va tinde să se agate cu disperare de cele vechi.

Dacă privim mai îndeaproape cazurile extreme de retragere socială, putem fi martorii comportamentului antiexplorator în forma sa cea mai exacerbată și caracteristică. Indivizii foarte retrași pot deveni social inactivi, dar sunt departe de a fi fizic inactivi. Ei devin dominați de stereotipii. Pentru că oră de oră se scutură sau se leagănă, dau din cap înainte, înapoi sau lateral, se sulesc sau sar, ori își prind și desprind mâinile una de alta. Își pot suga degetul sau alte părți ale corpului, pot să se înțepă sau să se ciupească, pot adopta în mod curent mimici ciudate sau pot lovi ori rostogoli ritmic mici obiecte. Toți manifestăm din când în când „ticuri” de felul acesta, dar pentru ei ele devin o formă majoră și prelungită de exprimare fizică.

Ceea ce se întâmplă este că găsesc mediul atât de amenințător, contactele sociale atât de înspăimântătoare și imposibile, încât își caută alinarea și recâștigarea încrederii printr-un comportament hiperfamiliar. Repetarea susținută a unei acțiuni o face tot mai familiară și „sigură”. În loc de a desfășura o gamă largă de activități eterogene, individul retras se cramponează de cele câteva pe care le cunoaște cel mai bine. Pentru el vechea zicală: „Cine nu riscă, nu câștigă” s-a transformat în „Cine nu riscă, nu pierde”.

Am menționat deja calitățile de alinare progresivă ale ritmului bătailor de inimă și ele se aplică și aici. Multe din aceste șabloane par a opera cu aproximativ viteza bătailor de inimă, dar chiar și cele care nu o fac tot acționează ca „factori de alinare” datorită caracterului lor hiperfamiliar realizat prin repetiție constantă. S-a observat că indivizii întârziați social își sporesc stereotipiile când sunt introduși într-o cameră străină. Faptul se

potrivește cu ideile exprimate aici. Noutatea sporită a mediului mărește temerile neofobe și se simte o puternică nevoie ca mijloacele de alinare să contracareze acest lucru. Cu cât stereotipia este repetată mai mult, cu atât se apropie mai mult ca funcție de bătaile inimii materne, produse artificial. Caracterul ei de „prieten apropiat” crește și crește până devine practic ireversibil. Chiar dacă neofobia extremă care o determină poate fi înlăturată (ceea ce este destul de dificil), stereotipia poate continua să se manifeste.

Cum spuneam, indivizii adaptați social pot și ei prezenta aceste „ticuri”, din când în când. De obicei, ele apar în situații de stres unde acționează tot ca factori atenuatori. Cunoaștem toate manifestările lor. Directorul care așteaptă un telefon vital bate cu mâna sau cu degetele în birou; femeia din sala de așteptare a medicului își încleștează și descleștează degetele de pe poșetă; copilul aflat în încurcătură își leagă corpul stânga-dreapta, stânga-dreapta; tatăl în așteptare se plimbă înainte și înapoi; studentul aflat în examen își suge creionul; ofițerul nerăbdător își trage mustața. Folosite cu moderație, aceste mici mijloace anti-exploratoare sunt utile. Ele ne ajută să tolerăm „supradoza de noutate” anticipată. Folosite în exces, totuși, există întotdeauna pericolul să devină ireversibile, obsesive și să persiste chiar și când nu se apelează la ele.

Stereotipiile se manifestă puternic și în situații de plictiseală extremă. Faptul se poate vedea foarte clar la animalele din grădina zoologică și la specia noastră. Uneori, pot lua proporții îngrijorătoare. Ceea ce se întâmplă aici este că animalele captive ar stabili contacte sociale dacă ar avea posibilitatea, dar ele sunt împiedicate fizic s-o facă. Situația este, în esență, aceeași ca și în cazurile de retragere socială. Mediul limitat al cuștii din grădina zoologică le blochează contactele sociale și le obligă la o situație de retragere socială. Barele cuștii sunt un echivalent fizic solid al barierelor psihologice ce se ridică în fața individului retras din punct de vedere social. Ele constituie un puternic mijloc antiexplorator și, nelăsându-i-se nimic de explorat, animalul din grădina zoologică începe să se autoexprime în singurul mod posibil, dezvoltându-și stereotipii ritmice. Suntem toți familiarizați cu repetatele plimbări încoace și încolo ale animalelor închise în cuști, dar acesta este numai unul dintre numeroasele șabloane ciudate care se formează. Poate apărea masturbația în gol. Uneori, aceasta nici nu mai implică acționarea asupra penisului. Animalul (de obicei, o maimuță) pur și simplu execută

mişcările înainte și înapoi ale brațului și mâinii, proprii masturbării, dar fără a-și atinge efectiv penisul. Unele maimuțe femele își sug în mod repetat propriile sfârcuri. Puii de animale își sug labele. Cimpanzeii își pot înfige bucăți de paie în urechi (anterior sănătoase). Elefanții pot da din cap ore în sir. Anumite creaturi își mușcă propriul corp sau își smulg propriul păr. Poate apărea o automutilare gravă. Unele dintre aceste reacții se manifestă în situații de stres, dar multe din ele sunt pur și simplu manifestări de plictiseală. Când în cadrul mediului nu există nicio variație, impulsul explorator stagnează. Prin simpla contemplare a unui animal izolat care execută una dintre aceste stereotipii este imposibil să știi sigur ce anume îi determină comportamentul. Poate fi plictiseala sau poate fi stresul. Dacă este stresul, el poate fi urmarea situației imediate a mediului sau poate fi un fenomen de durată izvorând din creșterea animalului în condiții anormale. Câteva experiențe simple ne pot da răspunsul. Dacă atunci când se pune în cușcă un obiect străin stereodipiile dispar și începe explorarea, atunci cauza lor este evident plictiseala. Dacă stereotipiile sporesc însă atunci, înseamnă că au fost cauzate de stres. Dacă persistă și după introducerea altor membri din aceeași specie, care creează un mediu social normal, atunci individul cu stereotipiile aproape sigur a crescut într-o izolare anormală.

Toate aceste particularități ale grădinii zoologice pot fi văzute și la specia noastră (poate pentru că ne-am proiectat grădinile zoologice atât de asemănător cu orașele). Ele ar trebui să fie o lecție pentru noi, care să ne reamintească de importanța colosală a realizării unui bun echilibru între tendințele neofobe și cele neofile. Sistemul nostru nervos face tot ce poate mai bine, dar rezultatele vor purta întotdeauna masca adevăratelor noastre potențiale comportamentale.

## **Capitolul cinci**

### **Agresivitatea**

Dacă e să înțelegem natura impulsurilor noastre agresive, trebuie să le vedem în contextul originii noastre animale. Ca specie suntem atât de preocupați în prezent de violența produsă în masă și de distrugere în masă,

încât suntem în situația de a ne pierde obiectivitatea când abordăm acest subiect. Este o realitate că majoritatea intelectualilor echilibrați devin extrem de agresivi când discută de nevoia urgentă de a se suprima agresivitatea. Faptul nu este surprinzător. Ne aflăm, ca să ne exprimăm cu blândețe, în mare încurcătură și avem mari șanse să ne autoexterminăm până la sfârșitul secolului. Singura noastră consolare ar fi că am avut, ca specie, o perioadă palpitantă de supremație. Nu o perioadă lungă, în evoluția speciilor, dar una uimitor de aventuroasă. Dar înainte de a ne examina bizara perfecționare a atacului și apărării, trebuie să examinăm natura elementară a violentei în lumea fără sulite, fără arme de foc și fără bombe a animalelor. Animalele se luptă între ele pentru unul din două motive foarte clare: fie pentru a-și stabili dominația într-o ierarhie socială, fie pentru a-și stabili drepturile teritoriale asupra unei anumite porțiuni de teren. Unele specii sunt pur ierarhice, fără teritorii fixe. Altele sunt pur teritoriale, fără probleme de ierarhie. Iar altele au ierarhii pe teritoriile proprii și trebuie să se confrunte prin ambele forme de agresivitate. Noi aparținem ultimei categorii: avem agresivitatea în ambele direcții. Ca primate eram deja înzestrați cu un sistem de ierarhizare. Acesta este modul de viață elementar al primatelor. Grupul se mută dintr-un loc în altul, rareori rămânând undeva suficient timp pentru a-și stabili un teritoriu fix. Pot apărea conflicte ocazionale între grupuri, dar sunt slab organizate, spasmodice și relativ de mică importanță în viața maimuței obișnuite. „Ordinea de ciugulire” (numită astfel deoarece a fost prima dată discutată în legătură cu puii de găină) este, pe de altă parte, de o importanță vitală în traiul său de zi cu zi – sau chiar de minut cu minut. Există o ierarhie socială rigid stabilită la majoritatea speciilor de maimuțe cu și fără coadă, cu un mascul dominant care răspunde de grup și cu ceilalți dispuși ierarhic sub el, cu diferite grade de subordonare. Când devine prea bătrân sau prea slab pentru a-și mentine dominația, este înlăturat de un mascul mai tânăr, mai robust, care își asumă apoi mantia de șef al coloniei. (În unele cazuri, uzurpatorul îmbracă la propriu mantia sub forma unui capișon lung de păr pe care îl lasă să-i crească.) Cum membrii trupei rămân împreună tot timpul, rolul său de tiran al grupului funcționează în permanență. Dar, în ciuda acestui lucru, el este invariabil maimuța cea mai ferchezuită, cel mai bine îngrijit și cea mai sexy din comunitate. Nu toate speciile primatelor sunt violent-dictatoriale în organizarea lor socială. Există aproape întotdeauna un



tiran, dar acesta este, uneori, un tiran benign și destul de tolerant, ca în cazul puternicei gorile. El împarte femelele între masculii inferiori, este generos când grupul se hrănește și nu se impune decât atunci când apare ceea ce nu se poate împărți sau când sunt semne de revoltă ori încăierări dezordonate între membri mai slabi.

Acest sistem de bază a trebuit, evident, schimbat când maimuța goală a devenit un vânător cu spirit de cooperare și cu un cămin fix. Ca și în cazul comportamentului sexual, sistemul primatelor tipice a trebuit modificat pentru a se potrivi cu rolul de carnivore asumat. Grupul a trebuit să devină teritorial. Era necesar să apere regiunea căminului fix. Datorită naturii de cooperare a vânătorii, acest lucru trebuia făcut mai curând la nivelul grupului decât individual. În interiorul grupului, sistemul ierarhiei tiranice a coloniei obișnuite de primate trebuia modificat considerabil pentru a se asigura cooperarea deplină a membrilor mai slabi când se ieșea la vânătoare. Trebuia să fie o ierarhie blândă, cu membrii mai puternici și cu un lider în vârful piramidei dacă urmau a se lua decizii ferme, chiar dacă acest lider era obligat să țină cont de părerile inferiorilor săi în mai mare măsură decât ar fi făcut-o echivalentul său cu blană, care trăia în pădure.

Pe lângă apărarea în grup a teritoriului și organizarea ierarhică, dependența prelungită față de tineret care ne-a forțat să adoptăm unitățile familiale bazate pe perechi-cuplu a cerut încă o formă de autoafirmare. Fiecare mascul, în calitate de cap al familiei, trebuia să se implice în apărarea propriului cămin individual în interiorul teritoriului general al coloniei. Așadar, la noi există trei forme fundamentale de agresivitate, în loc de obișnuitele una sau două. Așa cum știm pe propria piele, ele se fac încă foarte mult simțite în zilele noastre, în ciuda complexității societăților noastre.

Cum acționează agresivitatea? Care sunt modelele comportamentale implicate? Cum ne intimidăm unii pe alții? Trebuie să aruncăm din nou o privire asupra celorlalte animale. Când unui mamifer i se aprinde agresivitatea, în corpul său se petrec o serie de modificări fiziologice de bază. Întreaga mașinărie trebuie să se pregătească pentru acțiune, prin intermediul sistemului nervos autonom. Acest sistem constă din două subsisteme opuse care se echilibrează reciproc – cel simpatic și cel parasimpatic. Primul este răspunzător de pregătirea corpului pentru acțiunea violentă. Celălalt are sarcina de a conserva și de a reface resursele organismului. Primul spune:

„Ești gata de acțiune, mișcă-te”; al doilea spune: „Ia-o încet, relaxează-te și păstrează-ți puterile”. În condiții normale corpul ascultă de amândouă aceste voci și menține un echilibru fericit între ele, dar când agresivitatea este puternică el ascultă doar de sistemul simpatic.

Când se activează acesta, în sânge pătrunde adrenalina și întregul sistem circulator este profund afectat. Inima bate mai repede, iar sângele este transferat de la piele și de la viscere la mușchi și la creier. Crește tensiunea arterială. Viteza de producere a globulelor roșii este mărită. Se reduce timpul de coagulare a sângelui, în plus, se opresc procesele de digerare și depunere a hranei. Salivația scade. Mișcările stomacului, secreția sucurilor gastrice și mișcările peristaltice ale intestinelor sunt toate inhibate. De asemenea, rectul și vezica urinară nu se mai golesc la fel de ușor ca în condiții normale. Hidratul de carbon este eliberat din ficat și inundă sângele cu zaharuri. Are loc o creștere masivă a activității respiratorii. Respirația devine mai rapidă și mai adâncă. Se acționează mecanismele de reglare a temperaturii. Părul se ridică și transpirația devine abundentă. Toate aceste modificări ajută la pregătirea animalului pentru a se bate. Ca prin farmec, ele alungă instantaneu oboseala și eliberează mari cantități de energie pentru lupta fizică anticipată în vederea supraviețuirii. Sângele este pompat cu putere spre locurile în care este cel mai mult nevoie de el – spre creier, pentru o gândire rapidă, și spre mușchi, pentru o acțiune violentă.

Creșterea concentrației de zaharuri în sânge mărește eficiența musculară. Creșterea vitezei de coagulare înseamnă că orice picătură de sânge vărsat ca urmare a rănirii se va încheaga mai repede, evitându-se pierderea. Accelerarea eliberării de globule roșii de către splină, în combinație cu viteza sporită a circulației sângelui, ajută sistemul respirator să intensifice inhalarea oxigenului și eliminarea dioxidului de carbon. Ridicarea completă a părului expune pielea la aer și ajută la răcorirea corpului, ceea ce face și abundenta transpirației glandelor sudoripare. Pericolul supraîncălzirii în urma unei activități intense este, prin urmare, redus. Cu toate sistemele vitale activate, animalul este gata să se lanseze în atac, dar există o piedică. Lupta totală poate duce la o victorie prețioasă, dar ea poate implica și o vătămare serioasă a învingătorului. Întotdeauna dușmanul provoacă și teamă, tot așa cum stârnește și agresivitate. Agresivitatea împinge animalul înainte, teama îl trage înapoi. Apare o stare de intens conflict interior. De obicei,

animalul provocat la luptă nu pornește direct la un atac total. El începe prin a amenința că atacă. Conflictul interior îl reține, e încordat pentru luptă, dar, totuși, încă nu e dispus să o înceapă. Dacă în această stare dă un spectacol care să-i intimideze suficient adversarul și acesta o șterge, atunci evident că așa ceva e de preferat. Victoria poate fi câștigată fără vărsare de sânge. Specia este capabilă să-și rezolve disputele fără o vătămare nedorită a membrilor săi și bineînțeles că beneficiază imens de pe urma acestui fapt. La toate formele superioare de viață animală există o tendință puternică în această direcție – direcția luptei devenite ritual. Amenințarea și răspunsul tot prin amenințare au înlocuit în bună parte lupta fizică efectivă. Sigur că lupte sângeroase, pe viață și pe moarte, mai au loc din când în când, dar numai ca ultimă soluție, când semnalizarea și contrasemnalizarea agresivă nu au reușit să rezolve disputa. Intensitatea semnalelor exterioare ale modificărilor pe care le-am descris îi indică dușmanului cât de violent este animalul agresiv care se pregătește pentru acțiune.

Toate acestea funcționează extrem de bine din punct de vedere comportamental, dar fiziologic creează o oarecare problemă. Mașinăria organismului a fost pregătită pentru o eliberare masivă de energie. Dar eforturile anticipate nu se materializează. Cum se descurcă sistemul nervos autonom în această situație? El și-a concentrat toate trupele în prima linie, gata de acțiune, dar simpla lor prezență a câștigat războiul. Ce se întâmplă acum? Dacă lupta fizică ar urma, cum este firesc, după activarea masivă a sistemului nervos simpatic, toate pregătirile corporale generate de acesta ar fi folosite din plin. Energia s-ar consuma și, în cele din urmă, sistemul parasimpatic s-ar reactiva și ar restabili treptat o stare de calm fiziologic. Dar în starea încordată a conflictului dintre agresivitate și teamă totul este suspendat.

Rezultatul este că sistemul parasimpatic ripostează violent și pendulul autonom oscilează frenetic când înainte, când înapoi. Odată cu succedarea momentelor de încordare ale amenințării și contraamenințării, se pot vedea străfulgerări de activitate parasimpatică, întrepătrunse cu simptomele simpaticului. Uscăciunea gurii poate fi urmată de o salivație excesivă. Contracția intestinelor poate ceda și poate avea loc o defecație bruscă. Urina, reținută atât de puternic în vezică, poate fi eliberată în șuvoi, îndepărtarea sângelui din piele poate fi inversată masiv, paloarea extremă fiind înlocuită cu

o îmbujorare și înroșire intensă. Respirația adâncă și rapidă poate fi spectaculos întreruptă, ajungându-se la icnete și suspine. Acestea sunt încercări disperate ale sistemului parasimpatic de a contracara aparenta extravaganță a simpaticului. În condiții normale ar fi exclus ca reacții intense într-o direcție să apară simultan cu reacții intense în cealaltă direcție, dar în împrejurările extreme ale amenințării agresive, totul se dă pe moment peste cap. (Aceasta explică de ce, în cazuri extreme de șoc, se observă leșinuri sau sincope. În asemenea situații sângele care a fost îndreptat masiv spre creier este luat înapoi atât de violent, încât duce la pierderea bruscă a cunoștinței.)

Cât privește sistemul de semnalizare a amenințării, această tulburare fiziologică este un dar al naturii. Ea furnizează o sursă chiar mai bogată de semnale. În decursul evoluției aceste semne ale stării afective au apărut și s-au dezvoltat în mai multe moduri. Defecația și urinarea au devenit importante mijloace de marcarea prin miros a teritoriului la multe specii de mamifere. Exemplu cel mai comun legat de aceasta este modul în care câinii domestici își ridică piciorul în dreptul câte unui stâlp din teritoriul propriu și felul în care această activitate sporește în timpul confruntărilor amenințătoare dintre câinii rivali. (Străzile orașelor noastre sunt excesiv de stimulatoare pentru această activitate, deoarece ele constituie teritorii care se suprapun pentru atât de mulți rivali, încât fiecare câine este silit să marcheze cel mai mult prin miros aceste zone în încercarea de a face față concurenței.) Unele specii și-au dezvoltat tehnici speciale de împrăștiere a fecalelor. Hipopotamul a dobândit o coadă special aplatizată care se mișcă repede înainte și înapoi în timpul actului defecației. Efectul este cel al proiectării fecalelor ca printr-un ventilator, ceea ce duce la împrăștierea acestora pe o suprafață mare de teren. Multe specii și-au dezvoltat glande anale speciale, care adaugă mirosuri personale puternice excrementelor. Tulburările circulatorii care produc o paloare extremă sau înroșiri intense s-au îmbunătățit ca semnale prin dezvoltarea unor porțiuni de piele goală, pe față la unele specii și pe fese la altele. Pauza și şuieratul din cadrul modificărilor respiratorii s-au perfecționat în mârâieli și răgete și multe alte vocalizări agresive. S-a avansat ideea că aceasta ar fi originea întregului sistem al comunicării prin semnale vocale. O altă tendință de bază care s-a dezvoltat din tulburările respiratorii este afișarea unei atitudini de îngâmfare. Multe specii se umflă atunci când amenință și-și pot umple cu aer saci și pungi specializate. (Acest lucru este

foarte des întâlnit la păsări, care au deja o serie de saci de aer ca parte esențială a sistemelor lor respiratorii.) Ridicarea agresivă a părului a dus la dezvoltarea unor regiuni specializate cum sunt coamele, capișoanele de păr, chicile și ciucurii. Acestea, împreună cu alte zone de păr localizate au fost scoase tot mai mult în evidență. Firele de păr s-au lungit și s-au înăspriț. Pigmentația lor a fost deseori modificată drastic pentru a produce zone de contrast puternic cu blana din jur.

Când i se stârnește agresivitatea, cu firele de păr ridicate, animalul apare dintr-odată mai mare și mai înspăimântător, iar peticele de contrast devin mai mari și mai strălucitoare. Transpirația la agresivitate a devenit și ea o sursă de semnale odorifere. Anumite glande sudoripare s-au mărit enorm, devenind glande complexe producătoare de mirosuri. Acestea se pot găsi pe față, pe tălpi, pe coadă și pe diferite alte părți ale corpului multor specii.

Toate aceste îmbunătățiri au îmbogățit sistemele de comunicare ale animalelor și au făcut ca limbajul stărilor lor afective să fie mai nuanțat și mai bogat în informații. Cu alte cuvinte, ele fac „mai citeț” comportamentul amenințător al animalului stârnit. Dar aceasta este povestea pe jumătate. Până acum am luat în discuție numai semnalele autonome. Pe lângă toate acestea, animalul mai dispune și de o întreagă altă gamă de semnale, izvorâte din mișcările musculare tensionate și din pozițiile pe care le adoptă când amenință. Tot ceea ce a făcut sistemul autonom n-a fost decât să pregătească organismul pentru acțiunea mușchilor. Dar ce au făcut mușchii pentru asta? Ei au fost încordați pentru un atac violent, dar niciun atac violent nu a avut loc. Rezultatul acestei situații este o serie de mișcări cu intenție agresivă, de acțiuni ambivalente și de poziții conflictuale. Impulsurile de a ataca și de a da bir cu fugiții împing corpul când într-o direcție, când în alta. El fandează, se retrage, se răsucește lateral, se ghemuiește, sare în sus, se apleacă, se îndreaptă. Imediat ce impulsul de a ataca devine dominant, impulsul de a fugi contramandă comanda. Fiecare mișcare de retragere este controlată de o mișcare de atac. În decursul evoluției, această agitație generală s-a transformat în poziții specializate de amenințare și de intimidare. Mișcările intenționale s-au stilizat, salturile înainte și înapoi au luat forma unor răsuciri și încordări ritmice. S-a dezvoltat și perfecționat un întreg repertoriu nou de semnale agresive.

Drept consecință, putem urmări la multe specii de animale complicate

ritualuri de amenințare și „dansuri” de luptă. Combatanții se învârtesc unul în jurul celuilalt într-o manieră specific prețioasă, cu corpurile încordate și țepene. Se pot apleca, da din cap, scutura, tremura, legăna ritmic când pe o parte, când pe alta, sau pot efectua repetat alergări scurte, stilizate. Lovesec solul cu labele, își arcuiesc spinările sau își lasă capul în jos. Toate aceste mișcări intenționate acționează ca semnale de comunicare vitale și se combină eficient cu semnalele autonome pentru a da o imagine exactă a intensității agresivității trezite în adversar și pentru a indica precis echilibrul dintre impulsul de a ataca și cel de a da bir cu fugiții.

Dar asta încă nu e tot. Mai există încă o sursă importantă de semnale speciale care provine dintr-o latură comportamentală denumită activitate de transfer. Unul dintre efectele secundare ale unui conflict interior intens este acela că animalul are, uneori, manifestări ciudate și aparent lipsite de motivație. Este ca și cum ființa încordată toată, neputând să facă nimic din ceea ce dorește cu disperare, găsește printr-o altă activitate, total fără legătură, o supapă de ieșire pentru energia sa zăgăzuită. Impulsul de a da bir cu fugiții îi blochează impulsul de a ataca și viceversa, așa că își dă frâu liber simțămintelor într-un alt mod. Rivalii care se amenință pot fi văzuți cum deodată fac gesturi ciudate de prețioase și incomplete de hrănire, iar apoi își reiau într-o clipă poziția de amenințare totală. Sau se pot scărpinga sau curăța cumva, intercalând aceste mișcări cu obișnuitele manevre de amenințare. Unele specii execută acțiuni de transfer prin construire de cuiburi, adunând bucățile de material pentru cuib care se nimeresc în apropiere și lăsându-le să cadă pe cuiburi imaginare. Altele se lasă să cadă într-un „somn instantaneu”, ghemuindu-și pentru o clipă capul într-o poziție de moțiala, căscând sau întinzându-se.

Aceste activități de transfer au dat naștere multor controverse. S-a pretins că nu există nicio justificare obiectivă pentru a le considera ca acțiuni fără motivație. Dacă animalul se hrănește, înseamnă că îi este foame, iar dacă se scarpină înseamnă că îl mănâncă pielea. Se accentuează ideea că este imposibil de dovedit că unui animal care amenință nu-i este foame când execută așa-numitele acțiuni de transfer prin hrănire, sau că nu îl mănâncă pielea atunci când se scarpină. Dar asta este o critică făcută din fotoliu și, pentru oricine a observat și studiat efectiv înfruntările agresive la o gamă largă de specii, ea este evident absurdă. Tensiunea și dramatismul acestor

momente sunt de o asemenea intensitate, încât este ridicol să se pretindă că protagoniștii s-ar întrerupe, chiar și numai pentru o clipă, pentru a se hrăni de dragul hrănirii sau pentru a se scărpină de dragul scărpinatului sau pentru a dormi de dragul dormitului.

Cu toate disputele academice legate de mecanismele ce determină producerea activităților de transfer, un lucru e clar, anume că din punct de vedere funcțional ele reprezintă încă o sursă pentru dezvoltarea semnalelor de amenințare utile. Multe animale au exagerat aceste acțiuni într-o asemenea măsură, încât au devenit tot mai bătătoare la ochi și mai de efect.

Toate aceste activități prin urmare, semnalele autonome, mișcările intenționate, pozițiile ambivalente și activitățile de transfer s-au ritualizat și toate laolaltă asigură animalelor un repertoriu de semnale de amenințare. În majoritatea înfruntărilor ele vor fi suficiente pentru a rezolva disputa fără ca protagoniștii să ajungă la luptă. Dar dacă acest sistem eșuează, așa cum se întâmplă adesea în condiții de aglomerare extremă, de exemplu, atunci urmează lupta efectivă, semnalele dând frâu liber mecanismului brutal al atacului fizic. Atunci dinții sunt folosiți pentru a mușca, reteza și înjunghia, capul și coarnele pentru a împunge și străpunge, corpul pentru a izbi, pocni și împinge, picioarele pentru a sfâșia cu ghearele, a lovi și trăsni, mâinile pentru a apuca și a strânge cu putere, și uneori coada pentru a plesni și biciui. Chiar și așa se întâmplă extrem de rar ca un combatant să-l ucidă pe celălalt. Speciile care și-au perfecționat tehnici speciale de a ucide când au de-a face cu prada rareori le utilizează când se bat în cadrul speciei. (S-au făcut, uneori, erori grave în legătură cu aceasta, cu afirmații false despre presupusa relație dintre comportamentul specific atacării prăzii și activitățile caracteristice atacării unui rival. Cele două sunt perfect distincte atât ca motivație, cât și ca manifestare.) Imediat ce dușmanul a fost înfrânt în suficientă măsură, el încetează a mai reprezenta o amenințare și este ignorat. Nu are niciun rost să se mai irosească energie cu el și ca atare este lăsat s-o șteargă fără a mai fi vătămat sau persecutat.

Înainte de a lega toate aceste activități beligerante de specia noastră, mai este un aspect al agresivității animalelor care trebuie examinat. El se referă la comportamentul învinsului. Când poziția sa devine imposibil de susținut, lucrul cel mai bun pe care-l poate face este să se îndepărteze cât de repede poate. Dar aceasta nu este întotdeauna posibil. Calea pe unde ar putea

scăpa este blocată fizic sau, dacă aparține unui grup social cu legături strânse între membrii săi, el poate fi obligat să rămână în raza de acțiune a învingătorului. În oricare din aceste cazuri, el trebuie să-i semnalizeze cumva animalului mai puternic că nu mai reprezintă o amenințare și că nu intenționează să continue lupta. Dacă o amână până când este rău vătămat sau extenuat fizic, lucrul devine suficient de evident, iar animalul dominant se va îndepărta și-l va lăsa în pace. Dar dacă poate semnaliza că acceptă înfrângerea înainte ca poziția să i se înrăutățească până la această extremă nefericită, va putea evita continuarea unei pedepse aspre. Acest lucru se realizează prin adoptarea anumitor manifestări caracteristice de supunere, care îl domolesc pe atacator și-i reduc repede agresivitatea, grăbind rezolvarea disputei.

Ele operează în mai multe feluri. În esență, ele fie opresc semnalele care alimentează agresivitatea celuilalt, fie activează alte semnale, pozitiv neagresive. Prima categorie servește pur și simplu la calmarea animalului dominant, cealaltă ajută modificând activ starea psihică a acestuia. Cea mai elementară formă de a ceda este o puternică inactivitate. Deoarece agresivitatea implică mișcări violente, o atitudine statică automat semnalizează neagresivitate. Frecvent ea este combinată cu ghemuirea la pământ într-o atitudine umilă. Agresivitatea implică expunerea corpului la dimensiunile maxime, iar ghemuirea care este reversul acesteia acționează, prin urmare, ca un calmant. Schimbarea direcției privirii, astfel încât să nu-l mai fixeze pe atacator, ajută și ea, fiind opusul atitudinii de atac frontal. Sunt, de asemenea, folosite și alte atitudini opuse celei de amenințare. Dacă o anumită specie amenință prin coborârea capului, atunci ridicarea capului poate deveni un gest de calmare prețios. Dacă unui atacator i se zbârlește părul, atunci coborârea lui va sluji ca mijloc de supunere.

În unele cazuri rare, învinsul își recunoaște înfrângerea oferindu-i atacatorului o zonă vulnerabilă. Cimpanzeul, de exemplu, își întinde mâna în semn că cedează, făcând-o extrem de vulnerabilă la o mușcătură puternică. Deoarece un cimpanzeu agresiv n-ar face niciodată așa ceva, acest gest de cerșire servește la potolirea individului dominant. A doua categorie de semnale de domolire operează ca mijloace de remotivare. Animalul subordonat emite semnale care stimulează o reacție neagresivă și aceasta, când devine predominantă la atacator, îi suprimă și domină impulsul de a se



bate.

Acest lucru se face pe una din trei căi principale. Un mijloc de remotivare foarte răspândit este adoptarea poziției juvenile prin care se cere de mâncare. Individul mai slab se ghemuiește și cerșește de la cel dominant în atitudinea infantilă caracteristică speciei respective – procedeu la care apelează îndeosebi femelele când sunt atacate de masculi. De multe ori este atât de eficient, încât masculul reacționează regurgitându-i femelei niște hrană, ea încheind apoi ritualul cerșirii hranei înghițind-o. Acum, cu o stare psihică profund paternă, protectoare, masculul își pierde agresivitatea și perechea se împacă. Este ceea ce stă la baza curtării prin hrănire la multe specii, îndeosebi la păsări, unde primele faze ale formării perechii implică multă agresivitate din partea masculului. O altă acțiune cu rol de remotivare este adoptarea de către animalul mai slab a posturii sexuale caracteristice femelei. Indiferent de sex sau de starea sa sexuală el poate lua deodată poziția prin care femela își prezintă dosul. Când i se afișează atacatorului în acest mod, el stimulează o reacție sexuală care atenuează starea de agresivitate. În asemenea situații, animalul dominant, mascul sau femelă, va încăleca și se va pseudocopula fie cu masculul care cedează, fie cu femela care cedează.

O a treia formă de remotivare implică stârnirea dispoziției de a îngriji sau de a fi îngrijit. În lumea animalelor au loc multe activități de îngrijire socială sau reciprocă și ele sunt puternic asociate cu momentele mai calme, mai liniștite din viața comunității. Animalul mai slab poate fie să-l invite pe învingător să-l îngrijească, fie să dea semnale prin care cere permisiunea ca de îngrijire să se ocupe el însuși. Maimuțele utilizează mult acest mijloc și-l însoțesc cu o mimică specială, care constă dintr-un plescăit rapid din buze – versiune modificată, ritualizată a unei părți din ceremonia îngrijirii normale. Când o maimuță îngrijește o altă maimuță, ea își aruncă mereu în gură bucăți de piele și alte resturi, plescăind din buze. Exagerând mișcările plescăitului și accelerându-le, ea semnalizează că este gata să-și asume această îndatorire și, deseori, reușește în felul acesta să suprimă agresivitatea atacatorului și să-l convingă să se relaxeze și să se lase îngrijit. După un timp individul dominant este atât de alintat prin acest procedeu, încât cel slab se poate furișa nevătămat. Așadar, acestea sunt ritualurile și mijloacele prin care animalele își rezolvă implicările agresive. Expresia „cu dinții și ghearele însângerate” se referea, inițial, la activitățile brutale ale carnivorelor de ucidere a prăzii, dar

s-a aplicat incorect la modul general, la întregul subiect al luptei dintre animale. Nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Dacă e ca specia să supraviețuiască, ea pur și simplu nu-și poate permite să-și ucidă propriii membri. Agresivitatea în interiorul speciei trebuie inhibată și ținută sub control și, cu cât sunt mai puternice și sălbatice armele cu care o specie este înzestrată pentru uciderea prăzii, cu atât trebuie să fie mai puternice inhibițiile de a le folosi în rezolvarea disputelor cu rivalii. Aceasta este „legea junglei” unde apar neînțelegeri teritoriale și de ierarhie. Speciile care nu au ascultat de această lege au dispărut de mult timp.

Dar noi ca specie cum ne comportăm în această situație? Care este repertoriul nostru special de semnale de amenințare și de aplanare? Care sunt metodele noastre de luptă și cum le ținem sub control? Trezirea agresivității produce în noi aceleași revoluții fiziologice și încordări și agitații musculare care au fost descrise în contextul general al animalelor. Ca și alte specii, și noi cunoaștem o varietate de activități de transfer. În unele privințe, noi nu suntem la fel de bine echipați ca alte specii pentru a dezvolta aceste reacții elementare în semnale puternice. Nu ne putem intimidă adversarii, de exemplu, făcând să ni se zbârlească părul. O mai facem încă în momentele de șoc puternic („Mi s-a făcut părul măciucă”), dar ca semnal nu ne este de prea mare folos. În alte privințe, putem să ne descurcăm mult mai bine. Însăși nuditatea, care ne împiedică să ne zbârlim eficient, ne dă posibilitatea să emitem semnale puternice de înroșire și pălire. Putem „să ne albim de furie”, „să ne înroșim de mânie” sau „să pălim de teamă”. Cea pe care trebuie s-o urmărim aici este culoarea albă: ea dă cheia activității. Dacă se combină cu alte acțiuni care semnalizează atacul, atunci este semnalul unui pericol foarte mare. Dacă se combină cu alte acțiuni care semnalizează teama, atunci este un semnal de panică. Ea este determinată, vă reamintiți, de activitatea sistemului nervos simpatic, sistemul „mergi înainte”, și nu trebuie tratată cu ușurință. Înroșirea, pe de altă parte, este mai puțin îngrijorătoare: ea este cauzată de încercările frenetice de contrabalansare ale sistemului parasimpatic și indică faptul că sistemul „mergi înainte” este deja subminat. Adversarul supărat, roșu la față, cu care vă confrunțați este cu mult mai puțin susceptibil de a ataca decât cel alb la față, cu buzele strânse. Conflictul celui cu fața roșie este că i s-a umplut paharul, dar este totuși inhibat, pe când cel alb la față este încă gata de acțiune. Cu niciunul nu e de glumit, dar cel alb la

față este mult mai susceptibil de a porni atacul dacă nu este domolit imediat sau amenințat la rândul său cu și mai multă putere. În mod similar, respirația rapidă și adâncă este semnalul unui pericol, dar devine deja mai puțin amenințătoare când trece în pufăieli și fornăieli neregulate. Aceeași relație există între gura uscată a atacului incipient și salivația puternică a asaltului inhibat mai intens. Urinarea, defecația și leșinul își fac, de obicei, intrarea în scenă puțin mai târziu, venind în urma masivei unde de șoc ce însoțește momentele de imensă încordare. Când impulsul de a ataca și cel de a da bir cu fugiții sunt ambele puternic activate simultan, ne manifestăm printr-o serie de mișcări intenționate și posturi ambivalențe caracteristice.

Cea mai familiară dintre acestea este ridicarea unui pumn încleștat – gest care s-a ritualizat în două direcții. El se face la o anumită distanță față de adversar, undeva unde e prea departe pentru a putea fi transformat în lovitură. Astfel, funcția sa nu mai este mecanică; în schimb a devenit un semnal vizual. (Cu brațul îndoit și ținut lateral a devenit acum gestul ceremonios-sfidător al regimurilor comuniste.) S-a ritualizat și mai mult prin adăugarea mișcărilor de lovire înainte și înapoi a antebrațului. Agitarea pumnilor în felul acesta, iarăși, are mai degrabă un impact vizual decât unul mecanic. Aplicăm ritmic „lovituri” repetate cu pumnii, dar tot la o distanță în afară de orice pericol. În timp ce facem acest lucru, întregul corp poate face scurte mișcări, ca și cum am vrea să ne apropiem, acțiuni care sunt controlate permanent pentru a nu merge prea departe. Picioarele pot bate pământul cu putere și cu zgomot, iar pumnul poate fi coborât și repezit în orice obiect din apropiere. Această ultimă acțiune este un exemplu de ceva deseori întâlnit și la alte animale, unde este cunoscută sub numele de activitate redirecțională. Ceea ce se întâmplă este că, deoarece obiectul (adversarul) care stimulează atacul este prea de temut pentru a fi luat cu asalt direct, mișcările agresive sunt lăsate libere, dar trebuie redirecționate spre un alt obiect mai puțin inhibant, cum ar fi un spectator inofensiv (toți am suferit de acest lucru cândva) sau chiar un obiect inanimat. Dacă este folosit acesta din urmă, el poate fi pulverizat sau distrus cu răutate. Când soția dă cu o vază de pământ, capul soțului este, desigur, cel care zace acolo sfărâmat în bucăți. Este interesant că cimpanzeii și gorilele apelează adesea la versiunea lor proprie a acestei manifestări, atunci când sfâșie, zdrobesc și aruncă prin jur cu crengi și vegetație. Ceea ce iarăși are un puternic impact vizual.

O componentă specializată și importantă ce însoțește aceste manifestări agresive este adaptarea unor mimici amenințătoare care, împreună cu semnalele noastre vocale verbalizate ne furnizează cea mai sigură metodă de a comunica starea agresivă exactă. Dacă fața noastră zâmbitoare, discutată într-un capitol anterior, este proprie numai speciei noastre, fețele noastre agresive, așa expresive cum sunt ele, sunt în mare măsură asemănătoare cu cele ale tuturor celorlalte primate superioare. (Putem deosebi dintr-o privire o maimuță fioroasă de una speriată, dar trebuie să învățăm să recunoaștem fața maimuței prietenoase.) Regulile sunt foarte simple: cu cât impulsul de a ataca îl domină mai mult pe cel de a fugi, cu atât fața iese mai mult în evidență.

Când situația este inversă și teama devine dominantă, atunci toate detaliile feței sunt trase înapoi. La fața ce prevestește atacul sprâncenele sunt împinse înainte într-o încruntare, fruntea este netedă, colțurile gurii sunt aduse în față, iar buzele fac o linie strânsă, bosumflată. Când starea psihică începe să fie dominată de teamă, apare o față speriată, amenințătoare. Sprâncenele se ridică, fruntea se încrețește, colțurile gurii sunt trase înapoi, iar buzele se despart dezvelind dinții. Această față, adesea, însoțește alte gesturi ce par a fi foarte agresive și lucruri cum sunt încrețirea frunții și dezvelirea dinților sunt, uneori, considerate semnale „fioroase” din această cauză. Dar, de fapt, ele sunt semne de teamă, fața furnizând un prim semnal de avertizare că teama este tot mai prezentă, în ciuda persistenței gesturilor de intimidare ale restului corpului. Ea este încă, desigur, o față amenințătoare și nu poate fi tratată cu aroganță. Dacă ar exprima numai teamă, „căderea” feței ar fi abandonată și adversarul s-ar retrage.

Toată această compunere a feței o avem în comun cu maimuțele, fapt ce merită să nu-l uitați dacă vă veți afla vreodată față în față cu un babuin mare, dar există și alte fețe pe care le-am inventat pe cale culturală, cum ar fi scoaterea limbii, umflarea obrazilor, datul cu tifta și îngroșarea exagerată a trăsăturilor care îmbogățesc considerabil repertoriul nostru de mimici de amenințare. Majoritatea culturilor au mai adăugat și o serie de gesturi amenințătoare sau insultătoare care utilizează restul corpului. Mișcările agresive intenționate („a sări de nebun”) au fost perfecționate în dansuri de război violente, de multe feluri diferite și foarte stilizate. Funcția a devenit aici ațâțarea în comun și sincronizarea sentimentelor puternic agresive, mai degrabă decât o afișare în fața dușmanului. Deoarece, odată cu dezvoltarea pe

cale culturală a armelor artificiale aducătoare de moarte, am devenit o specie atât de periculoasă potențial, nu este surprinzător că dispunem de o gamă extraordinar de largă de semnale de aplanare. Avem în comun cu celelalte primate reacția elementară de supunere prin ghemuire și scâncete. În plus, am dezvoltat o întreagă gamă de atitudini de subordonare. Ghemuitul însuși s-a extins în unul în genunchi și în prosternare. Intensități mai mici ale acestora capătă expresie prin îngenunchere, aplecare și reverențe. Semnalul cheie aici este micșorarea corpului față de individul dominant. Când amenințăm ne umflăm în sus, afișându-ne înălțimea maximă, făcându-ne corpurile cât mai înalte și mai late posibil. Comportamentul la supunere trebuie, prin urmare, să acționeze în sens opus și să ducă corpul cât mai jos posibil. În loc să facem acest lucru la întâmplare, noi l-am stilizat într-o serie de trepte fixe, caracteristice, fiecare cu sensul propriu, special al semnalului. În acest context este interesant actul salutului, deoarece el arată cât de departe de gestul inițial ne poate duce formalizarea semnalelor dobândite pe cale culturală. La prima vedere, salutul militar pare o mișcare agresivă. El este similar cu versiunea semnalului dat de ridicarea brațului pentru a lovi. Diferența vitală este că palma nu este închisă și arată spre cap sau caschetă. Este, desigur, o modificare stilizată a actului de scoatere a pălăriei, care, la rândul său, făcea inițial parte din procedura de micșorare a înălțimii corpului. Separarea mișcării de aplecare respectuoasă de ghemuitul inițial, necizelat al primatelor, este, de asemenea, interesantă. Trăsătura cheie aici este coborârea privirii. Privirea directă este tipică celor mai multe atitudini de agresivitate totală. Ea face parte din cele mai fioroase expresii ale feței și însoțește gesturile cele mai beligerante. (De aceea, jocul copiilor de a te privi ochi în ochi până ce unul cedează și-și mută privirea este atât de dificil de jucat, iar fixarea cu privirea din simplă curiozitate a copilului mic – „Nu-i frumos să te holbezi” – este atât de condamnată.) Indiferent cât de mult se reduce în amplitudine prin uzanțele sociale, aplecarea respectuoasă își păstrează întotdeauna elementul de coborâre a privirii. Membrii de sex bărbătesc ai unei curți regale, de exemplu, care prin repetiție constantă și-au modificat reacțiile de aplecare respectuoasă, tot își coboară fața, dar în loc să se aplece din talie ei se înclină acum ȝepeni din ceafă, coborându-și numai capul. În ocazii mai puțin formale reacția antiholbare se manifestă prin simple mișcări de întoarcere a capului în altă direcție sau printr-o mimică de „privire

în altă parte”. Numai un individ cu adevărat agresiv te poate fixa cu privirea oricât de mult. În timpul conversațiilor obișnuite față în față, de obicei ne mutăm privirea de pe interlocutori atunci când vorbim, apoi le aruncăm din nou o privire la sfârșitul fiecărei fraze sau paragraf, pentru a le vedea reacția la ceea ce am spus. Unui conferențiar profesionist îi trebuie ceva timp până să se obișnuiască să-și privească ascultătorii drept în față, în loc să-i privească pe deasupra capetelor sau să se uite în jos la estrada pe care stă, sau la pereții laterali, sau în spatele sălii. Chiar cu gândul că se află într-o poziție dominantă, ei sunt atât de mulți, toți privindu-l fix (din sentimentul de siguranță oferit de locurile pe care șed), încât încearcă față de ei o teamă instinctivă și, la început, necontrolabilă. Numai după o practică îndelungată își poate învinge acest sentiment. Simplul act fizic, agresiv de a fi fixat cu privirea de un grup mare de oameni este și cauza „bătăliei” din stomacul actorului înainte de a-și face intrarea pe scenă. Desigur, el își are toate grijile intelectuale legate de calitatea jocului său și de felul cum acesta va fi receptat, dar masa amenințătoare de oameni care-l privesc ținută este o încercare în plus și mai grea pentru el. (Acesta este din nou un caz în care privirea din curiozitate este confundată în subconștient cu privirea amenințătoare.) Purtarea ochelarilor de vedere și de soare face ca fața să pară și mai agresivă, deoarece lărgeste artificial și accidental șablonul privirii fixe. Dacă suntem priviți de cineva care poartă ochelari avem senzația unei superholbări. Indivizii cu fire blândă tind să-și aleagă ochelari cu rame subțiri sau țară rame (fără să-și dea seama probabil de ce fac acest lucru), deoarece astfel pot vedea mai bine cu minimum de amplificare a senzației de privire fixă.

O formă mai puternică de atitudine antiholbare este acoperirea ochilor cu mâinile sau îngroparea feței în îndoitura cotului. Simplul act al închiderii ochilor întrerupe și el fixarea cu privirea și este uimitor cum anumiți indivizi își închid forțat și repetat ochii pentru scurt timp atunci când stau față în față cu străini și discută cu ei. Este ca și cum reacțiile lor de clipire normală s-au extins în momente prelungite de mascare a ochilor. Reacția dispăre atunci când conversează cu prieteni apropiați într-o situație în care se simt în largul lor. Nu este întotdeauna clar dacă prin aceasta încearcă să se ferească de prezența „amenințătoare” a străinului sau dacă încearcă să-și reducă propria rată a privirilor fixe sau amândouă concomitent.

Datorită puternicului efect de intimidare, multe specii și-au dezvoltat pete gen ochi ațintiți ca mecanisme de autoapărare. Multe molii au o pereche de ochi ficși desenați pe aripi. Ei stau ascunși până în clipa când moliile sunt atacate de prădători. Aripile atunci se deschid și expun în fața dușmanului petele-ochi strălucitori. S-a dovedit experimental că acestea au un prețios efect de intimidare asupra ucigașilor potențiali care, deseori, fug lăsând insectele nevătămate. Mulți pești și unele specii de păsări și chiar de mamifere au adoptat această tehnică. La specia noastră, produsele comerciale au folosit, uneori, același procedeu (poate cu bună știință, poate nu). Proiectanții de automobile utilizează farurile în acest mod și, adesea, adaugă la impresia generală agresivă o linie a capotei ce sugerează înfruntarea. În plus, adaugă „dinți dezveliți” sub forma unei grile de metal între „petele ochi”. Cum drumurile au ajuns tot mai aglomerate și șofatul a devenit o activitate tot mai beligerantă, fețele amenințătoare ale automobilelor s-au îmbunătățit și rafinat progresiv, dându-le șoferilor lor o imagine din ce în ce mai agresivă. La o scară mai mică, anumitor produse li s-au dat denumiri comerciale cu iz amenințător, cum ar fi OXO, OMO, OZO și OVO. Din fericire pentru fabricanți, acestea nu-i îndepărtează pe clienți: dimpotrivă, ele atrag ochiul și, odată atras, se dovedesc a nu fi nimic altceva decât cutii de carton inofensive. Dar impactul s-a creat deja spre acel produs mai curând decât spre cele ale concurenței.

Am menționat mai înainte că cimpanzeii folosesc ca tehnică de domolire a agresivității întinderea unei mâini spre individul dominant. Și noi avem acest gest sub forma cerșitului tipic sau a atitudinii de implorare. De asemenea, l-am adaptat ca gest de salut cu foarte largă răspândire sub forma unui strâns de mână amical. Deseori, gesturile prietenoase se dezvoltă din gesturi de supunere. Am văzut mai înainte cum s-a întâmplat acest lucru cu reacțiile de zâmbet și de râs (care ambele, întâmplător, încă mai apar în situații de aplanare sub forma zâmbetului timid și a chicotitului nervos). Strânsul mâinilor apare ca rimai reciproc între indivizi de rang mai mult sau mai puțin egal, dar se transformă în înclinare pentru a săruta mâna întinsă când există o inegalitate puternică de rang. (Odată cu adâncirea „egalității” dintre sexe și diferitele clase, acest ultim rafinament devine acum tot mai rar, dar persistă încă în anumite sfere specializate, unde aderarea la ierarhii formale de dominație este strictă, ca în cazul Bisericii.) În anumite cazuri strânsul

mâinilor s-a modificat în strângerea propriilor mâini sau frângerea mâinilor. La unele culturi, aceasta este aplanarea standard prin salut, la altele se manifestă numai în contextele extreme ale „implorării”.

Există multe alte particularități culturale pe tărâmul comportamentului de supunere, cum sunt aruncarea prosopului sau prezentarea steagului alb, dar acestea nu trebuie să ne preocupe aici. Totuși, unul sau două dintre mijloacele de remotivare mai simple merită a fi menționate, chiar și numai pentru că sunt într-o relație interesantă cu șabloane similare la alte specii. Vă amintiți că anumite șabloane juvenile, sexuale sau de îngrijire erau aplicate față de indivizi agresivi sau potențial agresivi ca metodă de trezire a unor sentimente neagresive ce intrau în competiție cu cele mai violente și pe care, în final, le suprimau.

La specia noastră, comportamentul juvenil la adulții supuși este extrem de frecvent în faza de curtare. Perechea aflată în faza de curtare adoptă adesea „limbajul copiilor”, nu pentru că cei doi se îndreaptă ei înșiși și spre calitatea de părinți, ci pentru că prin aceasta partenerului i se trezesc sentimente protectoare maternel sau patern, suprimându-se, astfel, sentimentele mai agresive (sau, în cazul de față, cele care provoacă teama). Este amuzant, gândindu-ne la evoluția acestui șablon la păsări, care se hrănesc reciproc în faza de curtare, să constatăm extraordinara creștere a ponderii hrănirii reciproce la specia noastră în faza de curtare. În nicio altă perioadă a vieții nu depunem atâta străduință să ne introducem bucățile gustoase de hrană unul în gura celuilalt sau să ne oferim unul altuia cutii cu ciocolată. Cât privește remotivarea în direcția sexului, ea are loc ori de câte ori un subordonat (mascul sau femelă) adoptă o atitudine generală de „feminitate” față de un individ dominant (mascul sau femelă) într-un context mai curând agresiv decât sexual propriu-zis. Această atitudine are o largă răspândire, dar cazul mai special al adoptării poziției de afișare sexuală a femelei, cu prezentarea dosului ca gest de atenuare a agresivității, a dispărut odată cu dispariția a însăși poziției sexuale inițiale. Acum ea este limitată la o formă de pedeapsă școlară, biciuirea ritmică înlocuind penetrările pelviene ritmice ale masculului dominant. Nu cred că profesorii ar mai persista în această practică dacă ar fi pe deplin conștienți de faptul că, în realitate, execută cu elevii lor o formă de ritual copulator specific primatelor ancestrale.



Ar putea tot atât de bine să producă durere victimelor lor fără a le sili să adopte poziția aplecat din șale a femelelor supuse. (Este semnificativ că elevele sunt rareori, dacă sunt vreodată, bătute în felul acesta – originea sexuală a actului ar deveni atunci prea evidentă). O autoritate în materie a avansat ideea plină de imaginație că motivul pentru care școlarii sunt, uneori, siliți să-și dea jos pantalonii pentru administrarea pedepsei nu are legătură cu sporirea durerii, ci mai degrabă pentru a permite masculului dominant să urmărească înroșirea feselor pe măsură ce bătaia progresează, ceea ce amintește atât de mult de înroșirea feselor femelei primate când se află în plin act sexual. Fie că este așa sau nu, un lucru e cert în legătură cu acest ritual ieșit din comun, anume că este un eșec jalnic ca mijloc de domolire a agresivității prin remotivare. Cu cât nefericitul elev îl stimulează criptosexual mai mult pe masculul dominant, cu atât acesta este mai tentat să perpetueze ritualul și, deoarece penetrările ritmice s-au modificat simbolic în lovituri de băț, victima se află exact acolo de unde a pornit. El a reușit să devieze un atac direct într-unul sexual, dar a fost apoi înșelat prin convertirea simbolică a acestui atac sexual înapoi în alt șablon agresiv.

Al treilea mijloc de remotivare, cel al îngrijirii, joacă un rol minor, dar util la specia noastră. Noi folosim deseori mișcări de mângâiere sau alintare pentru a alina un individ agitat și mulți dintre membrii mai dominanți ai societății își petrec ore în șir fiind îngrijiți și periați de subordonați. Dar vom reveni asupra acestui subiect în alt capitol. Activitățile de transfer joacă și ele un rol în înfruntările noastre agresive și apar în aproape orice situație de stres sau tensiune. Totuși, noi ne deosebim de alte animale prin aceea că nu ne limităm numai la cele câteva șabloane de transfer specifice speciei. Practic noi apelăm la orice acțiune banală ca supapă pentru sentimentele noastre ținute în frâu. Într-o stare conflictuală agitată putem să mutăm un lucru de colo-colo, să aprindem o țigară, să ne ștergem ochelarii, să ne uităm la ceasul de la mână, să ne turnăm o băutură sau să mestecăm mici porții de mâncare. Oricare din aceste acțiuni, bineînțeles, poate fi făcută din motivele funcționale normale, dar când au rolul de activități de transfer, ele nu mai îndeplinesc aceste funcții. Obiectele care sunt rearanjate erau deja așezate corespunzător. Ele nu erau puse la voia întâmplării și s-ar putea într-adevăr să arate mai rău după rearanjarea lor agitată. Țigara aprinsă într-un moment de tensiune poate fi începută exact atunci când una foarte bună și neterminată tocmai a fost

strivită cu nervozitate. De asemenea, ritmul fumatului, când subiectul se află într-o stare de încordare nu are nicio legătură cu nevoia fiziologică de un surplus de nicotină a organismului. Ochelarii lustruiți cu atâta minuțiozitate sunt deja curați. Ceasul întors atât de energic nu trebuia neapărat întors, iar când ne uităm la el ochii nici măcar nu înregistrează ora pe care o arată. Când sorbim o băutură ca activitate de transfer nu o facem pentru că ne este sete. Când mestecăm mâncare ca activitate de transfer o facem nu pentru că ne este foame.

Toate aceste acțiuni sunt făcute nu pentru utilitatea lor normală, ci pur și simplu de dragul de a face ceva în încercarea de a ne elibera din starea de încordare. Ele apar foarte frecvent cu deosebire în fazele inițiale ale contactelor sociale, când teama și agresivitatea nu sunt prea bine ascunse și sunt gata să iasă la suprafață. La un dineu sau la orice mică întrunire socială, imediat ce ritualurile de calmare reciprocă prin strângeri de mâini și zâmbete s-au consumat, se oferă de îndată țigări de transfer, băuturi de transfer și gustări de transfer. Chiar și la distracțiile de amplasare, cum sunt teatrul și cinematograful, cursul evenimentelor este întrerupt în mod deliberat prin scurte intervale în care publicul își poate oferi mici porții din activitățile de transfer favorite.

Când ne aflăm în momente de tensiune agresivă mai intensă, avem tendința să ne orientăm spre acele activități de transfer pe care le avem în comun cu alte specii de primat, iar supapele noastre de refulare devin mai primitive. Cimpanzeul într-o asemenea situație poate fi văzut făcând mișcări de scărpinare repetate și agitate, care sunt de o natură specială și diferă de reacția normală la mâncărime. El se limitează în mare parte la regiunea capului și, uneori, la brațe. Mișcările în sine sunt destul de stilizate. Noi ne comportăm foarte asemănător, executând cu prețiozitate acțiuni de transfer prin îngrijire. Ne scărpinăm în cap, ne roadem unghiile, ne „spălăm” fața cu mâinile, ne tragem de barbă sau de mustață dacă le avem, sau ne aranjăm pieptănătura, ne frecăm, ne ciupim, inspirăm cu putere sau ne suflăm nasul, ne tragem de lobii urechilor, ne scobim în urechi, ne frecăm bărbiile, ne lingem buzele sau ne frecăm mâinile una de alta ca pentru a le clăti. Dacă se studiază cu atenție momentele de conflict puternic, se poate observa că aceste acțiuni sunt executate toate în mod mecanic, fără ajustările locale atente ale adevăratelor acțiuni de îngrijire. Scărpinatul în cap ca acțiune de transfer

poate să difere remarcabil de la un individ la altul, dar fiecare își dezvoltă propriul mod oarecum invariabil și caracteristic de a o face. Cum nu este vorba de o curățare reală a capului, prea puțin contează că toată atenția se concentrează asupra unei singure zone în timp ce celelalte sunt ignorate. În orice interacțiune socială între indivizii unui grup mic, membrii subordonați din cadrul grupului pot fi ușor identificați prin frecvența mai mare a acțiunilor lor de transfer prin îngrijire. Individul cu adevărat dominant poate fi recunoscut prin absența aproape totală a unor astfel de acțiuni. Dacă pretinsul membru dominant al grupului execută, de fapt, un număr mare de mici acțiuni de transfer, asta înseamnă că dominația sa oficială este amenințată într-un fel oarecare de ceilalți indivizi prezenți.

În discutarea tuturor acestor șabloane comportamentale, agresive și de supunere, s-a considerat că indivizii în cauză „au spus adevărul” și nu și-au modificat conștient și deliberat acțiunile pentru a atinge scopuri speciale. Mai mult „mințim” prin cuvinte decât prin celelalte semnale de comunicare, dar chiar și așa fenomenul nu poate fi complet neglijat. Este extrem de dificil să „rostești” neadevăruri cu genul de șabloane comportamentale pe care le discutăm, dar nu și imposibil. După cum am menționat deja, când părinții adoptă acest procedeu față de copiii mici, de obicei eșuează mult mai mult decât își dau ei seama. Totuși între adulți, care sunt mult mai preocupați de conținutul informației verbalizate din cadrul interacțiunilor sociale, el poate avea mai mult succes. Din păcate pentru mincinosul comportamental, el minte, de obicei, numai cu anumite elemente selectate din întregul său sistem de semnalizare. Altele însă, de care nu este conștient, strică jocul. Mincinoșii comportamentali cu cel mai mare succes sunt aceia care, în loc să se concentreze conștient pe modificarea semnalelor specifice, își imaginează că se află în starea sufletească de bază pe care vor să o transmită, lăsând apoi ca micile detalii să aibă singure grijă de ele. Această metodă este frecvent utilizată cu mare succes de mincinoșii profesioniști, cum sunt actorii și actrițele. Toată viața, toată munca lor constă din minciuni comportamentale, proces care uneori poate fi extrem de dăunător vieții particulare. Și politicienilor și diplomaților li se cere să folosească abuziv minciunile comportamentale, dar, spre deosebire de actori, ei nu sunt social „autorizați să mintă” și sentimentul de vinovăție rezultat tinde să se amestece în rolurile pe care le interpretează. De asemenea spre deosebire de actori, ei nu urmează

cursuri prelungite de pregătire în acest sens. Chiar și fără pregătire de specialitate este posibil, cu puțin efort și cu o studiere atentă a faptelor prezentate în cartea de față, să se obțină efectul dorit. Am testat în mod deliberat acest lucru într-una sau două ocazii, cu un oarecare succes când am avut de a face cu poliția. Raționamentul meu a fost că dacă există o puternică tendință biologică de a ți se diminua agresivitatea prin gesturi de supunere, atunci această predispoziție ar trebui să se lase manipulată dacă se folosesc semnalele corespunzătoare. Majoritatea șoferilor când sunt prinși de poliție pentru o încălcare minoră a regulilor de circulație, reacționează imediat, pledând în favoarea nevinovăției lor sau scuzându-se într-un fel sau altul pentru conduita lor. Acesta este cel mai rău mod posibil de a acționa. El îl obligă pe polițist să contraatace. Dacă, în schimb, se adoptă o atitudine de supunere vrednică de plâns, ofițerului de poliție îi va fi tot mai greu să-și înfrângă un sentiment de diminuare a agresivității. Admiterea totală a vinei pusă pe seama purei prostii și inferiorității îl aduce pe polițist într-o poziție de dominație imediată din care îi vine greu să atace. Trebuie exprimată grațitudinea și admirația pentru eficiența acțiunii sale de a te fi oprit.

Dar cuvintele nu sunt suficiente. Trebuie adăugate atitudinile și gesturile corespunzătoare. Trebuie exprimate clar teama și supunerea atât prin atitudinea corpului, cât și prin mimică. Mai presus de toate, este esențial să te dai repede jos din mașină și să te îndepărtezi de ea, apropiindu-te de polițist. Nu trebuie lăsat să se apropie el de tine și nici silit să se abată din drum și prin aceasta să-l ameninți. Mai mult, stând în mașină rămâi pe propriul tău teritoriu. Îndepărtându-te de ea, automat îți slăbești statutul teritorial. În plus, poziția șezândă din interiorul mașinii este inherent o poziție de dominare. Puterea poziției șezânde nu este un element neobișnuit în comportamentul nostru. Nimănui nu-i este permis să șadă dacă „regele” stă în picioare. Când „regele” se ridică, toată lumea se ridică. Aceasta este o excepție specială de la regula generală a verticalității agresive, după care gradul de supunere crește paralel cu micșorarea înălțimii asumate prin poziția corpului. Prin urmare, părăsind mașina, îți pierzi atât drepturile teritoriale, cât și poziția șezândă de dominare și te pui într-o postură corespunzător coborâtă pentru acțiunile de supunere care urmează. Odată ridicat în picioare este important, totuși, să nu-ți ții corpul drept, ci să-l aduci de spate, să-ți lași capul încet în jos și, în general, să arăți prăbușit. Tonul vocii este la fel de

important ca și cuvintele folosite. Mimica de neliniște și privirile aruncate în altă parte sunt și ele de preț și nu strică de adăugat câteva acțiuni de transfer prin autoîngrijire ca măsură de prevedere. Din nefericire, ca șofer te afli într-o stare în esență agresivă, de apărare teritorială și este extrem de dificil să înșeli pe cineva în legătură cu această stare. Asta cere fie o practică îndelungată, fie cunoștințe practice solide despre semnalele comportamentale nonverbale. Dacă exercităm puțin prea multă dominație personală în viața de zi cu zi, experiența, chiar pregătită în mod conștient și deliberat, poate fi prea neplăcută și ar fi preferabil să plătiți amenda.

Deși acesta este un capitol despre comportamentul specific luptei, ne-am ocupat până acum numai de metode de a evita lupta propriu-zisă. Când situația se deteriorează într-atât încât în final se ajunge la contact fizic, maimuța goală - neînarmată - se comportă într-un mod care contrastează interesant de mult cu cel întâlnit la alte primare. Pentru acestea dinții sunt armele cele mai importante, dar pentru noi sunt mâinile. Dacă animalele apucă și mușcă, noi apucăm și strângem sau lovim cu pumnii strânși. Numai la sugari sau la copiii foarte mici mușcatul joacă un rol foarte important în lupta neînarmată. La ei, desigur, nu s-au putut încă dezvolta mușchii brațelor și palmelor în suficientă măsură încât să producă un impact deosebit cu ei.

Astăzi putem urmări lupta neînarmată între adulți într-o serie de versiuni foarte stilizate cum ar fi luptele greco-romane, judoul și boxul, dar în forma sa inițială nemodificată este rară în prezent. În clipa în care începe lupta serioasă, sunt aruncate în joc arme artificiale de tot felul. În forma lor cea mai rudimentară, acestea sunt aruncate sau folosite ca prelungiri ale pumnului pentru a aplica lovituri puternice. În condiții speciale cimpanzeii au reușit să-și prelungească atacurile în felul acesta. S-a observat că în condiții de semicaptivitate ei ridică o creangă și o reped cu putere în jos, pe corpul unui leopard înghesuit sau o folosesc ca să desprindă bucăți de pământ pe care le aruncă în trecători peste un șanț cu apă. Dar există puține dovezi că ei folosesc aceste metode cât de cât în sălbăticie și nicio dovadă că le folosesc unul contra celuilalt în disputele dintre rivali. Cu toate acestea, ele aruncă o rază de lumină asupra modului în care am început probabil, armele artificiale fiind create în primul rând ca mijloc de apărare împotriva altor specii și pentru uciderea prăzii. Utilizarea lor în luptele din interiorul speciei a fost aproape sigur un curent secundar, dar, odată ce armele existau, ele se puteau

folosi pentru a rezolva orice urgență, indiferent de context.

Cea mai simplă formă de armă artificială este un obiect natural dur, solid, dar nemodificat, din lemn sau piatră. Prin îmbunătățirea simplă a formelor acestor obiecte, acțiunile primare de aruncare și lovire s-au amplificat prin adăugarea mișcărilor de împungere, retezare, tăiere și înjunghiere.

Următorul mare curent comportamental în cadrul metodelor de atac a fost mărirea distanței dintre atacator și dușman și tocmai acest pas este cel care aproape ne-a distrus. Sulițele pot acționa la distanță, dar bătaia lor este prea limitată. Săgețile sunt mai bune, dar le lipsește precizia. Tunurile acoperă distanța în mod dramatic, dar bombele aruncate din cer pot acoperi un domeniu și mai mare, iar rachetele sol-sol pot purta „lovitura” atacatorului chiar și mai departe. Rezultatul este că rivalii, în loc să fie înfrânți sunt distruși fără discriminare. După cum am explicat mai înainte, scopul agresivității din interiorul speciei la nivel biologic este supunerea și nu uciderea dușmanului. Etapele finale de distrugere a vieții sunt evitate deoarece dușmanul fie dă bir cu fugiții, fie își recunoaște înfrângerea. În ambele cazuri, confruntarea agresivă se termină în acest moment: disputa este rezolvată. Dar în clipa în care atacul se face de la o asemenea distanță, încât semnalele de domolire a agresivității date de învinși nu pot fi văzute de învingători, atunci agresivitatea violentă continuă să facă ravagii. Ea se poate domoli numai printr-o confruntare directă încheiată cu supunere necondiționată sau cu fuga dușmanului. Niciuna din acestea nu se poate vedea de la distanța de la care se dau atacurile moderne și rezultatul este o ucidere în masă într-o proporție neîntâlnită la nicio altă specie. Ajutarea și încurajarea acestei mutilări este scopul cooperării noastre evolute. Atunci când ne-am îmbunătățit această trăsătură în vederea vânării prăzii, ea ne-a prins bine, dar acum s-a întors împotriva noastră. Puternicul impuls către o asistență mutuală căruia i-a dat naștere a devenit susceptibil de a fi folosit în scopul unei puternice colaborări în contexte ale agresivității în interiorul speciei. Loialitatea la vânătoare a devenit loialitate în luptă și așa s-a născut războiul. Ca o ironie, tocmai evoluția unui impuls adânc înrădăcinat de a ne ajuta semenii a fost principala cauză a tuturor marilor orori ale războiului. Acesta este cel care ne-a mânat înainte și ne-a dat bandele, gloatele, hoardele și armatele. Fără el acestora le-ar lipsi coeziunea și agresivitatea ar căpăta încă

o dată un caracter „personal”.

S-a avansat ideea că, deoarece am evoluat ca ucigași de pradă specializați, am devenit automat ucigași de rivali și că există în noi impulsul înăscut de a ne ucide adversarii. Dovezile, așa cum am explicat deja, infirmă acest lucru. Ceea ce vrea animalul este să se apere, nu să ucidă. Scopul agresării este dominația, nu distrugerea și, în esență, nu părem să ne deosebim de alte specii în această privință. Nu există niciun motiv plauzibil pentru a susține contrariul. Ceea ce s-a întâmplat, totuși, este că datorită combinației vicioase dintre distanța de la care se dă atacul și spiritul de cooperare în grup, pentru indivizii implicați în luptă scopul inițial s-a estompat. Ei atacă acum mai mult pentru a-și sprijini camarazii decât pentru a-și domina dușmanii și înclinația lor inerentă de a-și domoli agresivitatea în cazul confruntării directe are prea puține șanse sau nicio șansă de a fi pusă în valoare.

Această evoluție nefericită s-ar putea încă dovedi a fi dezastrul nostru și ar putea duce la dispariția rapidă a speciei. Firește, această dilemă a dat naștere multor activități de transfer, făcându-i pe mulți să se scarpine în cap. O soluție preferată este o masivă dezarmare reciprocă; dar pentru a fi eficientă aceasta ar trebui dusă până la o limită aproape imposibilă, aceea care să facă astfel încât toate luptele viitoare să se desfășoare numai ca înfruntări prin contact direct, prin care semnalele automate, directe, de domolire a agresivității ar putea deveni din nou funcționale. O altă soluție este depatriotizarea membrilor diferitelor grupări sociale, dar aceasta ar acționa împotriva unei trăsături biologice fundamentale speciei noastre. Imediat ce s-ar putea încheia alianțe într-o direcție, ele s-ar rupe în alta. Tendința naturală de a forma grupări sociale n-ar putea fi niciodată eradicată fără o modificare genetică majoră în structura noastră care ar duce automat la dezintegrarea structurii noastre sociale complexe.

O a treia soluție este de a găsi și promova înlocuitori simbolici, inofensivi pentru război; dar dacă aceștia sunt cu adevărat inofensivi, atunci, în mod inevitabil, vor rezolva numai într-o foarte mică măsură problema reală. Merită să ne amintim aici că problema, la nivel biologic, este o problemă de apărare teritorială în grup și, în perspectiva supraaglomerării masive a speciei noastre, este și o problemă de expansiune teritorială în grup. Oricât de multe meciuri de fotbal internaționale de răsunet am avea, ele tot nu pot rezolva

problema.

O a patra soluție este perfecționarea controlului intelectual asupra agresivității. Se argumentează că, din moment ce inteligența ne-a adus într-o asemenea încurcătură, tot ea este cea care trebuie să ne scoată la liman. Din nefericire, acolo unde este vorba de chestiuni atât de fundamentale ca cea a apărării teritoriale, centrii noștri nervoși superiori cedează cu toții impulsurilor centrilor inferiori. Controlul intelectual ne poate ajuta până într-un punct, dar nu și mai departe. În ultimă instanță, nu ne putem baza pe el și un singur act emoțional nejudicat poate strica tot ce a realizat controlul intelectual.

Singura soluție biologică sigură a dilemei este o depopulare masivă, sau o răspândire rapidă a speciei pe alte planete, combinată, dacă este posibil, cu concursul tuturor celorlalte patru acțiuni deja menționate. Știm deja că dacă populația planetei continuă să crească cu actualul ritm terifiant, agresivitatea scăpată de sub control va crește dramatic. Acest lucru a fost dovedit decisiv prin experiențe de laborator. Supraaglomerarea masivă va produce stresuri și tensiuni sociale care ne vor spulbera organizarea socială cu mult înainte de a ne face să murim de foame. Ea va acționa direct împotriva perfecționării controlului intelectual și va spori sălbatic probabilitatea exploziei emoționale. O asemenea evoluție nu poate fi preîntâmpinată decât printr-o scădere pronunțată a ratei natalității. Din păcate, aici apar două piedici serioase. Așa cum am explicat deja unitatea familială – care este încă unitatea de bază a tuturor societăților noastre – este un mijloc de creștere a progeniturilor. Ea a evoluat până la stadiul său avansat și complex ca sistem de producere, protejare și maturizare a progeniturilor. Dacă această funcție este diminuată drastic sau eliminată temporar, modelul perechii-cuplu va avea de suferit, ceea ce-și va pune amprenta personală asupra societății, degenerând în haos social. Dacă, pe de altă parte, s-ar face o încercare de încurajare selectivă a natalității anumitor perechi, permițându-le să procreeze liber, altele fiind împiedicate să facă acest lucru, aceasta ar acționa împotriva spiritului fundamental de cooperare al societății. Concluzia la care se ajunge în simpli termeni numerici este că, dacă toți membrii adulți ai populației formează perechi și se înmulțesc, ei își pot permite să producă numai două progenituri de pereche dacă ar fi să se mențină comunitatea la un nivel constant. Atunci fiecare individ se va reproduce, de fapt, pe el sau pe ea. Admițând faptul că un



mic procentaj al populației deja nu reușește să se împerecheze și să se înmulțească și că vor exista întotdeauna o serie de morți premature din accidente sau alte cauze, mărimea medie a unei familii poate fi, de fapt, puțin mai mare. Chiar și așa, va reprezenta o povară mai grea pentru mecanismul perechilor-cuplu. Numărul mai mic de progenituri va însemna că vor trebui făcute eforturi mai mari în alte direcții pentru a menține perechile-cuplu strâns legate. Dar acesta este un risc cu mult mai mic în perspectiva timpului, decât alternativa supraaglomerării sufocante.

Pentru a rezuma deci, cea mai bună soluție de a asigura pacea lumii este promovarea pe scară largă a anticoncepționalelor sau a avortului. Avortul este o măsură drastică și poate implica tulburări emoționale grave. Mai mult, odată ce un zigot s-a format prin actul fertilizării, el constituie un nou membru individual al societății și distrugerea sa este, de fapt, un act de agresiune, ceea ce reprezintă exact modelul comportamental pe care încercăm să-l ținem sub control. Anticoncepționalele sunt evident preferabile și orice grupări religioase sau de altă natură „moralizatoare” care i se opun trebuie să fie conștiente de faptul că se angajează într-o periculoasă sporire a șanselor războiului. Odată ridicată problema religiei, poate că merită să privim mai îndeaproape acest ciudat model de comportament animal înainte de a continua să ne ocupăm de alte aspecte ale activităților agresive ale speciei noastre. Nu este un subiect ușor de abordat, dar ca zoologi trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru a observa mai degrabă ceea ce se întâmplă efectiv decât să ascultăm ceea ce se presupune că se întâmplă. Dacă procedăm așa suntem nevoiți să concluzionăm că, în sens comportamental, activitățile religioase constau din alăturarea unor grupuri de oameni pentru a-și manifesta în mod repetat și prelungit supunerea în vederea domolirii unui individ dominant. Individul dominant în chestiune ia multe forme în diferitele culturi, dar are întotdeauna ca factor comun o imensă putere. Uneori, el ia forma unui animal din altă specie sau a unei versiuni idealizate a acestuia. Câteodată, este înfățișat mai mult ca un membru înțelept și bătrân al propriei noastre specii. Alteori, el devine mai abstract și este numit simplu „Cel de sus” sau i se atribuie alte denumiri asemănătoare. Reacțiile de supunere față de acesta pot consta din închiderea ochilor, coborârea capului, împreunarea mâinilor într-un gest implorator, îngenuncherea, sărutarea pământului sau chiar prosternare totală, însoțite frecvent de vocalizări tânguitoare sau

psalmodice. Dacă aceste acțiuni de supunere au succes, individul dominant este îmbunat. Deoarece puterile sale sunt atât de mari, ceremoniile de îmbunare trebuie să aibă loc la intervale repetate și dese, pentru a preîntâmpina ca mânia să se aprindă iarăși. Individul dominant este, de obicei, dar nu întotdeauna, cunoscut sub numele de zeu. Din moment ce niciunul din acești zei nu există într-o formă tangibilă, de ce au fost oare inventați? Pentru a găsi răspunsul la întrebare trebuie să ne întoarcem la originea noastră ancestrală, înainte de a fi devenit vânători cu spirit de cooperare trebuie să trăiam în grupuri sociale de tipul celor întâlnite azi la alte specii de maimuțe cu și fără coadă. Acolo, în cazurile obișnuite, fiecare grup este dominat de un singur mascul. El este șeful, suveranul, și fiecare membru al grupului trebuie să-l mulțumească, altfel suferă consecințele. Totodată, el este cât se poate de activ în protejarea grupului față de pericolele din afară și în rezolvarea gâlcevilor dintre inferiorii săi. Întreaga viață a unui membru al unui astfel de grup se învârteste în jurul animalului dominant. Rolul său de atotputernic îi dă un statut de zeu. Revenind acum la strămoșii noștri imediați, este clar că, odată cu întărirea spiritului de cooperare atât de vital pentru succesul grupului la vânătoare, aplicarea autorității individului dominant trebuia sever limitată dacă era ca loialitatea celorlalți membri ai grupului să rămână activă, nu pasivă. Ei trebuiau să dorească să-l ajute în loc ca pur și simplu să se teamă de el. Iar el trebuia să devină într-o mai mare măsură „unul de-al lor”.

Tiranul-maimuță demodat trebuia să dispară, iar în locul său să se ridice un lider al maimuței goale mai tolerant, mai cooperant. Pasul era esențial pentru noul tip de organizare bazată pe „ajutor reciproc” spre care se mergea, dar el a ridicat o problemă. Dominația totală a membrului numărul unu al grupului fiind înlocuită cu o dominație moderată, el nu mai putea comanda o supunere necondiționată. Această modificare în ordinea lucrurilor, vitală cum era pentru noul sistem social, lăsa, totuși, un gol. Din formația noastră ancestrală a rămas nevoia de o figură atotputernică ce putea ține grupul sub control și locul vacant a fost completat prin inventarea unui zeu. Influența imaginii zeului inventat putea atunci acționa ca forță suplimentară la influența de-acum mai restrânsă a liderului grupului.

La prima vedere, este surprinzător că religia a avut așa succes, dar vigoarea sa extremă este pur și simplu măsura forței tendinței noastre biologice fundamentale, moștenite direct de la strămoșii noștri maimuțe, de a

ne supune unui membru dominant, atotputernic al grupului. Din această cauză religia s-a dovedit extrem de valoroasă ca mijloc de întărire a coeziunii sociale și este îndoielnic că specia noastră ar fi putut progresa prea mult fără ea, dată fiind combinația unică a împrejurărilor originii noastre evolutive. Ea a condus la o serie de produse secundare bizare, cum este credința într-o „altă viață” unde vom cunoaște, în sfârșit, figurile zeilor. Ei au fost, din motive deja explicate, împiedicați să ni se alăture în viața actuală, dar omisiunea poate fi corectată într-o viață ulterioară. Pentru a ajuta la acest lucru, s-au conceput tot felul de practici stranii legate de ce trebuie făcut cu corpul când murim. Dacă urmează să ne alăturăm suveranilor noștri dominanți, trebuie să fim bine pregătiți pentru această ocazie și trebuie îndeplinite ceremonii de înmormântare minuțioase.

Totodată, religia a dat naștere și multor suferințe și mizerii nenesesare, pretutindeni unde s-a hiperformalizat în aplicare și ori de câte ori „asistenții” profesioniști ai zeului n-au putut rezista tentației de a „împrumuta” puțin din puterea lui pentru a o folosi ei înșiși. Dar în ciuda istoriei sale pestrițe ea este o trăsătură a vieții noastre sociale fără de care nu putem trăi. Ori de câte ori devine de neacceptat este respinsă în liniște sau uneori violent, dar imediat apare din nou într-o formă nouă, mascată cu grijă probabil, dar conținând în totalitate aceleași vechi elemente de bază. Pur și simplu avem nevoie să „credem în ceva”. Numai o credință comună va cimenta legăturile dintre noi și ne va ține sub control. S-ar putea argumenta că, pornind de la această premisă, orice credință e bună atât timp cât este suficient de puternică; dar nu-i chiar așa. Ea trebuie să impresioneze și trebuie să se simtă că impresionează. Natura noastră de a trăi în comun cere executarea și participarea la un ritm de grup elaborat. Eliminarea „fastului și a detaliilor” ar lăsa un gol cultural imens, iar îndoctrinarea n-ar mai reuși să opereze în mod adecvat la nivel emoțional, profund, atât de vital pentru ea. De asemenea, anumite tipuri de credință sunt mai risipitoare și mai ridicole decât altele și pot abate o comunitate spre modele comportamentale rigide, care-i stânjenesc dezvoltarea calitativă. Ca specie noi suntem un animal predominant inteligent și explorator, iar credințele grefate pe acest fapt sunt cele mai benefice pentru noi. Credința în valabilitatea acumulării de cunoștințe și în înțelegerea științifică a lumii în care trăim, în crearea și aprecierea fenomenelor estetice în toate formele lor multiple și în lărgirea și adâncirea domeniului nostru de

experiențe în viața de zi cu zi devine rapid „religia” timpurilor noastre. Experiența și înțelegerea sunt imaginile cam abstracte ale zeilor noștri, iar ignoranța și prostia îi supără pe aceștia. Școlile și universitățile ne-au devenit centre de pregătire religioasă, bibliotecile, muzeele, galeriile de artă, teatrele, sălile de concert și arenele sportive ne sunt locurile de adorație în comun. Acasă ne divinizăm cărțile, ziarele, revistele, radiourile și televizoarele, într-un fel, încă mai credem în viața de apoi, deoarece o parte din recompensa adusă de munca noastră creativă este sentimentul că prin ea vom „continua să trăim” și după moarte. Ca toate religiile, și aceasta își are pericolele ei, dar dacă tot trebuie să avem o religie, și se pare că avem nevoie de așa ceva, atunci apare, cu siguranță, ca cea mai adecvată pentru calitățile biologice unice ale speciei noastre. Adoptarea ei de către o majoritate mereu în creștere a populației mondiale poate sluji ca o sursă de optimism compensator și liniștitor, care să se opună pesimismului exprimat anterior în legătură cu viitorul nostru imediat din punct de vedere al șanselor de supraviețuire a speciei.

Înainte de a începe această disertație pe teme religioase, am examinat natura unui singur aspect al organizării agresivității la specia noastră, anume apărarea în grup a unui teritoriu. Dar așa cum am explicat la începutul acestui capitol, maimuța goală este un animal cu trei forme sociale distincte de agresivitate și trebuie acum să le avem în vedere și pe celelalte două. Ele sunt apărarea teritorială de către familie ca unitate în cadrul unei unități mai mari, de grup, și menținerea individuală a poziției personale din cadrul ierarhiei sociale.

Apărarea spațiului căminului familial ne-a însoțit pe tot parcursul masivelor noastre progrese arhitecturale. Chiar și clădirile cele mai mari când sunt concepute ca spații de locuit sunt împărțite cu asiduitate în unități repetabile, câte una de familie. O „diviziune a muncii” în arhitectură a existat în prea mică măsură sau deloc. Nici chiar introducerea clădirilor pentru mâncat și băut în comun, cum sunt restaurantele și barurile, nu a eliminat includerea sufrageriilor în cartierul general al familiei ca unitate. În ciuda tuturor celorlalte progrese, proiectarea centrelor urbane și a orașelor noastre este încă dominată de străvechea nevoie a maimuței goale de a împărți grupurile noastre în teritorii familiale mici, discrete. Acolo unde casele nu au fost încă sfărâmate pentru a fi înlocuite cu blocuri, zona apărută este

înconjurată cu grijă cu gard, cu zid sau delimitată de vecini, iar liniile de demarcație sunt strict respectate și recunoscute, ca și la alte specii teritoriale.

Una din trăsăturile importante ale teritoriului familial este că el trebuie cumva deosebit cu ușurință de toate celelalte. Amplasarea și demarcarea îi dau unicitate, bineînțeles, dar asta nu-i destul. Forma și înfățișarea generală trebuie să-l facă să iasă în evidență ca entitate ușor identificabilă, astfel încât să poată deveni proprietatea „personalizată” a familiei care locuiește acolo. Iată o chestiune ce pare destul de evidentă, dar care a fost frecvent neglijată sau ignorată, fie ca urmare a presiunilor economice, fie datorită necunoașterii de către arhitecți a trăsăturilor noastre biologice. În centrele urbane și orașele din întreaga lume au fost ridicate șiruri nesfârșite de case identice, repetate uniform. În cazul blocurilor situația este și mai gravă. Efectul psihologic negativ asupra instinctului teritorial al familiilor forțate de arhitecți, sistematizatori și constructori să trăiască în aceste condiții este incalculabil. Din fericire, familiile în cauză își pot impune unicitatea teritorială asupra locuințelor în alte moduri. Clădirile înseși pot fi vopsite în culori diferite. Grădinile, acolo unde există pot fi plantate și modelate în stiluri individuale. Interioarele caselor sau apartamentelor pot fi decorate și umplute cu ornamente, antichități și obiecte personale din belșug. Se explică, în mod obișnuit, că se procedează astfel pentru ca locul să „arate drăguț”. De fapt, este exact echivalentul la o altă specie teritorială al depunerii mirosului personal pe un reper din apropierea vizuinii. Când puneți un nume pe o ușă sau atârnați un tablou pe perete nu faceți decât, privind prin prisma unui câine sau lup, să vă puneți piciorul pe ele și să vă lăsați amprenta personală acolo. „Colecționarea” obsesivă a unor categorii specializate de obiecte apare la anumiți indivizi care, dintr-un motiv sau altul, încearcă o nevoie anormal de puternică de a-și defini teritoriile propriilor cămine în acest fel.

Gândindu-te la acest lucru, este amuzant să observi numărul mare de mașini care conțin mici mascote și alte simboluri de identificare personală, sau să-l urmărești pe directorul unei întreprinderi când se mută într-un birou nou cum își pune imediat pe birou suportul de stilou personal favorit, prespapierul și poate o fotografie a soției. Mașina și biroul de la serviciu sunt subteritorii, derivații ale căminului și este o mare ușurare pentru el să-și poată pune piciorul și pe acestea, transformându-le în spații mai familiare, „posedate”.

Astfel, ne mai rămâne problema agresivității legate de ierarhia de dominație socială. Individul, deosebindu-se de locurile pe care le frecventează, trebuie și el apărut. Statutul său social trebuie menținut și, dacă e posibil, îmbunătățit, dar acest lucru trebuie făcut cu precauție, căci altfel își periclitează contactele de cooperare. Aici intră în joc toată semnalizarea agresivă și de supunere descrisă mai înainte. Cooperarea în grup cere și beneficiază de un mare grad de conformism atât în privința îmbrăcămînții, cât și în cea a comportării, dar în limitele acestei conformări este încă mult loc pentru competitivitate ierarhică.

Datorită acestor cerințe contradictorii ea ajunge la un grad de finețe aproape incredibil. Forma exactă a nodului cravatei, aranjarea precisă a părții expuse a batistei din buzunarul de la piept, nuanțări infime ale accentului vocal și alte asemenea caracteristici aparent lipsite de importanță capătă o semnificație socială vitală în determinarea poziției sociale a individului. Un membru cu experiență al societății le poate citi dintr-o privire. El ar fi într-o totală încurcătură dacă ar fi dintr-odată proiectat în ierarhia socială a unui trib din Noua Guinee, dar în propria sa cultură este repede nevoit să devină expert. Luate în sine, aceste mici diferențe de îmbrăcăminte și obiceiuri sunt total ne semnificative, dar, prin prisma jocului de-a jonglatul după poziție socială și a menținerii acesteia în ierarhia de dominație, ele sunt extrem de importante. Nu suntem făcuți, cu siguranță, pentru a trăi în aglomerații uriașe de mii de indivizi. Comportamentul nostru este destinat a funcționa în grupuri tribale mici numărând, probabil, cu mult sub o sută de indivizi. În astfel de situații fiecare membru al tribului este cunoscut personal de fiecare dintre ceilalți, așa cum se întâmplă cu alte specii de maimuțe din zilele noastre. În acest tip de organizare socială este destul de ușor ca ierarhia de dominație să funcționeze și să se stabilizeze, doar cu modificări treptate pe măsură ce membrii grupului îmbătrânesc și mor. Într-o comunitate masivă de centru urban, situația este mult mai stresantă. Fiecare zi îl expune pe orășean unor contacte bruște cu nenumărați străini, situație nemaîntâlnită la nicio altă specie a primatelor. Este imposibil să intri în relații ierarhice personale cu toți, deși aceasta ar fi tendința naturală. În schimb, ei sunt lăsați să alerge de colo-colo, nedominați și nedominând.

Pentru facilitarea acestei lipse de contact social, se dezvoltă șabloane comportamentale de evitare a atingerii. Aspectul a fost deja menționat când s-

a vorbit despre comportamentul sexual, unde am văzut că un individ de un anumit sex se poate atinge accidental de un individ de sex opus, dar problema nu se rezumă numai la simpla evitare a comportamentului sexual. Ea acoperă întregul domeniu al inițierii în relațiile sociale. Evitând cu grijă să ne holbăm unii la alții, să gesticulăm în direcția cuiva, să semnalizăm cât de cât ceva sau să ne atingem unii de alții, reușim să supraviețuim într-o situație socială altfel insuportabil de hiperstimulativă. Dacă regula neatingerii este încălcată, imediat ne cerem scuze pentru a fi clar că nu a fost decât un accident. Comportamentul de evitare a contactului ne permite să menținem numărul cunoștințelor noastre la un nivel adecvat speciei. Facem acest lucru cu o consecvență și uniformitate remarcabile. Dacă simțiți nevoia unei confirmări, luați carnetele de adrese sau numere de telefon a o sută de locuitori ai orașului de tipuri foarte diferite și faceți totalul cunoștințelor personale trecute acolo. Veți descoperi că aproape toți cunosc bine aproximativ același număr de indivizi și că acest număr reprezintă cam ceea ce am socoti că ar fi un mic grup tribal. Cu alte cuvinte, chiar și în întâlnirile noastre sociale ascultăm de regulile biologice fundamentale ale strămoșilor noștri ancestrali. Există, desigur, excepții de la această regulă – indivizi care sunt profesional interesați să aibă un număr mare de contacte personale, oameni cu defecte comportamentale care îi fac anormal de timizi sau retrași, sau oameni ale căror probleme psihice speciale îi fac incapabili să obțină recompensele sociale așteptate de la prieteni și care încearcă să compenseze acest lucru printr-o „socializare” frenetică în toate direcțiile. Dar aceste tipuri reprezintă doar un mic procent din populația orașelor și a centrelor urbane. Toți ceilalți își văd fericiți de treburile lor în ceea ce pare a fi o masă în fierbere de corpuri, dar care, în realitate, reprezintă o serie incredibil de complicată de interdependențe și suprapuneri de grupuri tribale. Cât de puțin, cât de foarte puțin, s-a schimbat maimuța goală față de zilele ei de demult primitive.

## **Capitolul șase**

Comportamentul de hrănire al maimuței goale pare la prima vedere a fi una dintre cele mai schimbătoare, oportuniste și cultural influențabile activități, dar chiar și aici operează o serie de principii biologice de bază. Am privit deja îndeaproape modul în care șabloanele sale ancestrale de culegere a

fructelor au trebuit să se transforme în altele de ucidere a prăzii în comun.

Am văzut cum aceasta a condus la o serie de modificări fundamentale în obiceiurile sale de hrănire. Căutarea hranei a trebuit să devină mai elaborată și mai atent organizată. Impulsul de ucidere a prăzii a trebuit să devină parțial independent de impulsul de a mânca. Hrana era dusă la un cămin stabil pentru a fi consumată. Prepararea hranei a trebuit să devină mai laborioasă. Mesele au devenit mai consistente și mai distanțate în timp. Cantitatea de carne din dietă a crescut spectaculos. S-a practicat depozitarea și împărțirea hranei. Ea trebuia să fie asigurată de masculi pentru familiile lor. Defecația a trebuit controlată și modificată. Toate aceste modificări s-au produs într-o perioadă de timp foarte îndelungată și este semnificativ că, în ciuda marilor progrese tehnologice din ultimii ani, încă le suntem credincioși. S-ar părea că ele sunt ceva mai mult decât simple mijloace culturale care să fie împinse când încoace, când încolo de capriciile modei. Judecând după comportamentul nostru de astăzi, ele trebuie să fi devenit, măcar într-o oarecare măsură, caracteristici biologice adânc înrădăcinate ale speciei noastre.

Așa cum am observat deja, tehnicile perfecționate de strângere a hranei de care dispune agricultura modernă i-au lăsat pe majoritatea masculilor adulți din societatea noastră fără rolul de vânător. Ei își compensează acest gol ducându-se la „lucru”. Munca a înlocuit vânătoarea, dar a păstrat multe din trăsăturile de bază ale acesteia. Ea implică o deplasare regulată de acasă la „terenurile de vânătoare”. Este o activitate predominant masculină și dă posibilitatea interacțiunii dintre masculi și posibilitatea activității în grup. Implică asumarea de riscuri și strategii planificate. Pseudovânătorul vorbește despre „o lovitură mortală în oraș”. El devine nemilos în afacerile sale. Despre el se spune că „aduce acasă potul cel mare”.

Când pseudovânătorul se relaxează, el se duce în „cluburi” masculine, din care femelele sunt categoric excluse. Masculii tineri tind să se grupeze în găști exclusiv masculine, adesea de natură „prădătoare”. Pe întregul domeniu al acestor organizări, de la societăți cultivate până la cluburi sociale, fraternități, sindicate, cluburi sportive, grupări masonice, societăți secrete și terminând cu găștile adolescenților, există o puternică trăire emoțională de „solidaritate” între masculi. Sunt implicate puternice loialități de grup. Se poartă insigne, uniforme și alte însemne de identificare. Invariabil au loc ceremonii de inițiere cu noii membri. Unisexualitatea acestor grupuri nu



trebuie confundată cu homosexualitatea. În esență, ele nu au nimic de-a face cu sexul. Sunt toate preocupate, în primul rând, de legătura dintre masculii a străvechiului grup de vânători cu spirit de cooperare. Rolul important pe care îl joacă în viața masculilor adulți dezvăluie persistența impulsurilor ancestrale fundamentale.

Dacă lucrurile nu ar sta așa, activitățile pe care le promovează ar putea fi tot atât de bine efectuate fără o segregatie și un rimai elaborate și multe din ele s-ar putea desfășura în cadrul unităților familiale. Femelele, adesea, au un resentiment față de plecarea masculilor lor pentru a se „întâlni cu băieții”, reacționând la ea ca și cum ar semnifica un fel de neloialitate familială. Dar greșesc făcând acest lucru. Ele nu sunt decât puse în fața exprimării moderne a tendinței milenare a masculilor speciei de a forma grupuri de vânătoare. Această tendință este la fel de fundamentală ca și relația dintre mascul și femelă la maimuța goală și, într-adevăr, a evoluat în strânsă legătură cu aceasta! Ea ne va însoți permanent, cel puțin până când va apărea o nouă modificare genetică fundamentală în alcătuirea noastră. Deși munca a înlocuit în bună parte vânătoarea în zilele noastre, ea nu a eliminat complet formele mai primitive de exprimare ale acestui impuls milenar. Chiar și acolo unde nu există o scuză economică pentru participarea la urmărirea unui animal drept pradă, această activitate încă mai persistă într-o varietate de forme. Vânărea animalelor mari, vânătoarea de cerbi, vânătoarea de vulpi, vânătoarea cu gonaci, braconajul, vânătoarea de păsări sălbatice, joaca de-a vânătoarea și pescuitul copiilor sunt toate manifestări ale străvechiului impuls de a vâna. S-a vehiculat ideea că adevărata motivație din spatele acestor activități din ziua de azi se leagă mai mult de înfrângerea rivalilor decât de doborârea prăzii; că ființa disperată care este încolțită reprezintă acel membru al speciei noastre către care se îndreaptă cel mai mult ura noastră, cel pe care am dori atât de mult să-l vedem în aceeași situație.

Fără îndoială că este un sâmbure de adevăr aici, cel puțin în ceea ce-i privește pe unii indivizi, dar când aceste șabloane de activitate sunt privite în ansamblu, e clar că explicația nu este decât parțială. Esența „vânătorii sportive” este că prăzii i se acordă o șansă cinstită de a scăpa. (Dacă prada ar fi un simplu înlocuitor al unui rival pe care îl urâm, atunci de ce i-am mai acorda o cât de mică șansă?) întreaga procedură a vânătorii sportive implică o

ineficientă asumată în mod deliberat, un handicap autoimpus din partea vânătorilor. Ei ar putea foarte ușor să folosească mitraliere sau arme și mai ucigătoare, dar asta ar însemna să nu mai „joci jocul” – jocul de-a vânătoarea. Totul e solicitarea, complexitățile urmăririi și manevrele subtile care asigură recompensele.

Una din trăsăturile esențiale ale vânătorii, în general, este că reprezintă un uriaș joc de noroc și nu e surprinzător că jocurile de noroc, în multiplele forme stilizate pe care le cunosc astăzi, au un impact atât de puternic asupra noastră. Ca și vânătoarea primitivă și vânătoarea sportivă, jocul de noroc este o îndeletnicire predominant masculină și, ca și ele, este guvernat de reguli sociale și ritualuri respectate cu strictețe.

La o examinare a structurării noastre pe clase sociale se constată că atât vânătoarea sportivă, cât și jocurile de noroc sunt practicate mai mult de clasele din vârful și de la baza piramidei decât de clasele mijlocii și există un motiv foarte rațional pentru acest lucru dacă le acceptăm ca expresii ale impulsului fundamental de a vâna. Am subliniat mai înainte că munca a devenit principalul înlocuitor al vânătorii primitive, dar în această calitate ea a deservit mai mult clasele mijlocii. Pentru masculul obișnuit, exponent al clasei inferioare, natura muncii care i se cere este în prea mică măsură adecvată cerințelor impulsului de a vâna. Ea se repetă prea mult, este prea previzibilă, îi lipsesc elementele de provocare, de noroc și risc, atât de esențiale pentru masculul vânător. Din această cauză, masculii claselor de jos au ca și masculii claselor superioare (care nu muncesc) o mai mare nevoie de a da expresie impulsului de a vâna decât au cei din clasele mijlocii, a căror muncă este de o natură mult mai potrivită rolului de înlocuitor al vânătorii.

Lăsând acum vânătoarea și revenind la următorul act în cadrul șablonului general al hrănirii, ajungem la momentul uciderii. Acest element își poate găsi un anumit grad de exprimare în activitățile înlocuitoare ale muncii, vânătorii sportive și jocului de noroc. La vânătoarea sportivă acțiunea de a ucide se mai petrece încă în forma sa inițială, dar în contextele muncii și jocului de noroc ea este transformată în momente de triumf simbolic căruia îi lipsește violența actului fizic. Impulsul de a ucide prada este, prin urmare, considerabil modificat în modul nostru de viață actual. El re apare mereu cu regularitate uimitoare în activitățile de joacă (și nu chiar atât de joacă) ale băieților, dar în lumea adultă este supus unei puternice suprimări culturale.

Două excepții pot fi aici (într-o oarecare măsură) trecute cu vederea. Una este vânătoarea sportivă deja menționată, iar cealaltă este spectacolul luptei cu tauri. Deși zilnic este măcelărit un număr uriaș de animale domestice, uciderea lor este, în mod normal, ascunsă ochilor publicului. În cazul luptelor cu tauri, lucrurile se petrec invers, mulțimi uriașe adunându-se pentru a urmări și a trăi prin reprezentanți actele de ucidere violentă a prăzii.

În cadrul limitelor formale ale sporturilor sângeroase aceste activități au permisiunea de a continua, dar nu fără proteste, în afara acestor sfere, toate formele de cruzime față de animale sunt interzise și pedepsite. Dar lucrurile nu au stat întotdeauna așa. Acum câteva sute de ani torturarea și uciderea „prăzii” erau cu regularitate puse în scenă ca o formă de distracție publică în Marea Britanie și în multe alte țări. Intre timp, s-a recunoscut că participarea la violențe de acest gen poate toci sensibilitatea indivizilor implicați față de orice formă de vărsare de sânge. Ea constituie, prin urmare, o sursă potențială de pericol în societățile noastre complexe și aglomerate, unde restricțiile teritoriale și de dominație pot ajunge la o amploare aproape de nesportat, uneori găsimu-și calea de răbufnire într-un torent de agresivitate până atunci reținută, de o sălbăticie anormală. Până acum ne-am ocupat de primele etape ale secvenței de hrănire și de ramificațiile lor. După vânare și ucidere, ajungem la masa propriu-zisă. Ca primate tipice ar trebui să mestecăm tot timpul, servind gustări nonstop. Dar noi nu suntem primate tipice. Evoluția noastră carnivoră a modificat întregul sistem. O carnivoră tipică își oferă plăcerea unor mese copioase, bine distanțate în timp și este clar că acestui șablon îi corespundem și noi. Tendința persistă chiar și la mult timp după dispariția presiunilor vânătorii inițiale care o impuneau. Astăzi ne-ar fi foarte ușor să revenim la vechile noastre obiceiuri de primate dacă am fi tentați s-o facem. Cu toate acestea, rămânem fideli orelor de masă bine stabilite, ca și cum am fi încă angajați în mod curent în vânarea prăzii. Prea puține din milioanele de maimuțe goale din zilele noastre, dacă nu cumva niciuna, se complac în obiceiul tipic al celorlalte primate de a-și fragmenta mesele și a le extinde pe toată durata zilei. S-ar putea obiecta că este un simplu caz de conveniență culturală, dar prea puține dovezi vin în sprijinul acestei afirmații. Ar fi perfect posibil, dată fiind organizarea complexă a rezervelor de hrană de care ne bucurăm acum, să adoptăm un sistem eficient prin care toată hrana să fie luată în gustări mici, întinse pe toată durata zilei.

Distribuirea hranei în timp în felul acesta s-ar putea realiza fără o pierdere exagerată a eficienței imediat ce modelul cultural s-ar adapta și ar elimina necesitatea unor întreruperi majore ale altor activități datorită actualului sistem cu „masa principală”. Dar, datorită trecutului nostru îndepărtat de animale de pradă, sistemul respectiv nu ne-ar putea satisface nevoile biologice fundamentale.

Este, de asemenea, interesant să vedem de ce ne încălzim hrana și o mâncăm cât încă este caldă. Sunt trei explicații posibile. Una este că prin aceasta se poate simula „temperatura prăzii”. Deși nu mai consumăm carne proaspăt ucisă, o devorăm, totuși, cam la aceeași temperatură ca și alte specii de carnivore.

Hrana lor este caldă pentru că n-a apucat încă să se răcească; a noastră este caldă pentru că am reîncălzit-o. O altă interpretare este că avem clienți atât de slabi, încât suntem nevoiți să „înmuiem” carnea gătind-o. Dar asta nu explică de ce dorim să omâncăm cât încă este caldă sau de ce încălzim multe feluri de hrană care n-au nevoie să fie „înmuiate”. A treia explicație este că, prin creșterea temperaturii mâncării, îi îmbunătățim aroma.

Adăugând o gamă complicată de ingrediente gustoase la componenții principali ai hranei, putem duce procesul chiar mai departe. Aceasta se leagă în timp nu de statutul nostru adoptat, de carnivore, ci de mai îndepărtatul nostru trecut, de primate.

Felurile de mâncare ale primatelor tipice au o gamă mult mai variată de arome decât cele ale carnivorelor. Când o carnivoră și-a parcurs secvența complexă a vânătoriei, deci și-a ucis prada și a pregătit-o, ea se comportă mult mai simplu și mai primitiv atunci când trece la mestecatul propriu-zis. Ea înfulecă; își înghite hrana pe nerăsuflăte. Maimuțele cu și fără coadă, pe de altă parte, sunt foarte sensibile la nuanțele aromelor din bucățile lor de hrană. Ele le savurează și trec mereu de la o aromă la alta. Probabil că atunci când ne încălzim și condimentăm bucatele ascultăm de glasul acestor capricii ale vechilor primare. Probabil că acesta este unul din modurile prin care am rezistat transformării noastre în carnivore sângeroase.

Odată ridicată problema aromei, este o înțelegere greșită ce trebuie clarificată în legătură cu felul în care receptăm aceste semnale. Cum simțim gustul a ceea ce gustăm? Suprafața limbii nu este netedă, ci acoperită cu mici proeminențe, numite papile, care conțin mugurii gustativi. Fiecare din noi

posedă aproximativ 10.000 de astfel de muguri gustativi, dar, la bătrânețe, ei se deteriorează și scad la număr, de unde și cerul gurii sleit al gurmandului bătrân. Surprinzător, reacționăm doar la patru gusturi de bază: acru, sărat, amar și dulce. Când punem pe limbă o bucățică de mâncare, înregistrăm proporțiile celor patru proprietăți conținute în ea, iar această combinație îi dă mâncării aroma de bază. Diferitele zone ale limbii reacționează mai puternic la unul sau altul din cele patru gusturi. Vârful limbii este foarte sensibil la sărat și dulce, părțile laterale ale limbii la acru, iar partea din spate a limbii la amar. Limba, în întregul ei, poate, de asemenea, aprecia structura și temperatura mâncării, dar dincolo de atât nimic mai mult. Toate „aromele” mai subtile și variate la care reacționăm cu atâta sensibilitate nu sunt, de fapt, gustate, ci mirosite. Mirosul mâncării se difuzează în cavitatea nazală unde se găsește membrana olfactivă. Când remarcăm că un anumit fel de mâncare are un „gust” delicios, spunem, de fapt, că are un gust și un miros delicios. Este amuzant că atunci când suferim de o răceală puternică și simțul mirosului ne este mult redus, spunem că mâncarea n-are gust. În realitate, îi simțim gustul la fel de bine ca întotdeauna. Lipsa mirosului este ceea ce ne deranjează. După ce am clarificat acest lucru, mai este un aspect al gustului nostru real care necesită un comentariu special; este preferința noastră de netăgăduit pentru dulciuri. Ea îi este străină adevăratei carnivore, dar este tipică primatelor. Pe măsură ce hrana naturală a primatelor se coace și devine bună de mâncat, de obicei devine și mai dulce și maimuțele sunt extrem de sensibile la tot ceea ce este înzestrat cu acest gust. Ca și altor primare, nici nouă nu ne este ușor să rezistăm „dulciurilor”. Originea noastră din maimuțe își spune cuvântul, în ciuda puternicei tendințe de a ne hrăni cu carne, făcându-ne să căutăm substanțe special îndulcite.

Acordăm acestui gust de bază mai multă atenție decât celorlalte. Avem „magazine de dulciuri”, dar nu și „magazine de acrituri”, în mod obișnuit, când servim o masă completă, încheiem succesiunea adesea complexă a aromelor cu ceva dulce, astfel ca el să fie gustul care să persiste după aceea. Mai semnificativ chiar, când luăm ocazional mici gustări între mese (și astfel revenim, într-o mică măsură, la străvechiul șablon al hrănirii primatelor – pe întreaga durată a zilei), alegem aproape întotdeauna, după obiceiul primatelor, preparate dulci cum ar fi bomboanele, ciocolata, înghețata sau băuturile cu zahăr. Tendința este atât de puternică, încât ne poate crea

probleme. Vreau să spun că într-un preparat culinar sunt două elemente care ni-l fac atractiv: valoarea nutritivă și măsura în care ne plac aromele sale. În natură, cei doi factori merg mână în mână, dar la produsele alimentare artificiale ei pot fi preparați și acest lucru poate fi periculos. Alimente aproape nule ca valoare nutritivă pot fi făcute foarte atractive prin adăugarea în mari cantități a unui ingredient de îndulcire artificială. Dacă au ecou la vechea noastră slăbiciune de primate prin gustul „superdulce”, le înghițim unul după altul și ne umplem cu ele, astfel că ne mai rămâne prea puțin loc pentru altceva: în felul acesta echilibrul dietei noastre se poate da peste cap. Faptul se aplică, în special, în cazul copiilor în creștere. Într-un capitol anterior am menționat unele cercetări recente care au demonstrat că preferința pentru parfumuri dulcege și arome de fructe scade spectaculos la pubertate când se petrece o modificare în favoarea parfumurilor florale, uleioase și de mosc. Slăbiciunea vârstei fragede față de dulciuri poate fi ușor exploatată, așa cum se și întâmplă de multe ori.

Pe adulți îi pândește alt pericol. Deoarece hrana lor este, în general, atât de gustoasă – cu mult mai gustoasă decât s-ar găsi în natură –, plăcerea de a o consuma crește vertiginos, iar reacția de a mânca este hiperstimulată. Urmarea în multe cazuri este o stare supraponderală nesănătoasă. Iar pentru a o combate se inventează tot felul de regimuri „de slăbire” bizare. „Pacienților” li se spune să mănânce ba una, ba alta, să elimine ba una, ba alta, sau să facă tot felul de exerciții fizice. Din păcate, nu există decât o singură soluție reală a problemei: să se mănânce mai puțin. Ea își face efectul ca prin farmec, dar, cum subiectul rămâne înconjurat de semnale hiperstimuladve, îi vine greu să nu se abată de la această linie indiferent pe ce durată. Individul supraponderal este torturat în continuare și de o altă complicație. Am menționat anterior fenomenul „activităților de transfer” – acțiuni banale, nesemnificative, cu rol de supape nervoase în momentele de stres. După cum am văzut, o foarte frecventă și obișnuită formă de activitate de transfer este „transferul prin hrănire”. În momentele de încordare ciugulim mici cantități de hrană sau sorbim băuturi nenecesare. Ceea ce ne poate ajuta să ne calmăm încordarea interioară, dar ne mai ajută și să ne îngrășăm, cu atât mai mult, cu cât caracterul „banal” al acțiunii de transfer prin hrănire înseamnă că, de obicei, alegem în acest scop ceva dulce. Dacă o facem în mod repetat și timp mai îndelungat, ajungem la binecunoscuta stare de „îngrășate

nervoașă” și putem vedea treptat apariția familiarelor forme rotunjite datorită sentimentelor de nesiguranță sau vinovăție. Pentru o astfel de persoană, metodele obișnuite de slăbire vor avea efect numai însoțite și de alte modificări comportamentale care să reducă starea de tensiune inițială. În acest context, merită a fi menționat rolul gumei de mestecat. Această substanță pare să se fi dezvoltat exclusiv ca un mijloc de transfer prin hrănire. Ea oferă elementul necesar de „ocupație” pentru calmarea nervilor fără îngurgitarea dăunătoare a unui surplus de hrană.

Revenind acum la varietatea hranei înghițite de un grup actual de maimuțe goale, constatăm că gama este largă. În general, primatele tind să aibă un sortiment mai bogat de feluri de hrană în dietele lor decât carnivorele. Acestea s-au specializat pe un anumit tip de hrană, pe când primele sunt oportuniste.

Studii atente efectuate pe o populație sălbatică de maimuțe japoneze macac trăind în libertate, de exemplu, au dezvăluit că ele consumă până la 119 specii de plante sub formă de muguri, lăstari, frunze, fructe, rădăcini și scoarță de copaci, ca să nu mai vorbim de o largă varietate de păianjeni, gândaci, fluturi, furnici și ouă. Dieta unei carnivore tipice este mai nutritivă, dar și mult mai monotonă.

Când am devenit ucigași, am avut ce era mai bun din ambele lumi. Am adăugat dietei noastre carnea cu o valoare nutritivă mare, dar nu ne-am abandonat vechile trăsături de primate omnivore. De curând – asta însemnând în cursul ultimelor câteva mii de ani –, tehnicile de obținere a hranei s-au îmbunătățit considerabil, dar poziția fundamentală rămâne aceeași. După câte ne putem da seama, primele sisteme agricole au fost de o natură ce s-ar putea numi liber „agricultură mixtă”. Domesticirea animalelor și cultivarea plantelor au înaintat în paralel. Chiar și în ziua de azi, cu dominația noastră extrem de puternică asupra mediului zoologic și botanic, încă mergem pe ambele direcții. Ce ne-a împiedicat să dezvoltăm în continuare doar una din cele două direcții? Răspunsul pare a fi că, dată fiind creșterea masivă a densității populației, o dependență totală față de carne ar crea dificultăți în privința cantității, pe când o dependență exclusivă față de recolte ar fi periculoasă din punct de vedere al calității.

S-ar putea obiecta că, din moment ce strămoșii noștri primate au trebuit să se descurce fără carne ca o componentă majoră a dietei, noi ar trebui să

putem să facem la fel. Am fost mânați să devenim mâncători de carne numai de circumstanțele specifice mediului, dar acum când ținem mediul sub control și dispunem de recolte cultivate laborios, ne-am aștepta să revenim la străvechile noastre șabloane de hrănire proprii primatelor. În esență, acesta este crezul vegetarienilor (sau, după cum se auto-numește un astfel de cult, al fructorienilor), dar a avut un succes extrem de limitat. Impulsul de a mânca carne pare a fi devenit prea adânc înrădăcinat. Existând posibilitatea de a devora carne, noi nu vrem să renunțăm la șablonul respectiv. În legătură cu aceasta, este semnificativ că vegetarienii rareori își explică dieta aleasă doar afirmând pur și simplu că o preferă oricărei alteia. Dimpotrivă, ei elaborează un eșafodaj de justificare complicat, ce implică tot felul de inadvertențe medicale și inconsecvente filosofice.

Acei indivizi care sunt vegetarieni de bunăvoie își asigură o dietă echilibrată prin folosirea unei largi varietăți de substanțe din plante, ca și primatele tipice. Dar pentru unele comunități o dietă predominant fără carne a devenit mai curând o necesitate practică severă decât preferința etică a unei minorități. Datorită tehnicilor avansate de cultivare a recoltelor și a concentrării pe numai câteva cereale de larg consum, în anumite culturi a proliferat un fel de eficiență redusă.

Operațiile agricole pe scară largă au permis creșterea unor populații numeroase, dar dependența acestora de numai câteva cereale de bază a condus la o serioasă malnutriție. Astfel de populații se pot înmulți mult, dar ele produc specimene slab dezvoltate din punct de vedere fizic. Ele supraviețuiesc, dar atât și nimic mai mult. În același mod în care abuzul de arme create pe cale culturală poate duce la dezastru prin proliferarea agresivității, abuzul de tehnici de hrănire dezvoltate pe cale culturală poate duce la un dezastru de nutriție. Societățile care și-au pierdut echilibrul fundamental al hrănirii în acest fel pot reuși să supraviețuiască, dar ele vor trebui să depășească efectele negative de amploare ale deficitului de proteine, minerale și vitamine, dacă vor să progreseze și să se dezvolte calitativ. În toate societățile care sunt în ziua de astăzi cele mai sănătoase și cele mai avansate, echilibrul dintre carne și plante în cadrul dietei este bine menținut, și în ciuda schimbărilor spectaculoase ce au avut loc la nivelul metodelor de obținere a resurselor nutritive, maimuța goală avansată din ziua de azi se hrănește încă în mare parte pe baza aceleiași diete ca și îndepărtații săi



strămoși vânători, încă o dată, transformarea este mai mult aparentă decât reală.

## **Capitolul șapte**

### **Confortul**

Locul în care mediul vine în contact direct cu un animal – suprafața corpului său – are parte de un tratament aspru de-a lungul vieții. Este uimitor că nu se uzează și nu se rupe și că rezistă în timp atât de bine. El reușește acest lucru datorită minunatului său sistem de înlocuire a țesuturilor și, de asemenea, pentru că animalele și-au dezvoltat o varietate de acțiuni special destinate confortului, care ajută la menținerea curățeniei sale. Noi tindem să considerăm aceste acțiuni de curățire ca fiind relativ banale în comparație cu alte șabloane ca cel al hrănirii, luptei, fugii și împerecherii, dar, fără ele, corpul nu ar putea funcționa eficient. Pentru unele ființe, cum sunt păsările mici, întreținerea penajului e o chestiune de viață și de moarte. Dacă penele sunt lăsate să se întineze, pasărea nu va mai putea să-și ia zborul suficient de repede pentru a-și evita dușmanii și nu-și va mai putea menține temperatura ridicată a corpului în condiții de frig. Păsările își petrec multe ore scăldându-se, curățindu-și penele cu ciocul, ungându-se și scărpinându-se și fac acest lucru într-o secvență lungă și complicată. Mamiferele sunt o idee mai puțin complexe în șabloanele lor de confort, dar cu toate acestea își petrec destul de mult timp îngrijindu-și părul, lingându-se, ciugulindu-se, scărpinându-se și frecându-se. Ca și penele, părul trebuie menținut în bună stare dacă e să-i țină de cald proprietarului. Dacă se încheiază și se murdărește, va spori și el riscul de îmbolnăvire. Paraziții pielii trebuie atacați și reduși la număr cât mai mult posibil. Primatele nu fac excepție de la această regulă.

În stare sălbatică, maimuțele cu și fără coadă pot fi frecvent văzute îngrijindu-se, găsindu-și de lucru sistematic prin blană, culegând mici bucăți de piele uscată sau corpuri străine. Acestea sunt, de obicei, introduse în gură și mâncate sau cel puțin gustate. Respectivile acțiuni de îngrijire pot continua minute în șir, animalul lăsând impresia că este foarte concentrat. Reprizele de îngrijire pot fi intercalate cu treceri bruște la scărpinat sau ciugulit,

îndreptate spre locuri cu iritații specifice. Majoritatea mamiferelor se scarpină numai cu piciorul din spate, dar maimuța cu sau fără coadă poate folosi fie membrul anterior, fie cel posterior. Membrele sale anterioare sunt ideale pentru curățire. Degetele agile pot alerger prin blană și localiza cu mare precizie punctele care deranjează. În comparație cu ghearele și copitele, mâinile primatelor sunt „curățători” de precizie. Chiar și așa, două mâini fiind mai bune decât una, și tot apar unele probleme. Maimuța reușește să-și folosească ambele mâini atunci când se ocupă de picioare, de părțile laterale ale corpului sau de partea sa frontală, dar nu le poate folosi eficient în acest fel când este vorba de spate sau de brațe înseși. De asemenea, lipsindu-i o oglindă, ea nu poate vedea ce face când se concentrează asupra regiunii capului. Aici își poate folosi ambele mâini, dar trebuie să lucreze orbește. Evident, capul, spatele și brațele ar urma să fie mult mai puțin îngrijite decât fața, părțile laterale și picioarele dacă nu se poate face ceva mai special pentru ele.

Soluția este curățirea socială, dezvoltarea unui sistem de ajutorare reciprocă prietenească. Acest lucru se poate vedea la o gamă largă de specii atât de păsări, cât și de mamifere, dar își atinge expresia de vârf la primatele superioare. Aici au fost dezvoltate semnale speciale de invitație la îngrijire și activitățile „cosmetice” sociale sunt prelungite și intense. Când o maimuță dorește să o îngrijească pe alta, îi semnalizează acesteia intențiile sale printr-o mimică caracteristică. Ea execută o mișcare rapidă de plescăire a buzelor, adesea scoțându-și limba după fiecare plescăit. Maimuța ce urmează a fi îngrijită poate semnaliza că acceptă apropierea maimuței care dorește să o îngrijească prin adoptarea unei poziții relaxate, probabil oferindu-i spre îngrijire o anumită zonă a corpului. Așa cum am explicat într-un capitol anterior, acțiunea de plescăire a buzelor a evoluat într-un ritual special de mișcări repetate de gustare, care sunt executate în timpul unei reprize de curățire a blănii. Prin accelerarea și exagerarea lor, ca și prin sporirea ritmicității lor, ele au putut fi transformate într-un semnal vizual pregnant și inconfundabil.

Deoarece curățirea socială este o activitate în comun, neagresivă, șablonul plescăirii buzelor a devenit un semnal prietenos. Dacă două animale doresc să-și întărească legătura de prietenie, o pot face îngrijindu-se reciproc în mod repetat, chiar dacă starea blănii lor nu prea o necesită. Într-adevăr, se

pare că în ziua de azi nu prea mai există o relație între cantitatea de murdărie a acoperământului corpului și cantitatea de timp afectat îngrijirii reciproce. Activitățile de îngrijire socială par să fi devenit aproape independente de stimulii lor inițiali. Deși ele au ca sarcină principală menținerea curățeniei blănii, motivația lor pare acum a fi mai mult socială decât cosmetică. Prin faptul că fac ca două animale să stea unul lângă altul într-o dispoziție neagresivă, de cooperare, ele ajută la întărirea legăturilor personale dintre indivizii cetei sau coloniei.

Din acest sistem de semnalizare prietenoasă s-au dezvoltat două mijloace de remotivare, unul legat de domolirea agresivității, iar celălalt de recâștigarea încrederii. Dacă un animal slab este speriat de unul mai puternic, el îl poate calma pe acesta din urmă dând semnalul de invitație prin plescăirea buzelor și apucându-se, apoi, să-i îngrijească blana. Această atitudine reduce agresivitatea animalului dominant și îl ajută pe cel subordonat să fie acceptat. I se permite să rămână „de față” datorită serviciilor prestate. Dimpotrivă, dacă un animal dominant dorește să liniștească temerile unuia mai slab, poate proceda și el la fel. Plescăindu-și buzele, poate da de înțeles că nu este agresiv. Poate arăta că, în ciuda aurei sale dominante, nu intenționează să-i facă vreun rău. Șablonul – de recâștigare a încrederii – se întâlnește mai rar decât cealaltă variantă a domolirii agresivității, pur și simplu pentru că viața socială a primatelor are mai puțină nevoie de el. Rareori, se întâmplă ca un animal slab să aibă ceva ce să-și dorească unul dominant și acesta să nu poată obține acel ceva prin folosirea directă a agresivității. Se poate întâlni o excepție de la regulă atunci când o femelă dominantă, dar fără progenituri dorește să se apropie și să alinte un pui aparținând unui alt membru al cetei. Puiul de maimuță este, firește, mai degrabă speriat de apropierea străineii și se retrage. În asemenea ocazii, este posibil să se vadă cum voluminoasa femelă încearcă să recâștige încrederea puiului cel mic, făcându-i gestul plescăitului din buze. Dacă asta alungă teama puiului, femela îl poate dezmiarda, continuând să-l liniștească, îngrijindu-l cu delicatețe.

Categoric, dacă revenim acum la specia noastră ne-am putea aștepta să întâlnim o oarecare manifestare a acestei tendințe fundamentale a primatelor de a se îngriji, nu numai ca simplu șablon al curățirii, ci și într-un context social. Marea diferență, desigur, este că noi nu mai avem o haină de blană bogată pe care să o menținem curată. Prin urmare, când două maimuțe goale

se întâlnesc și doresc să-și întărească relația de prietenie, ele trebuie să găsească un fel de înlocuitor pentru îngrijirea socială. Dacă cineva s-ar apuca să studieze acele situații în care, la o altă specie de primate, s-ar aștepta să întâlnească îngrijirea reciprocă, ar fi uimit să vadă ce se întâmplă. Mai întâi, este evident că zâmbetul a înlocuit plescăitul din buze. Originea sa ca semnal infantil special a fost deja discutată și am văzut cum în absența reacției de agățare de blana mamei, puiul a trebuit să găsească ceva cu care să-și atragă și să-și împace mama. Dus mai departe în viața adultă, zâmbetul este categoric un excelent înlocuitor al „invitației la îngrijire”. Dar, odată făcută invitația la contact prietenos, ce mai urmează? Cumva el trebuie menținut. Plescăitul din buze este întărit în continuare prin îngrijire, dar să vedem cu ce se susține în continuare zâmbetul. E adevărat că reacția prin zâmbet poate fi repetată și prelungită în timp încă mult după contactul inițial, dar mai este nevoie și de altceva, de ceva mai „activ”. Trebuie împrumutată și convertită o activitate cum este îngrijitul la celelalte maimuțe. Observațiile simple dezvăluie că sursa furată este vocalizarea verbalizată.

Modelul comportamental al vorbirii a evoluat, la origine, din nevoia crescândă de schimb reciproc de informații. El s-a dezvoltat din fenomenul comun și larg răspândit în lumea animalelor al vocalizării nonverbale a stării afective a animalului. Din repertoriul tipic, înnăscut la mamifere, de mârâieli și țipete s-a dezvoltat o serie mai complexă de semnale sonore învățate. Aceste unități vocale și combinarea și recombinația lor a devenit baza a ceea ce putem numi vorbire informațională. Spre deosebire de semnalele mai primitive, nonverbale, ce reflectau starea afectivă a animalului, această nouă metodă de comunicare a permis strămoșilor noștri să facă referiri la obiectele din mediul înconjurător, de asemenea, la trecut și viitor precum și la prezent.

Până azi, vorbirea informațională a rămas cea mai importantă formă de comunicare vocală la specia noastră. Dar, evoluând, nu s-a oprit aici. A acumulat funcții suplimentare. Una dintre acestea a luat forma vorbirii afective. La drept vorbind, aceasta nu era necesară deoarece semnalele nonverbale prin care se exprimă starea afectivă nu s-au pierdut. Putem încă, și chiar o facem, să ne exprimăm senzațiile dând glas străvechilor țipete și mârâieli ale primatelor, dar amplificăm aceste mesaje prin confirmarea verbală a simțurilor noastre. Un țipăt de durere este urmat îndeaproape de un semnal verbal că „M-am rănit”. Un răcnet de mânie este însoțit de mesajul

„Sunt furios”. Uneori, semnalul nonverbal nu este dat în forma sa pură, ci își găsește expresia în tonul vocii. Cuvintele „M-am rănit” sunt văitate sau țipate. Cuvintele „Sunt furios” sunt răcnite sau zbierate. Tonul vocii în asemenea cazuri este atât de nemodificat de învățare și atât de apropiat de străvechiul sistem de semnalizare nonverbal al mamiferelor, încât până și un câine înțelege mesajul, darămite un străin din altă rasă a speciei noastre. Cuvintele în sine folosite în asemenea ocazii sunt de prisos. (încercați să-i mârâiți „Cuțu, cuțu” sau să-l alinați „Potaie afurisită” pe câinele dumneavoastră și veți vedea ce vreau să spun.) În forma sa cea mai necoaptă și la nivelul cel mai intens, vorbirea afectivă nu prea e altceva decât o „risipă” de semnalizare prin sunete verbalizate într-o zonă a comunicării ce are deja acoperire. Valoarea sa constă în posibilitățile sporite ce le oferă pentru o semnalizare mai nuanțată și mai sensibilă a stării afective.

O a treia formă a verbalizării este vorbirea exploratoare. Aceasta este vorbire de dragul vorbirii, vorbire estetică sau, dacă vreți, joaca de-a vorbitul. Așa cum o altă formă de transmitere a informațiilor, pictatul, a ajuns un mijloc de explorare estetică, tot așa s-a întâmplat și cu vorbirea. Poetul a urmat același drum ca și pictorul. Dar ceea ce ne interesează în acest capitol este cel de-al patrulea tip de verbalizare, aceea care, pe bună dreptate, a fost numită în ultimul timp vorbire de întreținere. Aceasta este conversația politicoasă, fără scop informațional, din ocazii sociale, genul de discuție „Ce vreme frumoasă e astăzi” sau „Ce carte bună ați mai citit în ultimul timp?”. Ea nu are menirea de a asigura un schimb de idei sau informații importante, nici nu dezvăluie adevărata stare sufletească a vorbitorului și nici nu creează o plăcere estetică. Funcția sa este de a susține în continuare zâmbetul de salut și de a menține coeziunea socială. Este înlocuitorul nostru pentru îngrijirea socială. Furnizându-ne o preocupare socială neagresivă, ea ne permite să ne expunem unii altora pe perioade relativ îndelungate, în felul acesta dând posibilitatea apariției și întăririi unor prețioase suduri și prietenii de grup.

Privită în felul acesta, este un joc amuzant să dezvoltăm o conversație de întreținere în timpul unei întâlniri sociale. Ea își îndeplinește rolul predominant imediat după ritualul salutului inițial. Apoi, treptat pierde teren, dar mai are un moment de vârf când grupul se desparte. Dacă grupul s-a reunit din motive pur sociale, vorbirea de întreținere poate, desigur, persista până la excluderea completă a oricărui alt fel de vorbire, informațională,

afectivă sau exploratoare. Cocteilurile sunt o bună exemplificare și, în asemenea ocazii, conversația „serioasă” poate fi chiar suprimată în mod activ de către gazdă, care intervine în repetate rânduri pentru a pune capăt conversațiilor lungi și a orienta acțiunile de „îngrijire reciprocă” spre asigurarea unui contact social maxim. Astfel, fiecare membru al grupului reunit este aruncat în mod repetat înapoi în situația „contactului inițial”, unde stimulii pentru conversația de întreținere sunt cei mai puternici. Dacă e ca reprizele nonstop de îngrijire socială să aibă succes, trebuie ca numărul musafirilor invitați să fie suficient de mare pentru ca noile contacte să nu se destrame înainte de terminarea petrecerii. Aceasta explică misteriosul număr minim care este întotdeauna recunoscut automat ca esențial pentru adunări de acest gen. Seratele restrânse, neprotocolare reprezintă o situație puțin diferită. Aici conversația de întreținere poate fi văzută cum se diminuează pe măsură ce seara înaintează în noapte, iar schimbul de informații și idei serioase devine predominant pe măsură ce trece timpul. Cu puțin înainte de spargerea petrecerii are loc o scurtă revitalizare a conversației de întreținere înainte de ritualul final de despărțire. Zâmbetul re apare în acest moment și, astfel, legăturii sociale i se dă un întăritor la despărțire care să țină până la întâlnirea următoare.

Dacă ne îndreptăm acum atenția către întâlnirea de afaceri, mai convențională, unde funcția primară a contactului este cea a vorbirii informaționale, putem observa încă o scădere a dominației conversației de întreținere, dar nu neapărat o eclipsare totală a acesteia. Aici manifestarea sa este aproape complet limitată la momentele de deschidere și de închidere. În loc să se diminueze treptat, ca la serată, ea este suprimată rapid, după câteva schimburi inițiale politicoase. Apare apoi din nou, ca și mai înainte, în momentele de încheiere a întâlnirii, odată ce momentul anticipat al despărțirii a fost semnalizat într-un fel oarecare. Datorită puternicului impuls de a purta conversații de întreținere, grupurile de afaceriști sunt, de obicei, nevoite să întărească convenționalismul întâlnirilor lor cumva, pentru a o suprima. Aceasta explică originea procedurii de a alege un comitet, unde formalismul ajunge la un vârf rareori întâlnit în alte ocazii sociale particulare.

Deși conversația de întreținere este cel mai important înlocuitor pe care-l avem pentru îngrijitul social, ea nu este singura cale de manifestare a acestei activități. Poate că pielea noastră nudă nu emite semnale prea

atractive pentru îngrijitul social, dar, adesea, există și se folosesc drept înlocuitori alte suprafețe mai stimulative. Îmbrăcămintea pufoasă sau de blană, covoarele sau mobila sunt, adesea, sursa unor puternice reacții de îngrijire.

Animalele de apartament sunt chiar mai atractive și puține maimuțe goale pot rezista tentației de a mângâia blana unei pisici, sau de a scărpină un câine pe după ureche. Faptul că animalul apreciază această activitate de îngrijire socială reprezintă numai o parte din recompensa autorului ei. Mai importantă este posibilitatea de manifestare a străvechilor noastre impulsuri de primate către îngrijitul social pe care ne-o oferă suprafața corpului animalului de apartament.

Cât privește corpurile noastre, om fi noi goi aproape pe toată suprafața corpului, dar în regiunea capului există încă păr ce crește lung și bogat, ce ne stă la dispoziție pentru a fi îngrijit. Acesta se bucură de multă atenție – cu mult mai multă decât am putea explica pe baza simplei igiene – din partea mâinilor îngrijitorilor specialiști, bărbierii, frizerii și coaforii. Motivul pentru care coafatul reciproc nu a devenit parte a întrunirilor noastre sociale domestice curente nu transpare imediat. De ce, de exemplu, am dezvoltat conversația de întreținere ca înlocuitor al nostru special pentru îngrijirea din prietenie, mai obișnuită primatelor, când am fi putut atât de ușor să ne concentrăm spre regiunea capului eforturile inițiale de îngrijire socială? Explicația pare să rezide în semnificația sexuală a părului. În forma sa actuală, aranjamentul părului diferă izbitor între cele două sexe și, prin urmare, furnizează o caracteristică sexuală secundară.

Asociațiile sale sexuale au dus inevitabil la implicarea sa în modelele comportamentale sexuale, astfel că mângâierea sau manipularea părului este acum o acțiune cu prea mare încărcătură erotică pentru a mai fi permisă ca simplu gest social de prietenie. Dacă din această cauză el este exclus din preocupările în comun din cadrul întâlnirilor cunoștințelor sociale, este necesară găsirea unei supape de manifestare a acestui impuls. Îngrijirea blănii unei pisici sau a unei canapele poate reprezenta o supapă pentru impulsul de a îngriji, dar nevoia de a fi îngrijit necesită un context special. Salonul de coafură este răspunsul perfect. Aici clientul sau clienta se poate lăsa în voie plăcerii de a i se îngriji părul, fără a se teme că s-a strecurat un element de

implicație sexuală în procedurile respective. Făcând din îngrijitorii profesioniști o categorie separată, complet disociată de grupul „tribal” al cunoștințelor, pericolele sunt eliminate. Folosirea îngrijitorilor pentru masculi și a îngrijitoarelor pentru femele reduce încă și mai mult primejdia. Când nu se face acest lucru, sexualitatea îngrijitorului este atenuată într-un fel oarecare. Dacă o femelă este asistată de un coafor, el se poartă, de obicei, într-o manieră feminizată, fără a ține seama de adevărata sa personalitate sexuală. Masculii sunt aproape întotdeauna îngrijiți de frizeri, dar dacă se apelează la o maseuză, ea este, de obicei, mai curând masculină în acțiuni.

Ca model comportamental îngrijirea părului are trei funcții. Nu numai că întreține curățenia părului și asigură o formă de satisfacere a impulsului pentru îngrijire socială, ci îl și decorează pe cel îngrijit. Decorarea corpului cu finalitate sexuală, agresivă sau cu alte scopuri sociale este un fenomen larg răspândit în cazul maimuțelor goale și a fost discutat la alte subpuncte din alte capitole. Ea nu-și are cu adevărat locul într-un capitol despre comportamentul vizând confortul decât prin aceea că pare atât de des să se dezvolte dintr-un fel oarecare de activitate de îngrijire. Tatuarea, bărbierirea și depilarea părului, îngrijirea manichiurii, găurirea urechilor și formele de sacrificiu mai primitive par toate a avea la origine simple acțiuni de îngrijire. Dar, pe când conversația de întreținere a fost împrumutată din altă parte și utilizată ca înlocuitor al îngrijirii, aici a avut loc procesul invers, acțiunile de îngrijire fiind împrumutate și elaborate în scopul altor utilizări. Dobândind o funcție de etalare, acțiunile inițiale de îngrijire ce vizau întreținerea pielii s-au transformat în ceea ce se dovedește a fi o mutilare a pielii.

Această tendință se poate vedea și la unele animale captive dintr-o grădină zoologică. Ele se îngrijesc și se ling cu o intensitate anormală până ce apar petice de piele goală sau mici răni, fie pe propriul corp, fie pe al unui companion. Îngrijirea excesivă de acest fel este cauzată de condiții de stres sau de plictiseală. S-ar prea putea ca niște condiții asemănătoare să-i fi determinat pe membrii speciei noastre să-și mutilaze suprafața corpului, la pielea deja expusă și lipsită de păr adăugându-se ajutorul și favorizarea de către ei înșiși a procesului. În cazul nostru, totuși, oportunismul inerent ce ne caracterizează ne-a permis să exploatăm această tendință altminteri periculoasă și dăunătoare și să o folosim ca mijloc de etalare decorativă.



O altă tendință mult mai importantă care s-a dezvoltat din simpla îngrijire a pielii este îngrijirea medicală. Alte specii au progresat prea puțin în această direcție, dar la maimuța goală dezvoltarea practicii medicale din comportamentul vizând îngrijirea socială a avut o influență enormă asupra evoluției cu succes a speciei, în special în ultimul timp. La rudele noastre cele mai apropiate, cimpanzeii, putem deja vedea începutul acestei tendințe. S-a văzut că, pe lângă întreținerea generală a pielii prin îngrijire socială, cimpanzeul tratează incapacitățile fizice minore ale altui cimpanzeu. Iritațiile sau rănille mici sunt examinate cu atenție și curățate prin lingere. Așchiile sunt îndepărtate cu grijă, strângând pielea companionului între două degete. Într-un caz, s-a văzut cum o femelă cimpanzeu cu o bucățică de zgură în ochiul stâng s-a apropiat scâncind de un mascul, fiind evident că o durea ceva. Masculul s-a așezat și a examinat-o cu multă atenție, iar apoi s-a apucat să-i scoată zgura cu multă grijă și precizie, folosind cu delicatețe vârful câte unui deget de la fiecare mână. Aceasta este mai mult decât o simplă îngrijire. Este primul semn al adevăratei îngrijiri medicale reciproce. Dar pentru cimpanzei incidentul descris este deja expresia de vârf a acestei tendințe.

La specia noastră, cu inteligența și spiritul de cooperare mult superioare, îngrijirea specializată de acest tip avea să fie punctul de pornire al unei vaste tehnologii a ajutorului fizic reciproc. Lumea medicală de astăzi a ajuns la o asemenea complexitate, încât a devenit, în termeni sociali, expresia majoră a comportamentului nostru vizând îngrijirea ca animale. De la tratarea unor neplăceri minore ea s-a dezvoltat, ajungând să se ocupe de principalele boli și de vătămarea corporală gravă. Ca fenomen biologic, realizările sale sunt unice, dar devenind rațională, elementele sale empirice au fost oarecum desconsiderate. Pentru a înțelege acest lucru, este esențial să facem o distincție între cazurile de „indispoziție” grave și cele banale. Ca și membrii altor specii, maimuța goală își poate rupe un picior sau se poate contamina cu un parazit rebel, în urma unui accident propriu-zis sau din întâmplare. Dar în cazul tulburărilor banale, ceea ce se vede nu e totul. Infecțiile și bolile minore sunt, de obicei, tratate rațional, ca și cum ar fi pur și simplu variante blânde ale unor boli grave, deși există dovezi puternice care să ateste că, în realitate, ele sunt mult mai legate de „nevoile de îngrijire” primitive. Simptomele medicale reflectă mai curând o problemă comportamentală ce a luat formă fizică decât o adevărată problemă fizică.

Exemplele obișnuite de „neplăceri ce invită la îngrijire”, cum le-am putea numi, includ tușea, răcelile, gripa, durerea de spate, durerea de cap, deranjamentele stomacale, erupțiile pielii, durerile de gât, dischinezia biliară, amigdalita și laringita. Starea suferindului nu este gravă, dar suficient de rea pentru a justifica atenția sporită a companionilor sociali. Simptomele acționează în același fel ca și semnalele de invitație la îngrijire socială, determinând un comportament ce vizează alinarea din partea doctorilor, surorilor medicale, farmaciștilor, rudelor și prietenilor. Cel ce trebuie îngrijit stârnește simpatia și dorința prietenoasă de alinare și chiar și numai atât este, de obicei, suficient pentru a-i vindeca boala. Administrarea de pilule și medicamente înlocuiește străvechile acțiuni de îngrijire și furnizează un ritual de activitate ce susține relația îngrijit-îngrijitor de-a lungul acestei faze speciale de interacțiune socială. Natura exactă a substanțelor prescrise aproape că nu are importanță și la acest nivel diferența este mică între practicile medicinei moderne și cele ale străvechilor vraci.

Obiecția față de această interpretare a neplăcerilor minore pare a se baza pe observația că se poate dovedi prezența reală a unor viruși sau bacterii. Dacă sunt acolo și dacă se poate demonstra că reprezintă cauza medicală a răcelii sau a durerii de stomac, atunci de ce am căuta o explicație comportamentală?

Răspunsul este că în orice mare centru urban, de exemplu, suntem cu toții expuși tot timpul acestor viruși și bacterii comune, dar numai ocazional le cădem pradă. De asemenea, anumiți indivizi sunt mult mai susceptibili de a se îmbolnăvi decât alții. Acei membri ai comunității, care fie că sunt foarte reușiți, fie că sunt bine adaptați din punct de vedere social suferă rareori de „neplăceri care invită la acțiuni de îngrijire”. Aceia care au probleme sociale temporare sau de durată sunt, spre deosebire de primii, foarte susceptibili de a se îmbolnăvi. Aspectul cel mai intrigant al acestor neplăceri este modul în care ele sunt grefate pe nevoile speciale ale individului. Să presupunem că o actriță, de exemplu, suferă de crize și stresuri sociale, ce se întâmplă? Își pierde vocea, face laringită, încât este obligată să înceteze lucrul și să-și ia un concediu. Ea este consolată și îngrijită. Criza este rezolvată (cel puțin pentru moment). Dacă, în schimb, ar fi avut o erupție pe piele, costumația i-ar fi acoperit-o și ar fi putut să continue să lucreze. Criza ar fi mers mai departe. Să comparăm situația ei cu cea a unui atlet total. Pentru el pierderea vocii n-

ar fi avut efectul de „neplăcere care invită la acțiuni de îngrijire”, dar o erupție pe piele ar fi ideală și exact această neplăcere este cea pe care medicii atleților o semnalează drept cea mai obișnuită plângere a celor ce-și folosesc mușchii. În legătură cu aceasta, este amuzant faptul că o actriță renumită, a cărei reputație constă în aparițiile sale nude în filme, suferă datorită stresului nu de laringită, ci de o erupție pe piele. Deoarece, ca și la atleți, expunerea pielii îi este vitală, ea cade victimă mai degrabă acestui gen de neplăcere decât altuia specific altor actrițe.

Dacă nevoia de îngrijire este intensă, atonei neplăcerea devine mai intensă. Perioada din viață în care primim cea mai mare îngrijire și protecție este când suntem copii mici. O neplăcere care este suficient de gravă, încât să ne trimită neajutorați la pat are, prin urmare, marele avantaj de a recrea pentru noi toată atenția și îngrijirea specifică siguranței copilăriei. Putem să ne închipuim că luăm o doză puternică de medicamente, dar, în realitate, ceea ce ne trebuie și ceea ce ne vindecă este o puternică doză de siguranță. (Aceasta nu implică simularea unei boli. Nu este deloc nevoie de simulare. Simptomele sunt suficient de reale. Cauza este comportamentală, nu efectele.) Toți suntem într-o oarecare măsură frustrați de a-i îngriji pe alții, ca și de a fi îngrijiți, iar satisfacția ce poate fi obținută din îngrijirea bolnavilor este tot atât de importantă ca și cauza bolii. Unii indivizi au o nevoie atât de mare de a-i îngriji pe alții, încât sunt în stare să promoveze activ și să prelungească boala unui companion numai pentru a-și putea exprima mai deplin impulsul de a-i îngriji pe alții. Aceasta poate crea un cerc vicios, cu exagerarea situației îngrijitor-îngrijit dincolo de orice limită, până când apare invalidul cronic care cere (și primește) o atenție constantă. Dacă o „pereche de îngrijire mutuală” de acest gen ar fi pusă în fața adevărului comportamental referitor la atitudinea lor reciprocă, l-ar nega cu hotărâre. Și, totuși, este uimitor ce vindecări miraculoase se pot produce, uneori, în astfel de cazuri, când are loc o revoluție socială majoră în mediul perechii îngrijitor-îngrijit (infirmieră/pacient) care s-a creat. Tămăduitorii prin credință au exploatat, uneori, această situație cu rezultate uimitoare, dar, din nefericire pentru ei, multe din cazurile pe care le întâlnesc au cauze fizice ca și efecte fizice. Tot împotriva lor este și faptul că efectele fizice ale „neplăcerilor ce invită la acțiuni de îngrijire” induse comportamental pot duce cu ușurință la o vătămare corporală ireversibilă dacă sunt suficient de prelungite sau intense.

Odată ce acest lucru s-a întâmplat, este necesar un tratament rațional serios.

Până aici m-am concentrat asupra aspectelor sociale ale comportamentului ce vizează confortul la specia noastră. După cum am văzut, s-au făcut progrese mari în această direcție, ceea ce însă nu a exclus sau înlocuit tipurile mai simple de autocurățire și autoalinare. Ca și alte primate încă ne mai scărpinăm, încă ne mai frecăm la ochi, încă ne mai ciupim în locurile iritate și încă ne mai lingem rănila. De asemenea, mai avem în comun cu ele și o puternică tendință de a face plajă, în plus, noi am adăugat o serie de șabloane culturale specializate, cel mai comun și mai răspândit dintre ele fiind spălatul cu apă. Acest lucru este rar la alte primate, deși anumite specii fac baie ocazional, dar pentru noi ea joacă un rol major în curățirea corpului în majoritatea comunităților.

Cu toate avantajele evidente, frecvența curățire cu apă pune serios la încercare producerea uleiurilor și sărurilor antiseptice și protectoare de către glandele pielii și, într-o oarecare măsură, face ca suprafața corpului să fie mai predispusă la boli. Ea face față acestui dezavantaj numai pentru că, odată cu eliminarea uleiurilor și sărurilor naturale, apa îndepărtează și murdăria care este sursa acestor boli.

Pe lângă problemele menținerii curățeniei corpului, categoria generală a comportamentului vizând confortul include și acele șabloane de activitate care au sarcina de a menține o temperatură adecvată corpului. La fel ca toate mamiferele și păsările, noi avem o temperatură constantă, ridicată a corpului, care ne dă o eficiență fiziologică mult sporită. Dacă suntem sănătoși, temperatura din profunzimea corpului nostru nu variază cu mai mult de 3° Fahrenheit<sup>9</sup>, indiferent de temperatura din exterior. Această temperatură internă fluctuează în cursul unei zile, nivelul cel mai ridicat atingându-se după-amiaza târziu, iar cel mai scăzut în jurul orei 4 dimineața.

### *9 Echivalentul unei variații de aproximativ 1,67° C.*

Dacă mediul extern devine prea cald sau prea rece, imediat încercăm o neplăcere acută. Senzațiile neplăcute pe care le receptăm acționează ca un prim sistem de avertizare, atrăgându-ne atenția asupra nevoii urgente de a acționa pentru a preîntâmpina ca organele interne ale corpului să se răcească sau să se supraîncălzească dezastruos. Pe lângă îndemnul la reacții

inteligente, voluntare, corpul își ia, totodată, în mod automat unele măsuri pentru a-și stabiliza nivelul temperaturii. Dacă mediul devine prea cald apare vasodilatația. Aceasta mărește temperatura la suprafața corpului și încurajează pierderea de căldură prin piele. De asemenea, are loc o transpirație abundentă. Fiecare dintre noi posedă aproximativ două milioane de glande sudoripare. În condiții de căldură intensă ele sunt capabile să secrete maximum un litru de transpirație pe oră. Evaporarea acestui lichid de pe suprafața corpului constituie încă o formă prețioasă de pierdere de căldură. În timpul procesului de aclimatizare la un mediu în general mai cald, suferim o însemnată creștere a eficienței sudației. Acest lucru are o importanță vitală deoarece, chiar și în climele cu cele mai ridicate temperaturi, corpul nostru nu poate suporta o creștere a temperaturii sale interne mai mare de  $0,4^{\circ}$  Fahrenheit<sup>10</sup>, indiferent de rasa din care ne tragem. Dacă mediul devine prea rece, reacția noastră de răspuns este vasoconstricția și tremuratul. Vasoconstricția ajută la conservarea căldurii corpului, iar tremuratul poate produce de trei ori mai multă căldură decât se produce în condiții de repaus. Dacă pielea este expusă la frig intens timp mai îndelungat, există pericolul ca vasoconstricția prelungită să ducă la degeraturi. În regiunea mâinilor există un important sistem intern antidegerare. Prima reacție a mâinilor la frig este o puternică vasoconstricție; apoi, după circa cinci minute, aceasta se inversează și apare o puternică vasodilatație, mâinile încălzindu-se și înroșindu-se. (Oricine a făcut iarna bulgări de zăpadă a trăit această experiență.) Constricția și dilatația regiunii mâinilor continuă, apoi, să alterneze, fazele de constricție împiedicând pierderea căldurii, iar fazele de dilatație preîntâmpinând degerarea. Indivizii care trăiesc permanent într-o climă rece suferă diferite forme de aclimatizare a corpului, inclusiv o ușoară mărire a ratei de bază a metabolismului.

Pe măsură ce specia noastră s-a răspândit pe glob, la mecanismele biologice de control al temperaturii s-au făcut importante adăugiri culturale. Apariția focului, îmbrăcării și a caselor de locuit izolate termic au combătut pierderea de căldură, iar ventilația și refrigerarea s-au folosit împotriva câștigului de căldură. Impresionante și spectaculoase așa cum au fost, aceste progrese nu ne-au modificat în niciun fel temperatura internă a corpului. Ele au servit mai mult la tinerea sub control a temperaturii externe, astfel încât să ne putem bucura în continuare de nivelul nostru de

temperatură propriu primatelor primitive pe un domeniu mai variat de condiții externe. Cu toate revendicările din ultimul timp, experiențele de conservare a vieții care implică tehnici speciale de congelare rămân încă de domeniul științifico-fantasticului.

Înainte de a părăsi subiectul reacțiilor de răspuns față de temperatură, mai este un aspect particular al sudației care trebuie menționat. Stadii în detaliu asupra reacțiilor de răspuns prin sudație la specia noastră au relevat că ele nu sunt atât de simple pe cât pot părea la început. Majoritatea zonelor suprafeței corpului încep să transpire liber în condiții de căldură sporită și acesta este, fără îndoială, răspunsul de bază, inițial, al sistemului de glande sudoripare. Dar anumite regiuni au început să reacționeze la alte tipuri de zdmulare și sudația poate apărea acolo indiferent de temperatura externă. Felurile de mâncare foarte condimentate, de exemplu, produc propriul lor șablon special de transpirație a feței. Emoțiile puternice duc repede la transpirația palmelor, a tălpilor, a subsuorilor și, uneori, și a frunții, dar nu și a altor părți ale corpului. Zonele de transpirație emoțională se diferențiază în continuare, palmele și tălpile diferind de subsuori și frunte. Primele două regiuni răspund bine numai la situații emoționale, pe când ultimele două reacționează atât la stimuli emoționali, cât și la temperatură. Reiese clar de aici că mâinile și picioarele au „împrumutat” sudația de la sistemul de control al temperaturii și o folosesc acum într-un nou context funcțional. Umezirea palmelor și a tălpilor la stres pare a fi devenit o trăsătură specială a reacției „mă aștept la orice” pe care corpul o are când îl amenință un pericol. Scuiparea în palme înainte de a apuca un topor este, într-un fel, echivalentul nefiziologic al acestui proces.

Atât de sensibilă este reacția de sudație a palmelor, încât comunități întregi sau națiuni pot avea o intensificare bruscă a acestei reacții dacă securitatea de grup este amenințată cumva, în timpul unei recente crize politice, când a crescut temporar probabilitatea războiului nuclear, toate experiențele vizând sudația palmară ce se făceau la un institut de cercetări au trebuit abandonate, deoarece nivelul de bază al reacției de răspuns a devenit atât de anormal, încât testele n-ar mai fi reflectat realitatea. Ghicitorul care ne citește în palmă poate să nu ne spună prea multe despre viitor, dar un fiziolog ne poate spune, cu siguranță, ceva despre temerile noastre față de viitor.

## **Capitolul opt**

### **Minimalele**

Până aici am analizat comportamentul maimuței goale față de sine și față de membrii propriei specii – comportamentul său în interiorul speciei. Rămâne acum să-i examinăm activitățile în relație cu alte animale – comportamentul său interspecific. Toate formele superioare de viață animală sunt conștiente de existența cel puțin a unora dintre celelalte specii cu care își împart mediul. Ele privesc celelalte specii într-unul din următoarele cinci moduri: ca pradă, simbioți, competitori, paraziți, sau prădători. În cazul speciei noastre, aceste cinci categorii pot fi luate în bloc ca abordare „economică” a animalelor, la care se pot adăuga abordarea științifică, cea estetică și cea simbolică.

Acest domeniu larg de interese ne-a dat o implicare interspecii unică în lumea animalelor. Pentru a o descâlci și înțelege obiectiv trebuie să o atacăm pas cu pas, atitudine cu atitudine.

Datorită naturii exploratoare și oportuniste a maimuței goale, lista cu speciile ce constituie pradă pentru ea este imensă. Undeva, cândva, ea a ucis și a mâncat aproape orice animal pe care v-ați da osteneala să-l pomeniți. Dintr-un stadiu asupra rămășițelor preistorice cunoaștem că acum circa o jumătate de million de ani, numai într-un singur loc, vâna și mânca specii de bizoni, cai, rinoceri, cerbi, oi, mamuți, cămile, struți, antilope, bivoli, mistreți și hiene. N-ar avea sens să întocmim un „meniu al speciilor” pentru timpurile mai recente, dar merită să menționăm o trăsătură a comportamentului nostru de animale de pradă, anume tendința noastră de a domestici anumite specii de pradă selectate. Pentru că, deși putem mânca aproape tot ce se poate mesteca la o adică, ne-am limitat, totuși, grosul hranei la câteva forme animale de bază.

Se știe că domesticirea inventarului viu, care implică control organizat și selecționarea raselor de animale-pradă, se practică de cel puțin zece mii de ani și, în unele cazuri, probabil de mult mai mult timp. Caprele, oile și renii par a fi fost primele specii de animale-pradă tratate în felul acesta. Apoi, odată cu apariția comunităților agricole stabile, s-au adăugat pe listă porcii și

cornutele, inclusiv bivolul indian și iacul. Avem dovezi că, în cazul cornutelor, fuseseră deja create câteva rase distincte în urmă cu patru mii de ani. În timp ce caprele, oile și renii au fost transformate direct din pradă vânată în pradă crescută în turme, se crede că porcii și cornutele și-au început apropierea strânsă față de specia noastră ca jefuitori de recolte. Imediat ce au apărut culturile extinse, aceste animale s-au mutat aici pentru a profita de noua și bogată sursă de hrană, numai bine pentru a fi preluate de primii fermieri și puse chiar ele sub control în vederea domesticirii.

Singura specie-pradă de mamifer mic a cărui domesticire a durat mai mult a fost iepurele, dar acest lucru se pare că s-a întâmplat mult mai târziu. Dintre pasări, speciile-pradă importante domesticite cu mii de ani în urmă au fost găinile, găștele și rațele, cu completări ulterioare de mai mică importanță, reprezentate prin fazani, bibilici, prepelițe și curcani. Singurii pești-pradă cu o lungă istorie a domesticirii sunt tiparul, crapul și carasul auriu.

Cel din urmă, totuși, a devenit curând mai degrabă ornamental decât gastronomic. Domesticirea acestor pești este limitată la ultimele două mii de ani și a jucat doar un rol minor în marea poveste a evoluției noastre ca animale de pradă organizate.

A doua categorie de pe lista noastră de relații interspecifice este cea a simbioților. Simbioza se definește ca asocierea a două specii diferite în folosul ambelor. În lumea animalelor se cunosc multe exemple de simbioză, cel mai renumit fiind colaborarea dintre pasările buphagus și unele copitate mari ca rinocerul, girafa și bivolul. Pasările mănâncă paraziții pielii copitatelor, ajutând la menținerea sănătății și curățeniei animalelor mari, în timp ce acestea din urmă le asigură păsărilor o prețioasă sursă de hrană. Când noi înșine suntem unul din membrii unei perechi simbiote, folosul reciproc tinde să încline balanța destul de puternic în favoarea noastră, dar este, totuși, o categorie separată, diferită de relația mai severă pradă-prădător, din moment ce nu implică moartea celorlalte specii avute în vedere. Ele sunt exploatate, dar în schimbul exploatării le hrănim și le îngrijim. Este o simbioză părtinitoare, deoarece noi controlăm situația și partenerii noștri animale, de obicei, nu prea au de ales în această chestiune.

Cel mai vechi simbiot din istoria noastră este fără îndoială câinele. Nu putem ști cu precizie când anume au început strămoșii noștri să domesticească acest animal valoros, dar se pare că asta s-a întâmplat cu cel



puțin zece mii de ani în urmă. Povestea este fascinantă. Strămoșii sălbatici ai câinelui domestic, asemănători cu lupii, trebuie să fi fost concurenți serioși ai strămoșilor noștri. Ambii umblau în haite cu spirit de cooperare după vânat mare și, la început, puțin trebuie că se mai iubeau. Dar câinii sălbatici posedau anumite rafinamente speciale, care le lipseau vânătorilor noștri. Ei erau experți în turme și gonirea prăzii în timpul manevrelor de vânătoare și puteau face acest lucru cu mare viteză. De asemenea, aveau un mai fin simț al mirosului și al auzului. Dacă aceste însușiri ar fi putut fi exploatate în schimbul împărțirii prăzii, atunci târgul ar fi fost bun. Cumva – nu știm exact cum – acest lucru s-a realizat și s-a creat cu încetul o legătură între specii. Este probabil ca ea să fi început ca urmare a aducerii puilor de câini în locuințele tribale pentru a fi îngreșăți cu hrană. Valoarea acestor ființe ca paznici nocturni a fost un punct în favoarea lor într-o primă etapă. Cei care erau lăsați în viață, acum într-o stare de îmblânzire, și cărora li se permitea să-i însoțească pe masculi în deplasările lor la vânătoare aveau să-și arate curând priceperea în adulmecarea urmei prăzii. Fiind hrăniți din mână, câinii se considerau membri ai haitei de maimuțe goale și cooperau instinctiv cu conducătorii lor prin adopțiune. Încrucișările selective pe un număr de generații aveau să-i elimine în curând pe cei care creau probleme și să dea naștere unei rase noi, ameliorate de câini de vânătoare, tot mai îngreșiți și mai controlabili prin domesticire.

S-a avansat ideea că tocmai aceste progrese în relația cu câinele au făcut posibile primele forme de domesticire a prăzii copitate. Caprele, oile și renii erau cât de cât sub control înainte de apariția adevăratei faze agricole, iar câinele ameliorat este socotit ca agentul vital care a făcut acest lucru posibil prin ajutorul pe scară largă și îndelungat pe care l-a dat la creșterea acestor animale. Stadii asupra comportamentului actualilor câini ciobănești când mână turmele și a celui al lupilor sălbatici scot la iveală multe asemănări ca tehnică și aduc argumente solide în sprijinul acestui punct de vedere.

Mai recent, selecționarea intensivă a raselor a produs un întreg domeniu al specializărilor câinilor simbionți. Câinele de vânătoare primitiv, bun la toate, își aducea aportul în toate etapele operației, dar urmașii săi de mai târziu au fost perfecționați pentru una sau alta din diferitele componente ale secvenței comportamentale în întregul ei. Câinii cu abilități neobișnuit de

bine dezvoltate într-o anumită direcție au fost astfel înmulțiți, încât să li se sporească avantajele speciale. Așa cum am văzut deja, cei cu bune calități în manevre au devenit câini de turmă, contribuția lor limitându-se în mare parte la încercuirea prăzii domesticite (câinii ciobănești). Alții, cu un simț superior al mirosului, au fost crescuți ca adulmecători (copoi). Unii cu sprint de atlet au devenit câini de curse și au fost folosiți pentru a fugări prada aflată în raza vizuală (ogarii). O altă categorie au fost crescuți ca descoperitori ai prăzii, fiind exploatată și intensificată tendința lor de a „îngheța” când depistează prada (setterii și prepelicarii).

O linie îmbunătățită a fost cea a câinilor care găsesc prada doborâtă și o cară la stăpân (câinii de aport). S-au creat rase mici ca stârpitoare de dăunători (terrierii). Câinii de pază primitivi au fost ameliorați și ei (buldogii).

Pe lângă aceste forme de exploatare larg răspândite, au fost create selectiv și alte rase de câini pentru funcții mai ieșite din comun. Exemplul cel mai extraordinar este câinele fără păr al străvechilor indieni din Lumea Nouă, o rasă ajunsă pe cale genetică la o blană, cu o temperatură a pielii anormal de ridicată, câinii folosiți de indieni în „dormitoarele” lor ca o formă primitivă a sticlelor cu apă caldă. Mai recent, câinele simbiot și-a câștigat dreptul de a fi păstrat ca animal de povară, trăgând săniile sau căruțe pe tălpici, ca mesager sau ca detector de mine în vreme de război, ca participant la operațiuni de salvare, localizându-i pe alpiniștii îngropați sub zăpadă, câine polițist, luând urma criminalilor și atacându-i, câine ghid, conducându-i pe orbi și chiar și ca înlocuitor de călător în spațiul cosmic. Nicio altă specie simbiotă nu ne-a slujit într-un mod atât de complex și variat. Chiar și astăzi, cu toate progresele noastre tehnologice, câinele este încă activ utilizat în cele mai multe din rolurile sale funcționale. Multe din sutele de rase ce se pot deosebi acum sunt pur ornamentale, dar timpul câinelui cu o sarcină serioasă de îndeplinit este departe de a fi trecut.

Atât de reușit s-a dovedit a fi câinele ca însoțitor la vânătoare, încât puține încercări s-au făcut pentru a domestici alte specii în această formă particulară de simbioză. Singurele excepții importante sunt citala<sup>11</sup> și anumite păsări de pradă, în special șoimul, dar în niciunul din aceste cazuri nu s-au făcut progrese în privința încrucișărilor controlate, ca să nu mai vorbim de încrucișările selective. Un dresaj individual a fost întotdeauna necesar. În Asia cormoranul, pasăre scufundătoare, a fost folosit ca însoțitor activ la

vânătoarea de pește. Ouăle de cormoran sunt luate și clocite sub o cloșcă domestică. Puii de păsări marine sunt, apoi, hrăniți la mână și dresați să prindă pește. Peștii sunt aduși înapoi la bărci și recuperați, cormoranii fiind prevăzuți cu un inel pentru a-i împiedica să-și înghită prada. Dar nici aici nu s-a făcut nicio încercare de ameliorare a rasei prin încrucișări selective.

O altă formă veche de exploatare implică folosirea carnivorelor mici ca distrugătoare de dăunători. Această tendință nu a luat avânt până la apariția fazei agricole în istoria noastră. Odată cu dezvoltarea pe scară largă a depozitării grânelor, rozătoarele au devenit o problemă serioasă și ucigașii de rozătoare au fost încurajați. Pisica, dihorul și mangusta au fost speciile care ne-au venit în ajutor, iar în primele două cazuri au urmat încrucișările selective.

Poate cel mai important tip de simbioză a fost utilizarea anumitor specii de animale mari de povară. Caii, onagrii (măgari sălbatici din Asia), măgarii (măgari sălbatici din Africa), cornutele, inclusiv bivolul indian și iacul, renii, cămilele, lamele și elefanții au fost toate supuse unei exploatări masive în acest mod. În majoritatea cazurilor, tipurile sălbatice inițiale au fost „îmbunătățite” prin încrucișări selective atente, excepție de la această regulă făcând onagrul și elefantul. Onagrul a fost folosit ca animal de povară de către sumerienii antici în urmă cu peste patru mii de ani, dar s-a demodat prin introducerea unei specii mai ușor de stăpânit, calul. Elefantul, deși încă utilizat ca animal de povară, a constituit întotdeauna pentru creatorii de rase o problemă prea mare și nu a fost niciodată supus presiunilor încrucișării selective.

O altă formă privește domesticirea unei largi categorii de specii ca sursă de produse. Animalele nu sunt ucise, astfel că în această postură nu pot fi considerate ca pradă. De la ele se iau numai anumite produse: laptele de la vite și capre, lâna de la oi și alpaca, ouăle de la găini, rațe, mierea de la albine și mătasea de la viermii de mătase.

Pe lângă aceste categorii majore de însoțitori la vânătoare, distrugători de dăunători, animale de povară și surse de produse, anumite animale au intrat într-o relație de simbioză cu specia noastră pe o bază mai neobișnuită și mai specializată. Porumbelul a fost domesticit ca purtător de mesaje. Capacitatea uimitoare a acestei păsări de a-și recunoaște locul de cuibărit este exploatată de mii de ani. Această relație a devenit atât de prețioasă, încât în

vremuri mai moderne s-a dezvoltat o contra-simbioză sub forma șoimilor dresați să intercepteze porumbeii mesageri. Într-un cu totul alt context, peștele luptător siamez și cocoșii luptători sunt selecționați ca rase de mult timp, fiind utilizați ca mijloace pentru pariuri. În domeniul medicinei, cobaii și șobolanul alb au fost utilizați pe scară largă drept animale pentru experiențe de laborator.

Așadar, aceștia sunt principalii simbionți, animale care au fost forțate să intre într-o formă sau alta de colaborare cu ingenioasa noastră specie. Avantajul lor este că încetează a ne mai fi dușmani. Numărul lor crește spectaculos. Din punct de vedere al populației mondiale, ele sunt specii cu un succes enorm. Dar este un succes limitat. Prețul pe care trebuie să-l plătească este libertatea de a evolua. Ele și-au pierdut independența genetică și, deși bine hrănite și îngrijite, sunt acum supuse capriciilor și fanteziilor noastre în privința înmulțirilor. A treia categorie majoră de relații cu animalele, după cea a animalelor-pradă și cea a simbionților este categoria competitorilor. Orice specie care intră în concurență cu noi pentru hrană sau spațiu, sau care interferează cursul eficient al vieții noastre este eliminată fără milă. Nu are rost să enumerăm astfel de specii. Practic orice animal care este necomestibil sau inutil din punct de vedere al simbiozei este atacat și exterminat. Acest proces continuă și astăzi în toate părțile lumii. În cazul competitorilor minori, persecuția este întâmplătoare, dar rivalii serioși nu au șanse mari. În trecut rudele noastre primate cele mai apropiate ne-au fost rivalii cei mai periculoși și nu e un accident faptul că astăzi suntem singura specie supraviețuitoare din întreaga noastră familie. Carnivorele mari au fost ceilalți competitori serioși ai noștri și au fost eliminate oriunde densitatea populației speciei noastre s-a ridicat peste un anumit nivel. Europa, de exemplu, este acum practic golită de toate formele mari de viață animală, cu excepția unei mari mase clocotitoare de maimuțe goale.

Pentru următoarea categorie majoră, cea a paraziților, viitorul se arată și mai sumbru. Aici lupta este și mai intensă și dacă am putea deplânge dispariția unui rival care ne concurează în privința hranei preferate, nimeni nu va vărsa nicio lacrimă pentru raritatea tot mai mare a puricelui. Pe măsură ce știința medicală progresează, imperiul paraziților se micșorează în urma sa.

Aceasta aduce o amenințare suplimentară față de toate celelalte specii, deoarece, pe măsură ce paraziții dispar și starea noastră de sănătate se

îmbunătățește, populațiile noastre pot crește cu o rată și mai uimitoare, accentuându-se nevoia de a-i elimina pe toți competitorii de mai mică importanță.

A cincea categorie majoră, prădătorii, este și ea pe cale de dispariție. Noi nu am constituit niciodată cu adevărat componenta principală a dietei pentru nicio specie și numărul nostru nu a fost niciodată grav redus prin prădarea de către alte animale, indiferent de perioada istorică, după câte cunoaștem. Dar carnivorele mai mari, cum sunt marile pisici și câinii sălbatici, membrii mai mari ai familiei crocodililor, rechinii și păsările de pradă masive au mai ciugulit din noi din când în când și zilele le sunt categoric numărate. Ca o ironie a sorții, ucigașul care a trecut în contul său moartea mai multor maimuțe goale decât oricare altul (cu excepția paraziților) este unul care nu poate devora cadavrele nutritive pe care le produce. Acest dușman de moarte este șarpele veninos și, cum vom vedea mai târziu, el a devenit cea mai urâtă dintre toate formele de viață animală.

Aceste cinci categorii de relații interspecifice - animalele-pradă, simbiozii, competitorii, paraziții și prădătorii - sunt cele care există și între alte perechi de specii. În esență, nu suntem unici în această privință. Noi ducem relațiile mult mai departe decât alte specii, dar sunt aceleași dpuri de relații. Cum am spus mai înainte, ele pot fi luate în bloc ca abordare economică a animalelor. În plus, avem opurile noastre specifice de abordare, științifică, estetică și simbolică. Atitudinea științifică și cea estetică sunt manifestări ale puternicului nostru impuls explorator. Dorința de a cunoaște, curiozitatea indiscretă ne îndeamnă să investigăm toate fenomenele naturale și lumea animalelor a focalizat, firește, multă atenție în această privință. Pentru zoolog toate animalele sunt sau ar trebui să fie la fel de interesante. În ochii săi nu există specii rele sau specii bune. El le studiază pe toate, explorându-le de dragul de a o face. Abordarea estetică implică aceeași explorare fundamentală, dar cu termeni de referință diferiți. Aici, varietatea enormă a formelor, culorilor, desenelor și mișcărilor animalelor sunt studiate mai curând ca manifestări ale frumosului decât ca sisteme de analizat.

Abordarea simbolică este complet diferită. În cazul ei nu sunt implicate nici economia, nici explorarea. Animalele sunt folosite, în schimb, ca personificări ale conceptelor. Dacă o specie are o înfățișare frumoasă, devine un simbol al războiului. Dacă arată stângace și-l are pe vino-ncoace, devine un

simbol al copilului. Dacă este cu adevărat fioroasă sau îl are cu adevărat pe vino-ncoace ori nu, asta prea puțin contează. În acest context nu se investighează adevărata ei natură, pentru că nu e vorba de o abordare științifică. Animalul plăcut vederii se poate burzului dezvelindu-și niște dinți ascuțiți ca briciul și poate fi înzestrat cu o agresivitate rea, dar dacă aceste însușiri nu sunt vizibile, pe când frumusețea da, el este perfect acceptabil ca simbol al copiilor.

Pentru animalul simbolic justetea atribuirii simbolului nu trebuie să existe cu adevărat, ea trebuie doar să pară că există. Atitudinea simbolică față de animale a fost inițial botezată abordare „antropoidomorfă”. Cu îngăduință acest termen urât a fost ulterior scurtat în „antropomorfă” care, deși încă greoi, este expresia general utilizată astăzi. Ea este invariabil utilizată în sens depreciativ de către oamenii de știință care, din punctul lor de vedere, sunt pe deplin îndreptățiți s-o disprețuiască. Ei trebuie să-și păstreze obiectivitatea cu orice preț dacă vor să facă explorări pertinente în lumea animalelor. Dar acest lucru nu este atât de ușor pe cât pare.

Cu totul distincte de hotărârile deliberate de a folosi formele animale drept idoli, imagini și embleme, există, totodată, și anumite presiuni subtile, ascunse, care se exercită asupra noastră permanent și care ne obligă să vedem alte specii drept propriile noastre caricaturi. Chiar și cel mai sofisticat om de știință este înclinat să spună „Noroc, bătrâne” când își salută câinele. Deși știe perfect că animalul nu-i poate înțelege cuvintele, el nu poate rezista tentației. Care este natura acestor presiuni antropomorfe și de ce sunt atât de greu de învins? De ce unele ființe ne fac să spunem „Ah!”, iar altele „Uh!”?

Aceasta nu e o considerație banală. O cantitate uriașă din actualele energii interspecii ale culturii noastre este implicată aici. Iubim cu pasiune unele animale și le urâm cu patimă pe altele și aceste atitudini nu pot fi explicate doar pe baza considerentelor economice și exploratoare. Este clar că un fel de reacție neașteptată, elementară este declanșată în noi de către semnele specifice pe care le recepționăm. Ne autoamăgim că reacționăm față de un animal ca față de un animal. Îl declarăm încântător, irezistibil sau oribil, dar ce ne face să procedăm astfel?

Pentru a găsi răspunsul la această întrebare trebuie mai întâi să legăm niște fapte. Care sunt cu exactitate animalele iubite și animalele urâte de cultura noastră și cum variază ele în funcție de vârstă și sex? Sunt necesare

dovezi cantitative pe scară largă dacă vrem să facem afirmații veridice asupra acestui subiect. Pentru a se obține astfel de probe s-a întreprins o investigație cu implicarea a 80 000 de copii britanici cu vârsta cuprinsă între patru și paisprezece ani. În timpul unui program de televiziune pe teme zoologice, li s-a pus întrebarea simplă: „Ce animal vă place cel mai mult?” și „Ce animal vă displace cel mai mult?” Din răspunsul masiv la această anchetă s-a ales la întâmplare și s-a analizat un eșantion de 12 000 de răspunsuri la fiecare întrebare.

Ocupându-ne mai întâi de „iubirile” interspecifice, cum au fost cotate diferitele grupe de animale? Cifrele sunt următoarele: 97,15 din toți copiii au numit un mamifer sau altul ca favoritul lor numărul unu. Păsările au obținut 1,6, reptilele 1,0, peștii 0,1, nevertebratele 0,1, iar amfibiile 0,05.

Evident este ceva special cu mamiferele în acest context. (Ar trebui poate subliniat că răspunsurile la întrebări au fost date în scris, nu oral, și că a fost uneori dificil să se identifice animalele după denumirile date, îndeosebi în cazul copiilor foarte mici. A fost destul de ușor să se descifreze lelu, caul, uslu, pingluinul, panta, țapirulși liopraduln, dar aproape imposibil de a ști cu certitudine speciile avute în vedere prin gășele, viermele săritor, otamul sau animalul coco-cola. Denumirile prin care erau desemnate aceste ființe îndrăgite au fost cu părere de rău respinse.)

Dacă acum ne restrângem sfera de interese la „primele zece animale îndrăgite” cifrele se prezintă astfel: 1. Cimpanzeul (13,5); 2. Maimuța (13); 3. Calul (9); 4. Galago (8); 5. Panda (7,5); 6. Ursul (7); 7. Elefantul (6); 8. Leul (5); 9. Câinele (4); 10. Girafa (2,5). Reiese cu claritate că aceste preferințe nu reflectă influențe economice sau estetice puternice. O listă cu primele zece specii ca importanță economică ar arăta cu totul altfel. Aceste animale preferate nu sunt nici speciile cele mai elegante și cele mai viu colorate. În schimb, includ în mare proporție niște forme mai degrabă stângace, greoaie și mohorât colorate. Totuși, ele sunt bine înzestrate cu trăsături antropomorfe și tocmai la acestea reacționează copiii când își spun preferințele.

*Note:*

*12 În original, ortografierea greșită (redând-o pe cea a copiilor preșcolari)*

*A cuvintelor: leul, calul, urmi, pinguinul, panda, tapirul, leopardul (n.tr.).*

13 În original: *bettle twigs, the skipping worm, the otamus, the coca-cola beast*

(n.tr.).

Procesul acesta nu este unul conștient. Fiecare dintre speciile enumerate furnizează anumiți stimuli-cheie, reminiscențe puternice ale proprietăților specifice speciei noastre și la acestea reacționăm automat fără a ne da seama cu exactitate ce anume ne atrage. Cele mai semnificative din aceste trăsături antropomorfe la primele zece animale de pe lista preferințelor sunt următoarele: 1. Toate au păr, mai puțin pene sau solzi. 2. Au contururi rotunjite (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, ursul, elefantul). 3. Au fața aplatizată (cimpanzeul, maimuța, galago, ursul, panda, leul). 4. Au mimică (cimpanzeul, maimuța, calul, leul, câinele). 5. Pot „manipula” obiecte mici (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, elefantul). 6. Poziția lor este într-un fel sau uneori mai apropiată de cea verticală (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, ursul, girafa).

Cu cât o specie înregistrează mai multe din aceste puncte, cu atât urcă mai sus pe lista primelor zece. Speciile nemamifere stau rău, pentru că sunt slabe în această privință. Dintre păsări, favoritele numărul unu sunt pinguinul (0,8) și papagalul (0,2). Pinguinul realizează poziția aviană cea mai apreciată deoarece este cea mai verticală dintre toate păsările. Papagalul stă și el mai vertical pe stinghiuța sa și are alte câteva avantaje. Forma ciocului îi dă o față neobișnuit de aplatizată pentru o pasăre. De asemenea, se hrănește într-un fel ciudat, mai degrabă ridicându-și piciorul la gură decât coborându-și capul și poate imita vocalizările noastre. Din nefericire pentru popularitatea sa, el se apleacă într-o poziție mai orizontală atunci când merge și în felul acesta pierde multe puncte față de pinguin care merge vertical, legănându-se. La mamiferele din fruntea listei sunt câteva amănunte speciale ce merită a fi puse în evidență. De ce, de exemplu, leul este singurul dintre marile pisici incluse? Răspunsul pare a fi că numai el, masculul, are o coamă bogată de păr în jurul regiunii capului. Aceasta are ca efect aplatizarea feței (așa cum reiese clar din felul în care apar leii în desenele copiilor) și aduce puncte suplimentare în favoarea acestei specii.

Mimica feței este extrem de importantă, așa cum am văzut deja în capitolele anterioare, ca formă de bază a comunicării vizuale la specia



noastră. Ea a evoluat într-o formă complexă numai la câteva grupe de mamifere – primatele superioare, caii, câinii și pisicile. Nu este întâmplător că cinci din primele zece animale preferate aparțin acestor grupe. Schimbările din mimica feței indică schimbări ale stării afective și acest lucru constituie o legătură prețioasă între animal și noi, chiar dacă semnificația corectă a expresiei feței nu este întotdeauna înțeleasă exact.

Cât privește capacitatea de a manipula obiecte, panda și elefantul sunt cazuri unice. Primul și-a dezvoltat un os al încheieturii labei cu care poate apuca bețele subțiri de bambus cu care se hrănește. O structură asemănătoare nu se mai găsește nicăieri în împărăția animalelor. Ea îi oferă ursulețului panda cu picioare plate capacitatea de a ține mici obiecte și de a le ridica la gură în timp ce stă într-o poziție verticală. Din punct de vedere antropomorf, acest lucru cântărește mult în favoarea sa. Elefantul este și el capabil să „manipuleze” obiecte mici cu trompa, altă structură unică, și să le ducă la gură.

Poziția verticală atât de caracteristică speciei noastre îi dă oricărui alt animal care poate adopta această poziție un avantaj antropomorf imediat. Primatele de pe lista primelor zece animale, urșii și panda, toți stau în poziție verticală în multe ocazii.

Uneori, pot chiar să stea vertical în picioare sau pot merge până într-acolo încât să facă câțiva pași împleticiți în această poziție, toate ajutând aceste animale să câștige puncte prețioase. Girafa, în virtutea dimensiunilor unice ale corpului său, este, într-un fel, permanent verticală. Câinele, care realizează atât de mult din punct de vedere antropomorf prin comportamentul său social, a fost întotdeauna o dezamăgire în ceea ce privește poziția corpului. El este prin definiție orizontal. Refuzând să accepte înfrângerea din acest punct de vedere, ingeniozitatea noastră s-a pus pe treabă și curând a rezolvat problema – l-am învățat pe câine să se ridice și să cerșească. În dorința noastră de a-i da o înfățișare antropomorfă bieteii creaturi, am mers chiar mai departe.

Noi înșine neavând coadă, am început să-i retezăm și lui coada. Noi având fața aplatizată, am utilizat încrucișarea selectivă pentru a reduce structura osoasă din regiunea botului. Ca urmare, multe rase de câine sunt acum cu fața anormal de aplatizată. Dorințele noastre de antropomorfism sunt

atât de puternice, încât trebuie satisfăcute, chiar în detrimentul eficienței dentiției animalelor. Dar atunci trebuie să ne reamintim că această abordare a animalelor este pur egoistă. Noi nu vedem animalele ca animale, ci ca reflecții ale noastre personale, și dacă oglinda deformează prea rău, fie că o strâmbăm pentru a-i da forma dorită, fie o desconsiderăm.

Până acum, am luat în discuție animalele îndrăgite de copiii de toate vârstele între patru și paisprezece ani. Dacă separăm acum reacțiile față de aceste animale preferate, grupându-le pe categorii de vârstă, vor ieși la lumină unele tendințe remarcabil de consecvente. Pentru unele din animalele de pe listă există o scădere constantă a preferinței, pe măsură ce copiii înaintază în vârstă. Pentru altele există o creștere constantă a preferinței.

Descoperirea neașteptată aici este că aceste tendințe prezintă o strânsă legătură cu o anumită trăsătură a animalelor preferate, și anume mărimea corpului lor. Copiii mai mici preferă animale mai mari, iar copiii mai mari le preferă pe cele mai mici. Pentru a exemplifica aceste lucruri putem lua cifrele pentru două dintre formele cele mai mari din primele zece, elefantul și girafa și două dintre cele mai mici, galago și câinele. Elefantul, cu o medie totală de circa 6, pornește cu 15 la copiii de patru ani și, apoi, scade treptat până la 3 la cei de paisprezece ani. Girafa prezintă o scădere similară a popularității de la 10 la 1. Galago, pe de altă parte, pornește cu numai 4,5 la copiii de patru ani și apoi urcă treptat până la 11 la cei de paisprezece ani.

Câinele urcă de la 0,5 la 6,5. Animalele de mărime medie din primele zece preferate nu prezintă aceste tendințe puternice.

Putem rezuma ceea ce am aflat până acum, formulând două principii. Prima lege a preferințelor pentru anumite animale spune că „Popularitatea unui animal este corelată direct cu numărul de trăsături antropomorfe pe care le posedă”. A doua lege a preferințelor pentru anumite animale spune că „Vârsta unui copil este invers proporțională cu mărimea animalului său preferat.”

Cum putem explica cea de-a doua lege? Ținând cont de faptul că preferința are la bază o ecuație simbolică, explicația cea mai simplă este: copiii mai mici văd în animale niște substituiți ai părinților, iar copiii mai mari văd în ele niște substituiți ai copiilor. Nu este suficient că animalul trebuie să ne reamintească de specia noastră, el trebuie să ne reamintească și de o categorie specială a acesteia. Când copilul este foarte mic, părinții sunt

pentru el cele mai importante figuri protectoare. Ei domină conștiința copilului. Ei sunt animale mari, prietenoase, și, prin urmare, animalele mari și prietenoase sunt ușor de identificat cu figurile părinților. Pe măsură ce copilul crește, el începe să se autoafirme, să intre în competiție cu părinții. Se vede pe sine ținând situația sub control, dar este greu să tii sub control un elefant sau o girafă. Animalul preferat trebuie să se comprime la o mărime mai ușor de stăpânit. Copilul, cu o ciudată precocitate, devine el părintele. Animalul trebuie să devină simbolul copilului său. Adevăratul copil este prea tânăr pentru a fi părinte de-adevăratelea, așa că, în schimb, devine un părinte simbolic. Proprietatea asupra animalului capătă importanță și a ține un animal în casă devine o formă de „paternitate infantilă”. Nu este întâmplător că, de când se poate procura ca animal decorativ exotic, animalul cunoscut mai înainte sub numele de galago este cunoscut în prezent sub denumirea populară de bushbaby<sup>14</sup>. (Părinții ar trebui să ia aminte că dorința de a ține un animal în casă nu apare decât în ultima fază a copilăriei. Este o eroare gravă să se cumpere animale de casă copiilor foarte mici, care reacționează la ele la fel ca și față de obiectele pentru explorare distructivă sau față de dăunători.)

Există o excepție izbitoare la cea de-a doua lege a preferințelor pentru anumite animale, și anume în legătură cu calul. Reacția față de acest animal este neobișnuită în două feluri. Analizată pe fondul înaintării în vârstă a copiilor, ea prezintă o creștere lină a popularității, urmată de o scădere tot atât de lină. Punctul culminant coincide cu instalarea pubertății. Analizată pe fondul diferenței de sex, reiese că animalul este de trei ori mai popular printre fete decât printre băieți. La niciun alt animal îndrăgit nu apare această diferență între sexe în privința modului în care este privit. Categorie, este ceva neobișnuit în legătură cu reacția față de cal și acest lucru trebuie discutat separat.

Trăsătura unică a calului în actualul context este că el reprezintă ceva ce se încalecă și se călărește. Ceea ce nu se aplică la niciunul din celelalte zece animale aflate în fruntea listei preferințelor. Dacă legăm observația de faptul că popularitatea sa cea mai mare coincide cu pubertatea și de faptul că există o puternică diferență între sexe în privința acestei popularități, suntem obligați să conchidem că reacția față de cal trebuie să implice un puternic element sexual. Dacă se pune într-o ecuație simbolică încălecarea unui cal cu

încălecarea sexuală, atunci este poate surprinzător că animalul are mai multă trecere la fete. Dar calul este un animal puternic, musculos și dominant și este, prin urmare, mai potrivit rolului de mascul. Privit obiectiv, actul de a călări un cal constă dintr-o lungă serie de mișcări ritmice, cu picioarele larg depărtate și în contact strâns cu corpul animalului. Trecerea de care se bucură la fete pare a rezulta din combinarea masculinității sale cu natura poziției și a acțiunilor efectuate pe spina sa. Trebuie accentuat aici că avem în vedere copiii raportați la întreaga populație. Un copil din unsprezece a preferat calul față de toate celelalte animale. Numai o mică fracțiune din acest procent posedă efectiv un ponei sau un cal. Cei care posedă un astfel de animal învață repede multiplele și variatele recompense pe care le oferă această activitate. Dacă până la urmă ei se consacră călăriei, faptul nu este, desigur, neapărat semnificativ în contextul discuției noastre.

Rămâne de explicat scăderea popularității calului de după pubertate. Odată cu amplificarea dezvoltării sexuale, ne-am putea aștepta să aibă loc o creștere a popularității, nu o scădere. Răspunsul se poate afla comparând graficul dragostei pentru cal cu curba jocului sexual. Ele se potrivesc foarte bine. S-ar părea că, odată cu dezvoltarea conștiinței sexuale și a nevoii caracteristice de intimitate, care începe să învăluie sentimentele sexuale la adolescență, reacția față de cal cunoaște un declin tot așa cum cunosc un declin și „nebuniile” jocului sexual. Este semnificativ aici că simpatia de care se bucură maimuțele suferă și ea un declin în acest moment. Multe maimuțe au organe sexuale supărător de pregnante, incluzând protuberante sexuale mari, roșii. Pentru copilul mic ele nu au nicio semnificație și celelalte trasatori puternic antropomorfe ale maimuțelor pot opera nestingherite. Dar pentru copiii mai mari organele genitale foarte vizibile devin o sursă de stânjeneală și popularitatea animalelor respective suferă în consecință.

Așadar, așa stau lucrurile în legătură cu animalele „iubite” de copii. La adulți, reacțiile devin mai variate și sofisticate, dar antropomorfismul de bază persistă. Naturaliștii și zoologii serioși deplâng acest fapt, dar, dacă se înțelege pe deplin că astfel de reacții simbolice nu ne spun nimic despre adevărata natură a diferitelor animale implicate, ele nu fac cine știe ce rău și constituie o prețioasă supapă secundară pentru trăirile emoționale.

Înainte de a lua în discuție cealaltă față a medaliei – animalele cele mai „urâte” –, trebuie să răspundem unei critici. S-ar putea face obiecția că

rezultatele discutate mai sus au o semnificație pur culturală și nu înseamnă nimic pentru specia noastră luată ca întreg. În privința identității exacte a animalelor implicate obiecția este justificată. Pentru a reacționa față de un panda este evident necesar să afli de existența lui. Nu există o reacție înăscută față de panda. Dar nu asta contează. Alegerea ursulețului panda poate că este determinată cultural, dar motivele alegerii sale reflectă activarea unui proces mai adânc, mai biologic.

Dacă investigația s-ar repeta la altă cultură, s-ar putea ca speciile preferate să fie altele, dar ele ar fi alese tot în conformitate cu nevoile noastre simbolice fundamentale. Prima și a doua lege a preferințelor pentru anumite animale tot s-ar aplica. Revenind acum la animalele cele mai „urâte”, putem expune cifrele unei analize similare. Primele zece dintre animalele care displac cel mai mult sunt următoarele: 1. Șarpele (27); 2. Păianjenul (9,5); 3. Crocodilul (4,5); 4. Leul (4,5); 5. Șobolanul (4); 6. Sconcsul (3); 7. Gorila (3); 8. Rinocerul (3); 9. Hipopotamul (2,5); 10. Tigrul (2,5).

Animalele de mai sus au în comun o trăsătură importantă: sunt primejdioase. Crocodilul, leul și tigrul sunt ucigași carnivori. Gorila, rinocerul și hipopotamul pot ucide cu ușurință dacă sunt provocați. Sconcsul se dedă la o formă violentă de război chimic. Șobolanul este un dăunător, care răspândește boli. Există șerpi veninoși și păianjeni otrăvitori.

Majoritatea acestor creaturi se remarcă, de asemenea, prin lipsa trăsăturilor antropomorfe ce le caracterizează pe primele zece favorite. Leul și gorila sunt excepții. Leul este singura formă care apare în ambele liste cu primele zece animale. Ambivalența reacției față de această specie se datorează combinației unice la acest animal între trăsăturile antropomorfe atractive și comportamentul de animal de pradă violent. Gorila este puternic înzestrată cu trăsături antropomorfe, dar, din nefericire pentru ea, structura feței sale este de o asemenea natură, încât ea pare a fi permanent agresivă și înspăimântătoare. Este mai mult un rezultat întâmplător al structurii sale osoase și nu are nicio legătură cu adevărata (și destul de blândă) sa personalitate, dar în combinație cu marea sa putere fizică o transformă imediat într-un simbol perfect al forței brute sălbatice. Trăsătura cea mai șocantă a listei cu primele zece dintre cele mai urâte animale este reacția uriașă față de șarpe și păianjen. Ceea ce nu se poate explica numai pe baza existenței unei specii primejdioase. Aici acționează și alte forțe. O analiză a

motivelor invocate pentru ura față de aceste forme dezvăluie că șerpii displac pentru că sunt „subțiri și murdari”, iar păianjenii provoacă repulsie deoarece sunt „păroși și agățători”. Asta trebuie să însemne fie că ei au o puternică semnificație simbolică de un anumit gen, fie că noi avem o puternică reacție înăscută de a evita aceste animale.

Șarpele a fost de mult timp considerat un simbol falie. Fiind un falus otrăvitor el a reprezentat sexul inoportun, ceea ce poate fi o explicație parțială a lipsei sale de popularitate, dar este ceva mai mult decât atât. Dacă examinăm diferitele niveluri ale urii față de șarpe la copii cu vârste între 4 și 14 ani reiese că lipsa de popularitate devine culminantă devreme, cu mult înainte de a se ajunge la pubertate. Chiar și la 4 ani ura este la un nivel ridicat – circa 30 – și apoi urcă încet, ajungând culminantă la vârsta de 6 ani. De aici încolo, ea prezintă un declin constant, coborând cu mult sub 20 până la vârsta de 14 ani. Diferența dintre sexe este mică, deși la fiecare nivel de vârstă reacția fetelor este puțin mai puternică decât cea a băieților. Instalarea pubertății pare să nu aibă nicio influență asupra reacției la niciunul din sexe.

Pornind de la aceste probe, este dificil să acceptăm șarpele pur și simplu ca un puternic simbol sexual. Pare mai probabil că avem de-a face aici cu o reacție de aversiune înăscută a speciei noastre față de formele gen șarpe. Aceasta ar explica nu numai maturizarea timpurie a reacției, ci și nivelul ei extrem de ridicat, în comparație cu cel al urii sau dragostei față de alte animale. S-ar potrivi, de asemenea, cu ceea ce știm despre rudele noastre actuale cele mai apropiate, cimpanzeii, gorilele și urangutanii. Aceste animale manifestă și ele o teamă puternică față de șerpi și, aici, ea se manifestă devreme. Ea nu se observă la puii de maimuță foarte mici, dar este pe deplin dezvoltată deja atunci când ei încep să facă scurte deplasări, îndepărtându-se de siguranța corpurilor mamelor lor. Pentru ei reacția de aversiune are, în mod clar, o importantă valoare pentru supraviețuire și trebuie că a fost de mare folos și strămoșilor noștri ancestrali. Cu toate acestea, s-a adus obiecția că reacția față de șarpe nu este înăscută, ci numai un fenomen cultural rezultat din învățarea individuală. Puii de cimpanzeu crescuți în condiții de izolare anormală nu au manifestat reacția de teamă, cum era de așteptat, când au fost puși pentru prima dată în contact cu șerpi.

Dar aceste experiențe nu sunt foarte convingătoare. În unele cazuri, cimpanzeii erau prea mici când au fost testați pentru prima dată. Dacă ar fi

fost testați din nou după câțiva ani, s-ar prea putea ca reacția să fi apărut. Pe de altă parte, se poate ca efectele izolării să fi fost atât de grave, încât puii de animale în chestiune să fi fost practic deficienți mentali. Experiențele de acest gen se bazează pe o concepție fundamentală greșită în legătură cu natura reacțiilor înnăscute, care nu se pot maturiza în condiții de încapsulare, indiferent de mediul exterior. Ele trebuie considerate ca fiind ceva mai mult decât niște înclinații înnăscute. În cazul reacției față de șarpe, s-ar putea să fie necesar ca puiul de cimpanzeu sau copilul să întâlnească o serie de diverse obiecte înfricoșătoare în prima perioadă a vieții și să învețe să reacționeze negativ la ele. Elementul înnăscut în cazul șarpelui s-ar manifesta atunci de la sine sub forma unei reacții mult mai puternice la acest stimul decât la alții. Teamă față de șarpe ar depăși atunci cu mult orice altă teamă, iar disproporția ar reprezenta factorul înnăscut. Teroarea produsă la puii de cimpanzeu normali prin punerea în contact cu un șarpe și ura intensă față de șerpi manifestată de specia noastră este greu de explicat în oricare alt fel.

Reacția copiilor față de păianjen se manifestă într-un mod puțin mai diferit. Aici există o diferență remarcabilă între sexe. La băieți, ura față de păianjen crește de la patru la paisprezece ani, dar puțin. La fete, nivelul reacției este același până la vârsta pubertății, dar apoi prezintă o creștere spectaculoasă, astfel că pe la paisprezece ani este dublu față de cel al băieților. Aici se pare, într-adevăr, că avem de-a face cu un factor simbolic important. Din punct de vedere al evoluției, păianjenii otrăvitori sunt tot atât de primejdioși pentru masculi ca și pentru femele.

Poate că există sau poate că nu există o reacție înnăscută față de aceste creaturi la ambele sexe, dar ea nu poate explica saltul spectaculos al urii față de păianjen care însoțește pubertatea femelei. Singurele indicii aici sunt repetatele referiri ale femelelor la păianjeni ca fiind dezgustători și păroși. Pubertatea este, desigur, etapa când pe corp încep să apară smocuri de păr atât la băieți, cât și la fete. În ochii copiilor, părul de pe corp trebuie să fie o caracteristică fundamental masculină. Prin urmare, creșterea părului pe corpul unei fete tinere ar avea o semnificație mai neplăcută (inconștientă) decât ar avea-o în cazul unui băiat. Picioarele lungi ale păianjenului sunt mai păroase și mai pregnante decât ale altor ființe mici, cum sunt muștele și ar fi, prin urmare, simbolul ideal în această postură.

Iată, așadar, simpatia și repulsia pe care le încercăm când întâlnim sau

contemplăm alte specii. Combinate cu interesele noastre economice, științifice și estetice, ele se adaugă unei implicări interspecifice unice prin complexitate și care se modifică pe măsură ce înaintăm în vârstă. Putem rezuma spunând că există „șapte vârste” ale reactivității interspecifice. Prima vârstă este faza infantilă, când suntem total dependenți de părinți și reacționăm puternic la animale mari, utilizându-le ca simboluri ale părinților. Cea de-a doua este faza infantil-părintească, atonei când începem să intrăm în competiție cu părinții și să reacționăm puternic la animale mici, pe care le putem folosi ca înlocuitori ai copiilor. Este vârsta când ne place să avem un animal în casă. A treia vârstă este faza obiectiv preadultă, etapa în care interesul explorator, atât științific, cât și estetic, ajunge să-l domine pe cel simbolic. Este timpul vânătărilor de gândaci, al microscopelor, al colecțiilor de fluturi și al acvariilor. Cea de-a patra este faza tânărului adult. În această etapă, animalele cele mai importante sunt membre ale sexului opus din propria specie. Alte specii pierd teren în ochii noștri acum, în afara unui context pur comercial sau economic. Cea de-a cincea este faza adultului părinte. Aici animalele simbolice pătrund din nou în viața noastră, dar de astă dată ca animale de casă pentru copiii noștri. A șasea vârstă este faza postpărintească, atunci când copiii ne părăsesc și putem să ne întoarcem din nou către animale ca substituiți ai copiilor. (În cazul adulților fără copii, folosirea animalelor ca înlocuitori ai copiilor poate începe mai devreme, desigur.) În sfârșit, ajungem la vârsta a șaptea, faza senilă, care este caracterizată de un interes sporit pentru păstrarea și conservarea animalelor. În acest moment, interesul se concentrează asupra speciilor aflate în pericol de a fi exterminate. Nu contează prea mult dacă, din alte puncte de vedere, sunt atractive sau respingătoare, utile sau nu, cât timp numărul lor este mic și scade în continuare. Rinocerii și gorilele care se împuținează tot mai mult, de exemplu, și care displac atât de mult copiilor, devin centrul atenției în această perioadă. Ele sunt animale ce trebuie „salvate”. Ecuația simbolică implicată aici este destul de evidentă: individul senil este pe punctul de a dispărea și el și, astfel, utilizează animalele rare ca simboluri ale sfârșitului său iminent. Grija afectivă de a le salva de la pieire reflectă dorința sa de a-și prelungi propria supraviețuire.

În ultimii ani, interesul pentru conservarea animalelor s-a răspândit într-o oarecare măsură și în grupe de vârstă inferioare, aparent ca urmare a dezvoltării armelor nucleare extrem de puternice. Potențialul lor distructiv



urias ne amenință pe toți, indiferent de vârstă, cu posibilitatea exterminării imediate, astfel încât acum simțim cu toții nevoia afectivă de animale care pot servi ca simboluri ale rarității.

Această observație nu trebuie interpretată ca fiind singurul motiv pentru conservarea vieții sălbăticiunilor. Există, pe lângă acesta, motive științifice și estetice perfect valabile pentru care să dorim să dăm ajutor speciilor lipsite de șansă. Dacă e să ne bucurăm în continuare de bogăția și complexitatea lumii animalelor și să utilizăm animalele sălbatice ca obiecte ale explorării științifice și estetice, trebuie să le dăm o mână de ajutor. Dacă le lăsăm să dispară, înseamnă să ne simplificăm mediul într-un mod cu totul nefericit. Fiind o specie cu un acut simț al investigației, nu ne putem permite să pierdem o sursă de material atât de prețioasă.

Uneori, sunt menționați și factori economici atunci când sunt luate în discuție problemele conservării. Se subliniază faptul că protejarea inteligentă și cultivarea controlată a speciilor sălbatice poate ajuta populațiile ce duc o lipsă acută de proteine din anumite părți ale lumii. Dacă acest lucru este perfect adevărat pe termen scurt, tabloul pe termen lung este mai sumbru. Dacă numărul nostru va continua să crească cu actuala rată înspăimântătoare, în cele din urmă se va pune problema de a alege între noi și ele. Indiferent cât de prețioase sunt pentru noi din punct de vedere simbolic, științific sau estetic, rațiuni economice vor îndrepta lucrurile împotriva lor. Este un adevăr necruțător că atunci când densitatea speciei noastre va atinge un anumit nivel nu va mai rămâne loc și pentru alte animale. Argumentul că ele constituie o sursă esențială de hrană nu rezistă, din păcate, unei analize serioase. Este mult mai eficient să mănânci hrană vegetală direct, decât să o transformi în carne animală și, apoi, să mănânci animalele. Pe măsură ce cererea de spațiu de locuit se va amplifica în continuare, vor trebui luate măsuri chiar mai drastice, în cele din urmă, și vom fi nevoiți să apelăm la hrană sintetică. Dacă nu vom fi capabili să colonizăm alte planete pe scară largă și să răspândim în spațiu povara sau să ținem sub un strict control creșterea populației într-un fel oarecare, va trebui într-un viitor nu prea îndepărtat să înlăturăm toate celelalte forme de viață de pe Pământ.

Dacă vi se pare că sună cam melodramatic, cântăriți singuri cifrele. La sfârșitul secolului al XVII-lea populația mondială de maimuțe goale era de numai 500 de milioane. Acum s-a ridicat la 3 000 de milioane.<sup>15</sup> La fiecare

douăzeci și patru de ore ea crește cu încă 150 000. (Autoritățile emigrației interplanetare ar găsi cifra ca fiind o sfidare descurajatoare.) Peste 260 de ani, dacă rata creșterii populației rămâne constantă – ceea ce este puțin probabil – va exista o masă clocotitoare de 400 000 de milioane de maimuțe goale înghesuindu-se pe fața pământului. Se adaugă la cifra de 11 000 de indivizi pe fiecare milă pătrată 16 din întreaga suprafață a uscatului. Altfel spus, densitățile pe care le cunoaștem acum în cele mai mari centre urbane ar exista în fiecare colțișor al globului. Consecința acestei situații pentru toate formele de viață sălbatică este evidentă. Efectul pe care l-ar avea asupra propriei noastre specii este tot atât de deprimant. Nu este nevoie să continuăm acest tablou de coșmar: posibilitatea ca el să devină o realitate este îndepărtată. Așa cum am subliniat în tot cuprinsul cărții, suntem, în ciuda tuturor marilor noastre progrese tehnologice, încă în foarte mare măsură un fenomen biologic simplu. În ciuda ideilor noastre grandioase și a înaltei noastre trufii, suntem încă niște animale umile, supuse tuturor legilor fundamentale ale comportamentului animalelor.

Cu mult înainte ca populațiile noastre să ajungă la nivelurile prefigurate mai sus, vom fi încălcat atât de multe din regulile care guvernează natura noastră biologică, încât ne vom fi prăbușit ca specie dominantă. Tindem să ne complăcem în mod ciudat în ideea că acest lucru nu se poate întâmpla niciodată și că e ceva special cu noi, că ne situăm cumva deasupra controlului biologic. Dar nu este așa. Multe specii captivante au dispărut în trecut și nici noi nu suntem o excepție. Mai curând sau mai târziu ne vom duce și noi și vom face loc pentru altceva. Dacă vrem ca asta să se întâmple mai târziu și nu mai curând, atonei trebuie să ne analizăm îndelung și intens ca specimene biologice și să înțelegem câte ceva din limitele noastre. De aceea, am scris această carte și, de aceea, am insultat în mod deliberat specia noastră mai degrabă folosind numele de maimuță goală decât unul pe care ne-am obișnuit mai mult să ni-l atribuim. Asta ne ajută să ne păstrăm simțul măsurii și ne obligă să ținem cont de ceea ce se întâmplă imediat sub aparențele vieții noastre. În entuziasmul meu, este posibil să fi exagerat. Sunt multe laude pe care le-aș fi putut intona, multe realizări magnifice pe care le-aș fi putut descrie. Omițându-le, am creat în mod inevitabil o imagine unilaterală. Suntem o specie extraordinară și nu doresc s-o neg, nici să o scad din meritele noastre. Dar aceste lucruri s-au spus atât de des. Când dăm cu banul, el pare

să cadă întotdeauna cu capul în sus și am simțit că a sosit de mult timpul să-l întoarcem și să-i vedem și cealaltă față. Din păcate, din cauză că suntem atât de puternici și atât de reușiți în comparație cu alte animale, ni se pare că a ne contempla originea umilă este cumva jignitor, așa că nu mă aștept să mi se mulțumească pentru ceea ce am făcut. Urcușul nostru pe culmea cea mai înaltă este povestea îmbogățirii rapide și, ca toți nouveaux riches<sup>17</sup>, suntem foarte sensibili în legătură cu originea noastră. Și suntem, în același timp, permanent în pericol de a o trăda. Optimismului i se dă glas de către unii care consideră că, din moment ce am ajuns la un înalt nivel de inteligență și la un puternic spirit invendv, vom fi capabili să răsturnăm orice situație în folosul nostru; că suntem atât de flexibili, încât ne putem remodela felul de viață astfel încât să corespundă oricăror noi cerințe impuse de statutul nostru ca specie, aflat într-o schimbare rapidă; că atunci când va fi cazul, vom reuși să facem față supraaglomerării, stresului, pierderii intimității și libertății de acțiune; că ne vom redefini modelele comportamentale și vom trăi ca furnicile uriașe; că ne vom controla sentimentele agresive și teritoriale, impulsurile sexuale și tendința de a deveni părinți; că dacă va trebui să devenim maimuțe de incubatoare, o putem face; că inteligența ne poate domina toate impulsurile biologice de bază. Eu susțin că toate acestea sunt vorbe goale. Natura noastră animală necizelată nu va admite niciodată așa ceva. Sigur, suntem flexibili. Sigur, suntem oportuniști comportamentali, dar există niște limite stricte ale formei pe care o poate lua oportunismul nostru.

Punând accent pe trăsăturile noastre biologice, în cartea de față am încercat să arăt natura acestor restricții. Recunoscându-le cu claritate și supunându-ne lor, vom avea o șansă mult mai mare de supraviețuire. Asta nu implică o naivă „întoarcere la natură”. Pur și simplu înseamnă că ar trebui să ne croim progresele oportuniste inteligente după cerințele noastre comportamentale fundamentale. Trebuie cumva să aducem îmbunătățiri calității și nu să ne mulțumim doar cu creșterile cantitative. Dacă facem acest lucru, ne putem continua progresele tehnologice în mod spectaculos și captivant fără a ne nega moștenirea din trecutul evolutiv. Dacă nu îl facem, atunci impulsurile noastre biologice se vor aduna tot mai mult până vor rupe barajul și întreaga noastră existență elaborată va fi măturată de torent.

**Sfârșit**